İklim krizinin sebepleri, iklim değişikliğine ve ekolojik yıkıma karşı Mücadele Programı

Sedat Durel

ENTERNASYONAL YAYINCILIK

25 Eylül 2020 tarihinde gözaltına alınıp, 2 Ekim 2020 tarihinde "Kobane eylemlerini örgütleme" gibi hiçbir somut delile dayanmayan bir bahaneyle tutuklama kararı verilen emek, bilim ve doğa mücadelecisi Prof. Dr. Beyza Üstün serbest bırakılsın!

2021

İçindekiler

İçindekiler ii
Şekiller Tablosu iii
Grafikler Tablosu iii
Giriş ve Türkiye'de Ekolojik Yıkım 1
1. Kapitalizm: Çevre Kirliliği, Küresel Isınma, İklim Krizi ve 6. Kitlesel Yok Oluş 5
1.1. Çevre Kirliliği 5
1.2. Küresel Isınma 7
1.3. İklim Değişikliği/İklim Krizi 8
Sorun insan kaynaklı mı? 11
Sürdürülebilir bir kapitalizm mümkün mü ve dünyayı kurtarabilir mı? 13
Kapitalizmin çözemediği sorunlar 14
1.4. 6. Büyük Toplu Yok Oluş 17
Karadeniz ve Marmara örnekleri 17
Uzmanların tahmini, kitlelerin mücadelesi 18
2. Marksizm Ekolojik Yıkıma Yanıt Veremez mi? 21
Yanıtlanması gereken iki soru 22
2.1. Kapital Ne Anlatıyor? 22
İki sorunun yanıtları üzerine 25
2.2. EK: Kapital'de Ekolojik Yıkım ve Doğanın Değişim Değeri Hakkında 27
Kır ve kent ayrımı 27
Yıkımı yaratan rant mı, kapitalist birikim mi? 27
Marks'ın çağlayanı 29
Son söz: doğal kaynakların emeğin ürünü haline gelerek metalaşması 30
Kapital'den hareketle ekolojik yıkım ve sonuç 30
2.3. SSCB'de Ekolojik Yıkım 31
Planlı ekonomi ve ekolojik yıkım 31
Kapitalist ve bürokratik işçi devletlerinde ekolojik yıkım 34
Sürekli devrim, ekolojik yıkım ve geçiş programı 35
3. Marksist Akımlar Ne Diyor? 37
Joel Kovel 39
J. B. Foster 41
Michael Löwy 42
Türkiye'de ekoloji mücadelesine nasıl bakılmalı? 46
4. Türkiye'de Ekolojik Yıkıma Karşı Program Önerisi 48
EK: Gazete Nisan'da Yayımlanan Ekolojik Yıkım Temalı Yazılar 53

Şekiller Tablosu

Şekil 1: 2001-2018 yılları arasında Dünyada Su Kaynaklı Hastalıkların dağılımı (Kaynak: UN WATER, Water Development Report, Water and Climate Change)..... 15

Şekil 2: Gezegende bugüne değin gerçekleşen toplu yok oluşlar 16

Grafikler Tablosu

Grafik 1: Beş farklı sıcaklık datasına göre, dünyadaki (mean) ortalama sıcaklık anormalliği .. 9

Grafik 2: Gezegenin 500 milyon yıl öncesinden bugüne değin ortalama sıcaklıklığı 10

Grafik 3: 800.000 yıl içerisinde atmosferdeki ortalama karbondioksit oranı..... 11

Giriş ve Türkiye'de Ekolojik Yıkım

Türkiye ekolojik yıkımın etkilerini en yoğun şekilde yaşayan ülkelerden biri. Türkiye kapitalizminin ve rejiminin ise ekolojik yıkımın etkilerine karşı hiçbir planı yok. Çevrecinin daniskası olduğunu ifade eden Erdoğan'ın iktidarı sürecinde Türkiye tarihi boyunca görülmemiş düzeyde ekolojik yıkımlar yaşandı. HES, JES, Yeşil Yol ve madenler geri dönüşü olmayan zararlar yaratmışken cumhurbaşkanı çılgın projesi Kanal İstanbul için ısrarını sürdürüyor. Bu projenin hayata geçmesi İstanbul'un kısıtlı su kaynaklarının kaybolması, İstanbul ve Marmara adına hayati önem taşıyan Kuzey Ormanları'nın tamamen imara açılması ve nihayetinde Marmara Denizi'ndeki canlılığın adım adım yok olması sonucunu doğuracak denli ciddi bir tehdit.[1]

Erdoğan yönetimi altında çevre adına iyiye giden hiçbir şey yok. **Hava kirliliği** kriterlerinde AB standartlarına ulaşıldığı müjdeleniyor, ancak ölçülen değerler her geçen yıl durumun daha da kötüye gittiğini gösteriyor. Hava kalitesine dair ölçümleri anlık olarak sunan havaizleme.gov.tr resmi web sitesi, kısıtlamaların en ağır olduğu pandemi sürecinde bile Türkiye'nin pek çok bölgesinin hava kalitesinin sokakta yürümeye uygun olmadığını, yüksek risk olduğunu söylüyor; bakanlık pencereleri kapalı tutmayı öğütlüyordu.

Emine Erdoğan'ın kamuoyuna buyurduğu "**Sıfır Atık**" sürecinde kervan yolda bile düzülemedi. Sayıları ve çabaları azımsanmayacak düzeyde kamu emekçisi ve uzmanın gerçekçi önerileri ve yoğun çalışmalarına rağmen "Sıfır Atık", çöpten bir piyasa yaratmak hedefi dışında ekoloji dostu bir sonuç oluşturmaktan bir hayli uzak. Şimdilik tüm çalışma bilgisayara kurulmuş sistemler üzerinde "şu kadar atık ürettim ve hepsini geri topladım" yalanına tıklamakla sınırlı diyebiliriz.

Hükümet kendi iktidarı döneminde **orman alanlarının** artışı ile övünüyor. Ancak gerçek, orman arazisi tanımının değiştirilmesi gibi bir hesap oyunundan ibaret. Hükümet öncesinde sayıma dahil edilmemiş alanları kayda geçirerek ve ancak tek tük ağacın olduğu geniş arazileri ormanlık alan olarak kabul ederek orman arazilerinde gelişme olduğunu iddia ediyor.[2] Bunu yaparken orman arazilerinin tarıma ve imara açılmasını teşvik ediliyor.

---

[1] TMMOB Çevre Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Kanal İstanbul ve Yeni Şehir Projesi Teknik Raporu (2020) için bkz.: https://drive.google.com/file/d/1EzOIxA7ojD0ubHJs2FRidp3VjZ6qzDwA/view

[2] "*Ülkemizde orman tanımı nedeniyle yaşanan zorluklar, esasen halen devam etmektedir. FAO tarafından kapalılığın %10'dan fazla olduğu ve minimum 0,5 ha bir alana sahip ve üzerinde orman ağaçları bulunan bir alan orman olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde ise bir alanın orman olarak nitelendirilmesi için kapalılık kriteri bulunmamakta ve özel arazilerde minimum 3 ha'lık bir alan büyüklüğünün olması gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'de FAO'nun orman olarak kabul etmediği bazı alanlar orman olarak sayılmakta, FAO'nun orman olarak kabul ettiği bazı alanlar ise orman olarak kabul edilmemektedir.*" Türkiye Ormancılar Derneği

Hükümet Melen'den İstanbul'a su taşımakla övünürken **su kaynakları** ciddi şekilde yok ediliyor. İnsanların musluktan sağlıklı, ücretsiz ve güvenilir içme suyuna ulaşımının engellenmesi yetmezmiş gibi biraz kurak geçen bir mevsim doğrudan susuzluk tehdidi yaratıyor. İçme suyu arıtma tesislerinde arıtılan suyun yaklaşık yüzde 45'i isale hatlarının (su borularının) kötülüğünden ötürü kayboluyor, yani çatlak ya da kırık borulardan sızıyor.[3] Bu da baraj ve akarsulardan çekilen suyun neredeyse yarısının boşu boşuna alındığını, belediyelerin en büyük gider kalemini oluşturan su pompalarının kullandığı elektriğin yarısının boşuna olduğunu ve su arıtma tesislerinin boşu boşuna iki katı kapasite ile çalışıp, iki katı kimyasal tükettiğini gösteriyor.

Hükümet dev **enerji yatırımları** ile övünürken, HES ve JES'lerin yarattığı yıkımlar saymakla bitmiyor. Enerjinin verimli kullanımı ile üretilen enerji miktarının azalması gerekirken kapitalist piyasa buna müsaade etmiyor. Bunun yanı sıra üretilen enerjinin yüzde 10-14'lük bir kesimi kötü isale hatlarından ötürü kayboluyor.[4] Bu kayıp tüm jeotermal ve taşkömüründen üretilen toplam elektrik enerjisine ya da linyit santrallerin tamamında üretilen enerjiye[5] eşitken, bir başka kıyaslamayla Akkuyu'da yapılması planlanan nükleer santralin kapasitesinin iki-üç katına denk.

Hükümet **kentsel dönüşüm** ile övünürken bunun yalnızca bir avuç müteahhitti zengin ettiğini söylemeye artık gerek bile kalmadı. Hayır, sadece kentsel dönüşüm adı altında gerçekleşen talan ve yağmadan, yok olan tarım alanlarından-su havzalarından vb.den bahsetmiyorum. Eski ve sağlıksız binaların yıkılıp yerine yenilerinin yapıldığı gururla ilan edilen dönüşüm dahi hem doğa hem de insan sağlığı için büyük sorunlar yarattı, yaratmaya devam ediyor. Eski binalarda bulunan ve maruziyetinin 1 ila 99 yıl içerisinde kansere yol açtığı bilinen **asbest**[6] kontrolü -müteahhitlere ek masraf olmasın diye- yaptırılmadı. Hükümetin ve inşaat şirketlerinin kentsel dönüşümü binlercemizi kanser etti, etmeye de devam edecek.

Tarım hükümetin nadir olarak övünmekten uzak durduğu alanlardan biri olsa da gıdada dışa bağımlılığın yanı sıra sofralara sızan yoğun mikroplastiklerden (Türkiye'nin sofra tuzlarının tamamı mikroplastik içeriyor), Karadeniz kirliliğinin Karadeniz ekosistemine ve sofralara etkisinden GDO'lu ürünlere ve gıdalardaki pestisite[7] varan sorunlar pimi çekilmiş bir bomba

---

(2019) *Türkiye Ormancılığı: 2019 Raporu*, s. 90, internetten erişim için: https://www.ormancilardernegi.org/dosyalar/files/revize_rapor7%20web.pdf (erişim: 15 Ocak 2021)

[3] Alıcı, Orhan Veli ve Özarslan, Kamil (2018) "Yerel Yönetimlerde Altyapı Sistemlerinin Sayısallaştırılması ve Su Kayıplarının Önlenmesi" IBAD, 2018; 3(1):204-218, internetten erişim için: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/412343

[4] https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri Türkiye Elektrik Enerjisi Üretim - Tüketim ve Kayıplarının Yıllar İtibariyle Gelişimi (1993-2019)

[5] https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri Grafik III-I 2019 Yılı Türkiye Elektrik Enerjisi Üretiminin Kaynaklara Göre Dağılımı

[6] Asbest dünyada ve Türkiye'de ciddi bir halk sağlığı sorunu. Granit kadar sert ve ipek kadar yumuşak yapısı, çok verimli bir yalıtkan oluşu asbestin sigara filtresinden itfaiye kıyafeti ve masa örtüsüne kadar pek çok alanın yanı sıra yapı alanlarında kullanılmasına sebep oldu. Durduğu yerde herhangi bir zararı olmayan asbest, yıkım/parçalanma sonucunda solunması halinde kesin olarak kansere yol açıyor. Çok hafif bir malzeme oluşu onun -tıpkı mikroplastikler gibi- hava akımlarıyla kilometrelerce taşınabilmesine sebep oluyor. 2019 yılına kadar tek bir bina yıkımında asbest kontrolü yapılmamış olan İstanbul Gaziosmanpaşa'daki bir yıkımın Çanakkalelileri tehdit etme ihtimali dahi var. Dahası, Avrupalı kapitalistler bu malzemeyi yasaklamakla övünür, yarısömürge ülkelerin açgözlü hükümetlerini denetlememekle suçlarken bu mucizevi ve ölümcül malzemenin bebek pudralarında hâlâ kullanıldığı Johnson&Johnson'ın pudralarında yapılan analizle açığa çıkmıştı. Bunun ardından Türkiye'de rastgele seçilen yerli bebek pudralarının asbest analizinin sonucunda numunelerin tamamında asbest bulundu. TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Asbest Risk Yönetimi Sempozyumu Kitapçığı için bkz.: https://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/1dc16764b7c056b_ek.pdf?tipi=67&turu=H&sube=2

[7] Prof. Dr. Bülent Şık öğretim üyeliğinden 22 Kasım 2016 tarih ve 677 sayılı KHK ile çıkarıldı. Öncesinde gıdalar üzerinde yaptığı pestisit (insan için de çok sayıda yan etkisi bulunan bir tür böcek zehri) araştırmasını sürdürmekte idi. Sonuçlar o kadar kötüydü ki devlet yayımlamayı reddetti. Şık akademinin gururla anımsayacağı bir şey yaparak çalışmaların sonucunu bir yazı dizisi halinde yayımladı. (bkz.:

gibi önümüzde duruyor. Fındıktan çaya, zeytinden karpuza kadar kârlı olmadığı için toprakta bırakılan hasat, ekolojik yıkımın bir etkisi olmasa da ekolojik yıkımın sorunlarını derinleştirecek problemler olarak karşımızda duruyor.

İklim krizi sonucunda yaşadığımız iklimsel anomali, birbirini izleyen seller ve kuraklıklarla coğrafyamızın karşı karşıya kaldığı sorunun boyutlarına dair küçük bir öngösterim sunuyor.

Tüm bu kötü gidişatın karşısında Türkiye mücadele bağlamında asla bir çöl değil. Türkiye'de dünyanın en uzun soluklu çevre mücadelesi olan Bergama Altın Madeni'ne karşı direniş, üç kuşağın mücadelesi Cerattepe, Kaz Dağları direnişi, işçi emekçiler adına tek bir iyilik vadetmeyen HES, JES vb.ne karşı umut verici direnişler yaşandı. Bunlara karanlığın perdesini yırtan, onlarcamızın kaybolan gözü, pek çoğumuzun sakatlığı ve en güzellerimizin zorla alınan canlarının sembolü olan Gezi Direnişi'ni de eklememiz gerekir.

Türkiye'de dünya emekçileri adına gurur verici mücadeleler yaşandı, yaşanıyor. Üstelik tüm bu mücadeleler yoksullar ve işçi emekçilerin de çoğu kez doğrudan katılımı ile veriliyor. Tüm yaşamını emek, bilim ve doğa için mücadeleye adayan, bunun için de tutsak edilen değerli hocam Beyza Üstün'ün Üçüncü Havalimanı'nın yarattığı ekolojik yıkım karşısında verdiği mücadeleyi havalimanı işçileri ile sürdürmesi[8] bunun örneklerinden biri idi.

Daha ilk günden itibaren İşçi Demokrasisi Partisi'nin programında ekolojik yıkım yer alıyordu[9]. Programın, i-) doğal kaynaklara yönelik saldırılar, ii-) enerji ve iii-) gıda sektörünün yarattığı yıkımlar çerçevesindeki yaklaşımı hâlâ programımızın temelini oluşturabilir. Ancak geliştirilmesi açık bir ihtiyaç. EK: Gazete Nisan'da Yayımlanan Ekolojik Yıkım Temalı Yazılarla nihayetinde ne savunduğumuz anlatılmış olsa da konunun derli toplu ele alınması ayrıca bir sorumluluk olarak önümüzde duruyor. Umarım elinizdeki çalışmayla bu ihtiyacı bir nebze olsun karşılayabilirim.

Başlamadan önce bir konunun daha altını çizmem gerekiyor. Broşür boyunca, ekolojik yıkımı ve içinde bulunduğumuz iklim krizini yaratan şeyin kapitalist üretim ilişkileri olduğu tezini savunuyorum. *Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ve ücretli emeğe dayalı ve **tek** itici gücü birikim (kâr) olan* bu ilişkinin ekolojik yıkımı asla durduramayacağını özellikle 2.1 ve 2.2 başlıkları içerisinde ifade etmeye çaba sarf ettim. Bunu yaparken maalesef ki çalışmanın kapsamından ötürü niçin *farklı kapitalist ülkelerde yıkımın ayrı boyutlarda yaşandığına* değinemedim. Bu konuda kısaca şunu söylemeliyim ki, alınan tedbirlerde belirleyici olan ülkelerin doğuştan gelen refleksleri-kültürü falan değil, doğrudan doğruya halkın gösterdiği basınç ve mücadeleler oluyor. Öte yandan en iyi kapitalist örnekler dahi soruna yeterli ve kalıcı bir çözüm umudu sunamıyorlar. Tüm dünya en iyi kapitalist ülkeler gibi yaşasa birkaç gezegene daha ihtiyacımız olduğunu artık biliyoruz.[10] Çünkü hızlı birikim ve kâr mekanizması çözüme müsaade etmiyor. Öte yandan *üretim araçları üzerindeki kolektif mülkiyet ve kâr için değil, ihtiyaç için örgütlenen bir planlı ekonomi* olarak tanımlayabileceğimiz sosyalist ekonominin iklim krizi ve ekolojik yıkımla mücadele adına **gerekli zemini** oluşturabileceğini ifade ederken de bunun **tek başına yeterli olmadığını**, SSCB'de Ekolojik Yıkım başlığı altında işleyebildiğimi sanıyorum.

---

https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiyeyi-kanser-eden-urunleri-devlet-gizledi-biz-acikliyoruz-iste-zehir-listesi-958617) Bunun karşılığında, "sırların açıklanması"ndan ötürü Sağlık Bakanlığı'nca şikâyet edilen Şık'a 5 yıldan 12 yıla kadar hapis istemiyle dava açıldı. Türkiye'nin emekten yana olan tüm örgütleri Prof. Dr. Bülent Şık'ın yanında yer aldı. Bu hikâyenin halk sağlığının yalnızca bir uzmanlık değil aynı zamanda bir sınıf gündemi de olduğunun iyi bir örneği olduğunu düşünüyorum.

[8] Kolektif (2020) *3. Havalimanı İşçileri Mistik Tülü Kaldırdı,* Ayrıntı Yayınları

[9] İşçi Demokrasisi Partisi Programı, Madde 11: Doğanın ve kentin talanına son! Erişim için: https://www.gazetenisan.net/2014/01/isci-demokrasisi-partisi-program/

[10] https://www.overshootday.org/newsroom/country-overshoot-days/

Türkiye'nin zengin ve onurlu çevre mücadelelerine nasıl yaklaşmamız gerektiğini, bu mücadelelere nasıl dahil olup seferberliklere ne önermemiz gerektiğini bir kez daha anlatmadan önce konuya -bütünlüklü şekilde- gecikmiş olarak dahil olmanın bedelini ödememiz gerekiyor. Bu sebeple esas söylememiz gereken sözlere girmeden önce bir kez daha ekolojik yıkımın ne olduğunu, Marksizmin buna yanıt verme yetisine sahip olup olmadığını ve günümüz Marksistlerinin konuya yaklaşımlarını uzun uzadıya incelememiz gerekiyor. Nihayet bunun ardından Türkiye'de ekolojik yıkıma karşı nasıl mücadele edilmelidir konusunu, ekolojik yıkıma karşı mücadeleyi kapitalizmden kopuş ve bir devrimci parti programı sorunu olarak kavrayarak geliştirebiliriz.

1. Kapitalizm: Çevre Kirliliği, Küresel Isınma, İklim Krizi ve 6. Kitlesel Yok Oluş

Yukarıda sayılan kavramların öyküsü biraz uzun ama kendimizi kısıtlayıp genel literatürle de uyum halinde davranmaya çabalarsak işimizi az da olsa kolaylaştırabiliriz.

Kapitalist toplumlarda çevre ile ilişkili sorunların ilk olarak çevre kirliliği şeklinde tanımlandığını söyleyebiliriz. İfade edilen bu sorun esasında proletaryanın sağlıksız koşullarda sıkış sıkış yaşadığı bölgelerdeki hijyen, atık, sağlıklı suya ve sağlıklı tuvalete erişim gibi basit görünen[11] problemler olarak nitelenmiş ve etkileri bir toplum sağlığı sorunu ile sınırlandırılmıştı. Fabrikaların su ve toprağa yönelik olumsuz etkilerinin konuşulmasını bir kenara koyacak olursak, fabrika bacaları dahi bir gelişim alameti, duman tüten bacalar gururlanacak bir sembol olarak değerlendirilmekteydi.

Kendi literatürümüzde bu dönemki büyük sorunları Engels'in *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* ya da *Kapital*'in birinci cildinde sıklıkla bulabiliriz.

1.1. Çevre Kirliliği

Burjuvazinin kirlilik olarak gördüğü ve kirliliği işçi sınıfının kaderi kılarak "kontrol altında" tuttuğu bu dönem uzun sürdü. İlk tepkiler genç Engels'in ifade ettiği gibi proleter mahallelerinde kendisini açığa vurdu. Çünkü ilk belirgin yıkım buradaydı. Sanayinin yaygınlaşması, özellikle de madenler aracılığı ile kirliliğin kıra yayılmasıyla nüfusun da daha geniş kesimlerin gözüne sokulması tepki ve duyarlılığın artmasına sebep oldu. (1941 ABD yapımı *"Vadim O Kadar Yeşildi ki"* filmi, bu karşı koyuşun sembollerinden biri olarak değerlendirilebilir.)

Dünya savaşları eşine az rastlanır bir ekolojik yıkım yaratsa da savaşın diğer ağır sonuçları yarattığı kirliliği gölgede bıraktı. I. Dünya Savaşı'nda kullanılan hardal gazı vb. kimyasal silahların ekolojiye etkisinin tam olarak ne düzeyde olduğunu bilmiyor olsak da kimyasalların

[11] Neyse ki kapitalizm kendisini vahşi olarak adlandırdığı o kötü dönemlerde yaşanan sorunları günümüzde "*aştı*". UN WATER- Birleşmiş Milletler Su Gelişimi Raporu-2020'de raporun 3. sayfasında daha yapılacak çok işin olduğunu kabul etmelerine rağmen 2000-2015 yılları arasında dünya nüfusunun yüzde 91'inin daha iyi koşullarda suya eriştiğini müjdeliyordu. Bunun ne anlama geldiğini Dünya Sağlık Örgütü'nün 2019 tarihli raporundan anlayabiliriz. (bkz.: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/drinking-water#:~:text=In%202017%2C%2071%25%20of%20the,at%20least%20a%20basic%20service.) Rapor 2017 yılında (2015'te ulaşılan yüzde 91'lik iyileştirmenin ardından gelen gelişmelerle de beraber) en az 2 milyar insanın dışkı karışmış su tükettiğini ve 785 milyon insanın ise en kirli suya bile erişemediğini söylüyor. Sağlıklı koşullarda tuvalet erişiminde ise kapitalizmin bir mucizesi ile daha karşı karşıyayız. Dünyada yalnızca (!) her üç kişiden biri sağlıklı koşullarda tuvalete erişemiyor. Rosa Luxemburg'un barbarlık dediği şey bundan daha fazla ne olabilir ki?

insana yönelik etkilerinden hareketle, dünya genelinde belki de ilk kez savaşın yarattığı ekolojik yıkıma karşı bir tepki oluştu. II. Dünya Savaşı sırasında dünyanın gördüğü en büyük ekolojik yıkımlar yaşandı. Bugün burjuvazinin ideolojik aygıtları Goebbels'in propaganda makinesini suçlamayı çok seviyor. Nazi hava kuvvetleri Luftwaffe'nin yarattığı büyük yıkıma neredeyse rahmet okutacak bombardımanları üzerine konuşulmamasını sağlayan kendi propaganda aygıtlarından bahsetmeyi ise gereksiz görüyor. Sadece İngiliz Hava Kuvvetleri Royal Air Force'un önemli bir kısmını savaşın kaderinin çoktan belli olduğu ve askeri olmayan hedeflere boşalttığı 1,3 milyar tonluk bombardımanın etkisi Hiroşima ve Nagazaki'den çok daha büyük olmalıydı. Bombaların sadece insanları değil hayvanları, böcekleri ve bitkileri de öldürdüğünü biliyoruz ama, sadece bir örnek olarak, savaş sanayii ve cephelerle ilişkisiz olan Alman şehri Dresden'e yapılan 3.900 tonluk bombardımanın yarattığı büyük yangın ve yangından kaynaklı sıcak hava fırtınasının ne boyutlarda bir yıkım yarattığının (güncel olsun diye karbon ve su ayak izinin ne olduğunun diyelim) hâlâ farkında değiliz.

İnsanlığın gördüğü (şimdilik) belki de en karanlık dönemlerden birinde bu boyutları ile yaşanan ekolojik yıkım o zamanlarda da burjuvaziyi yalnızca ekonomi ve işgücü kaybı olarak ilgilendiriyordu. Gündemde hâlâ ekolojik yıkım yoktu ve işçi ve yoksullara reva görülen bir çevre kirliliği sorunu vardı. Bu yaklaşımın 1952 yılı Aralık ayına kadar devam ettiğini ifade edebiliriz. Burjuvazi, 1952 yılı Aralık ayında, Londra'da sanayi kaynaklı yoğun kirleticilerin rüzgâr ve yağışın durması ile sis halinde tüm şehre çökmesi sonucu 4.000 kişinin ölümü ile karşı karşıya kaldı. Bu dönemi bir sembol tarih olarak ele alacak olursak "çevre kirliliği" ilk kez yığınla proleteri sırayla ölüme göndermesinin ötesinde bir şey yaratmıştı. Burjuvazinin uygunsuz koşullardaki üretim faaliyeti toplu bir katliama sebep olmuş ve sırayla değil, birden gerçekleşen yığınsal ölümlerin burjuva hükümetlere bir yük olabildiği açığa çıkmıştı. Böylelikle çevre sorunları proleterlerin ölümüne yol açmanın ve birtakım halk sağlığı uzmanlarının raporlarına konu olmanın ötesinde, kabine ve hatta bizzat kraliçenin de gündemine girmiş oldu.

Çevre bilincinin gelişmesi ile birlikte egemenlerin de bilinçlendiği yalanına rağmen burjuvazinin çevre sorunlarına karşı tavrı ilk günden beri hiç değişmedi. Burjuvazi II. Dünya Savaşı ve Londra'daki hava kirliliğine, ilgi çekici bir Doğu Roma İmparatoru olan Mavrikios'un taktikleri ile karşı koydu. Mavrikios'un iktidarı büyük dış tehditlerle imparatorluğun sarsıldığı bir döneme denk gelmişti. O, kendi konumunda olan diğer tüm hükümdarlar gibi sorunları kaldıracak bir dönüşümün, toplumsal bir devrimin öncüsü olabilecek kabiliyete sahip değildi. Bunun yerine sorunlar ayyuka çıktığında, tehditlerin tamamını dış tehdit olarak algıladı. Hepsine karşı bugün bile incelenen ilginç raporlar hazırladı ya da hazırlattı. Balkan halkları, Türkler, Persler ve diğerlerinin yaşam biçimleri ve savaş taktiklerini çözümledi. Düşmanı ile savaşmak yerine çoğu kez onu parayla satın almaya çalıştı. Savaşların büyük kısmını kaybetti. Ciddi toprak kayıpları yaşadı. Düşmanlarını yenemedi, yine de tarihe adını büyük bir imparator olarak yazdırdı. Onu kendi hedefleriyle değerlendirecek olursak başarılı bir imparator olduğunu kabul edebiliriz. Aslında Mavrikios ve temsil ettiği egemenlerin dış tehditleri yenmek gibi bir derdi yoktu. Çünkü onları yenmek, egemenleri daha zengin yapmayacaktı. Çoğu kez bu tehditleri defetmek fazla masraflı oluyordu. Mavrikios çok kez savaş ve toprak kaybetmesine rağmen iktidar ve zenginliğini yitirmemişti. Böyle değilmiş gibi davranıyor olsalar da burjuvazinin, kendi sistemlerinin yarattığı ekolojik yıkıma karşı tavrı 1952'den sonra da hep Doğu Roma'nın en gaddar ve savurgan imparatorları gibi oldu. Maksat sorunu çözmek olmadı, çünkü sorunu kalıcı şekilde çözmek hep daha masraflıydı. Bunun yerine ayrıntılı ve takip eden en muhalif insanları dahi zaman zaman şaşkınlığa sürekleyken veriler içeren raporlar yayımlandı. Bugüne değin tek bir kazanım yaratmayan çağrılarda bulunuldu. Tehlikenin boyutları sıralandı, harekete geçmenin en kârlı yolu arandı ve toprak kayıplarına (bunu ekolojik yıkım olarak okuyun) rağmen

zenginleşme sürdü. Birbiri ardına gelen hanedanlar (bu kez de hükümetler diye okuyun) bir öncekini suçlamakla yetindi.

Doğu Roma (Bizans) kendi içerisinde yeni bir sistem yaratamadı, bir dış güç tarafından yenildi ve yıkıldı. Yıkıldığında ardında yüzlerce yıllık donuk bir kültür bıraktı ve kendi çağdaş uygarlıkları ile kıyaslandığında insanlık tarihine kattıklarının pek de fazla olmadığını söyleyebiliriz. Kapitalizm ise ondan çok daha tehlikeli. Her ne şekilde olursa olsun, yıkıldığında ardından dondurulmuş yüzyıllar değil, bu hali ile var olmaya devam edemeyecek bir gezegen bırakacak. Çünkü burjuvazinin yıkıcı güçleri yerini aldığı eski egemenlerin en gaddarları ile dahi kıyaslanmayacak denli güçlü.

1952'den devam edelim. Bu tarihte ilk kez hava kirliliği vesilesiyle burjuvazinin yoğun işgücü ve işgünü kaybettiği görüldü. Proleter kitlelerin tepkisinin de etkisiyle konu ele alındı. Yoğun kirlilik yaratan fabrikalar şehrin dışına ve sömürgelere taşındı. Sorun -şimdilik- halının altına süpürülmüştü.

50'li yılların ardından gelişen kapitalist birikimdeki rekor artış ekolojik yıkımı otomatik olarak artırdı. 70'li yıllara geldiğimizde sorun o kadar gözle görülür haldeydi ki 20. yüzyılda Mavrikios'un raporlarına benzeyen ilgi çekici raporların sayı ve etkisi bir hayli arttı. 1969'da BM genel sekreteri U Thant, BM bünyesinde çatışmaları bir kenara bırakıp çevreyi korumak için bir araya gelinecek bir örgüt kurulması çağrısında bulundu. Tabii ki sorunu kapitalizmle ilgili değil bir nüfus sorunu olarak ele alıyor ve 10 yıl içerisinde hareket edilmezse çok geç kalınacağını söylüyordu. Bugün bakıldığında 60 yıldır, yakında çok geç kalınacağının en yetkili ağızlarca tekrar edilmesi batı cephesinde yeni bir şeyin olmadığını gösteriyor.

Bu gelişmeler sırasında ekolojik yıkıma karşı bilinçlenilmesi açısından dünya entelijansiyasını ve akademiyi ciddi şekilde ve pozitif olarak etkileyen bir gelişme oldu. 1970 yılında Roma Kulübü "*Büyümenin Sınırları*" başlıklı bir rapor yayınlayıp "*Sıfır Büyüme*" tezini ortaya attı. Bu çalışma ekolojik yıkım hakkında çalışma yapan sonraki kuşaklara da bir referans olacak, bir tür kırılma noktası olarak işaret edilecekti.

Takip eden yıllarda sera gazları adı verilen (karbondioksit, metan, ozon, nitröz oksit vb.) kimi kirletici gazların atmosferde normal olandan daha fazla birikmesinin güneşten dünyaya gelen ısının artan oranda tutulmasına sebep olduğu, bunun da dünya genelinde sıcaklık ortalamalarında bir artışa sebep olacağını söyleyen çalışmalar nihayet kabul gördü. Artık sorun çevre kirliliği gibi ilkel bir düzeyde değil, yerkürenin ısınması sonucu bizi bekleyen sıcaklık artışları, buzulların erimesi ve sonuç olarak küresel ısınma olarak ele alınıyordu. Bu tanımlamanın yanlış ve yetersiz olduğu sonradan anlaşılacaktı.

1.2. Küresel Isınma

Ekoloji bağlamında sorunun kirlilikten çıkıp dünyanın ortalama sıcaklığındaki bir artış olarak tespit edilmesi, uzaktan bakıldığında, aldatıcı olarak uzmanların kendiliğinden gerçekleştirdikleri bağımsız bir keşif gibi görünür. Dışarıdan bakıldığında ekolojik yıkıma karşı ilk etkili tepkilerin Birleşmiş Milletler ve hemen ardından Roma Kulübü tarafından verilmesi bir öngörü ya da duyarlılık olarak hâlâ pazarlanmaktadır.

Gezegenin yok oluşa sürüklendiğinin ilk önce bizzat emperyalizmin kurumları tarafından dile getirilmesi sistemin kendisini eleştirebildiği ve restore edebileceği yanılgısını, onca yılda bir arpa boyu yol kat edilememesine rağmen, hâlâ yeniden üretebiliyor. Ancak gerçeklik bu yönde değildir. Kapitalizmin en yüksek aşaması olan emperyalizmin biricik kurumu Birleşmiş Milletler, gezegeni bir bütün olarak tehlikeye atan durumu herkesten önce görmüş olma ve uyarıcı olma unvanını aslında kendi kendisine yakıştırmıştı. Bu büyük yalan o kadar sık tekrarlandı ki, gerçek olmasa bile kabul gördü. Gerçekte ise 19. yüzyılda dahi buzul çağını inceleyen iklim araştırmacıları buzul çağının sonlanışını açıklamaya çalışırken atmosferdeki

gazların bileşimi ile iklim arasındaki ilişkiyi sorgulamaya başlamışlardı bile. BM'nin uyarısından 100-150 yıl kadar önce insanlık karşı karşıya kaldığı sorunu açıklayabilecek temel yaklaşıma sahipti. Ancak ne zaman ki insanlar çeşitli ekolojik yıkımlardan hükümetleri suçlamaya başlayıp buna karşı bir bilinç geliştirdiler, ekolojik yıkım nüfusun büyük çoğunluğunun gözü önünde ve tepkisi dahilinde gerçekleşmeye başladı, işte o vakit emperyalizmin kurumları kitlelerin baskısından ötürü ön almak durumunda kaldı. Bu bağlamda kapitalist sistem (altyapı) ile onun kurumlarını (hükümetler, uluslararası sözleşmeler vb.) tamamen birbirinden bağımsız şeyler olarak ele alsak, bu kurumların emperyalizmin sözcüsü değil de, ona söz geçirebilen bağımsız kurumlar olduğuna inanacak kadar saf olsak dahi, bizzat bu kurumların ekolojik yıkımın açıklanmasını gizlemek için nasıl çalıştıklarını ve kitlesel tepkiler karşısında inisiyatifi kitlelere bırakmamak için bir şeyler söylemek zorunda kalana kadar sessiz kaldıklarını görmezden gelemeyiz.

Küresel ısınmaya dair olan tartışmalar kapitalizmin "aydınlanmacı", "pozitivist" ekolünden ötürü bir uzmanlar çalışması olarak açığa çıkıp kabul görmedi. 70'li yıllardan beri başta Exxon Mobile olmak üzere pek çok petrol şirketi, yönettikleri endüstrilerin ekolojik yıkıma etki etmediği doğrultusunda bir eğilim oluşturmak adına lobi faaliyetlerine girişti. Kimi çalışmaların sonuçlarını halktan gizlemeye, kimilerini çarpıtmaya, kimileri içinse daha kârlı başka araştırmalar önermeye başlamışlardı. 90'lı yıllara kadar da bu çalışmaların belirli bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ancak çok daha öncesinde ispatlanmış olmasına rağmen 90'lı yıllarda güneş balçıkla sıvanamaz hale geldiği için sera gazlarının belirleyici etkisi uzmanlar dünyasında da genel olarak kabul görmüş oldu. Bu değişiklik "küresel ısınma" tezinin yeterli test ve sınamadan geçmesi sayesinde değil, ekolojik yıkımın bariz oluşu ve kitlelerin bu yıkımın etkilerini bilimsel veriler olmadan da idrak edebilmelerinin sonucunda gerçekleşti. Zira artık neredeyse 200 yıl öncesinde kalan iklim araştırmaları dahi tartışmanın gelişimi için bir zemin sunuyordu. Bu basit bilimsel kabulde tartışmaya son noktayı koyan uzmanların onayı ve raporları gibi görülse de, aslında kitlelerdi.

70-90 yılları arasında gerçekleşen ekolojik yıkımın kitleler üzerinde yarattığı hoşnutsuzluk uzmanların konuya daha bağımsız şekilde yaklaşabilmelerini sağladı, kitlelerin bilincindeki artış konunun görece daha özgür bir biçimde, derinlemesine incelenmesine sebep oldu ve daha bilimsel bir yaklaşımla sorun artık yerkürenin ısınmasının ötesinde, buna sebep olan etmenlerin iklimin niteliğinde de bir değişikliğe yol açtığı şeklinde ifade edildi ve kabul gördü. Ortalama sıcaklıktaki genel artışa rağmen dünyanın belirli kısımlarında yaşanan olağandışı kuraklığa eşlik eden olağandışı yağış, fırtına, dolu, sel, baskın vb. olayları kapsayacak bir biçimde iklim değişikliği kavramı literatüre girdi.

1.3. İklim Değişikliği/İklim Krizi

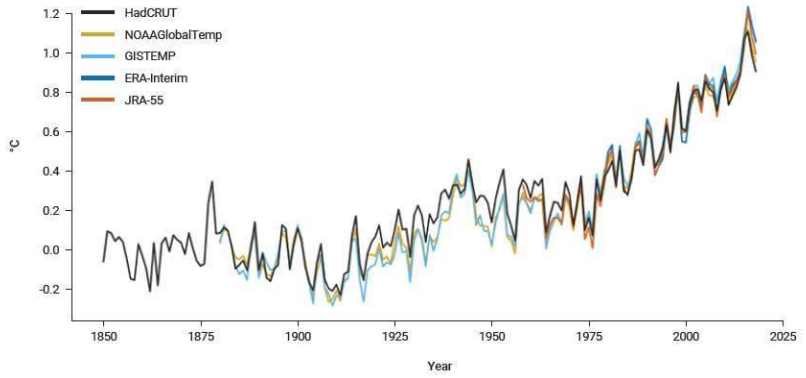
Kapitalist üretim sisteminin sebep olduğu ekolojik yıkımın nicel birikimi iklimde niteliksel bir dönüşüme yol açtı. Bu durum ise canlıların birbirleri ve cansız nesnelerin tümü ile olan ilişkisinde (buna ekoloji diyoruz) köklü bir yıkıma sebep olmaya başladı. Bu sebeple problem nötr bir niteleme olan iklim değişikliği olarak değil, yıkımın sonuçlarına işaret edecek şekilde iklim krizi olarak adlandırılmaya başlandı.

Petrol ve gıda tröstlerinin çabaları işçi ve yoksul kitlelerin kendi yaşamlarında deneyimledikleri yıkıma inanmamalarını sağlamaya yetmedi. Bugün nihayet bilim dünyasında iklim krizini inkâr etmek dünyanın düz olduğunu iddia etmekle aynı değerde. Ancak dünyamız bir grup uzman değil, az sayıda ultra zengin tarafından yönetildiği için bunun başlı başına dönüştürücü bir anlamı yok.

Petrol firmalarının lobi faaliyetleri sonucunda kaybedilen zaman 20 yıl gibi görünse de yıkımın etkileri çoktandır ortadaydı. Bu bağlamda, kitlelerin yoksullaşması pahasına bir birikim canavarı olan kapitalizmin eldeki temel bilgi birikimi dahilinde kaybettirdiği zamanın

100 yıl olduğunu dahi iddia edebiliriz. Sömürgecilerin raporlarına, güncelerine ya da yalnızca East India Company'nin yaptıklarına bakmak bile bize *karanlığın yüreğindeki horror'u*[12] gösterebilir. Sadece görünür kârlı kaynaklara değil, yaban hayatına, toprağın yapısına ve çeşitli türlerin yaşamaması gereken yerlere taşınmasıyla gerçekleşen müdahalelerin küresel bir etkisinin olacağını düşünememek ancak kapitalizm gibi, şeylerin yalnızca meta oldukça yani değişim değerine sahip oldukça dikkate değer olduğu akıl almaz bir sistemde mümkün olabilirdi.

İklim değişikliği ancak 2000'li yıllarda tam olarak kabul görmüşken, dünyadaki iklimsel anormalliklere dair yapılan çalışmalar daha 1900'lü yılların başında bile hissedilir bir değişimin başladığını, bu değişikliğin 1950-80 arasında yerinde sayıyor görünmesine rağmen 1970'ten bugüne ufak sapmaları göz ardı edersek verili zaman aralığında sürekli ve daha önce görülmemiş düzeyde arttığını gösteriyor.

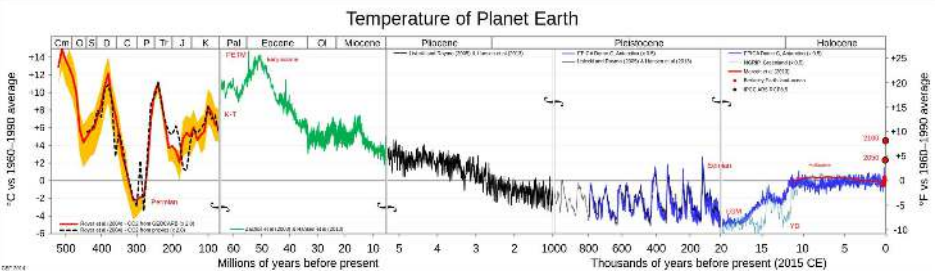
Source: Met Office. © British Crown Copyright.

Grafik 1: Küresel beş farklı sıcaklık datasına göre, dünyadaki (mean) ortalama sıcaklık anormalliği (Kaynak: UN WATER, Water Development Report, Water and Climate Change)

İçinde bulunduğumuz dönemin gezegenin dengesi adına nasıl da sarsıcı olduğunu kavramak için Grafik 1'e bakmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Burada yapılan işlem Yakup oğlu Yusuf'un Firavun'un rüyasını yorumlayarak yedi yıl kıtlık ve yedi yıl bolluğu öngörmesi, buradaki beklenmeyeni yakalaması değil. İfade ettiğimiz iklimsel anomali sevmediğimiz iklimsel olayları, yani kuraklık, sel vb.ni ifade etmiyor. Çünkü mevsimsel döngüler içerisinde (örnek olarak) yedi yıllık kıtlığı takip eden yedi yıllık bolluğun hangi periyotlarla yaşandığı, belirli tipteki yağmur ve fırtınaların kaç yılda bir görüleceği hususunda elimizde genel bir fikir oluşturabilecek kadar veri mevcut. Yani kurak geçen mevsimler, ani dolu yağışları, sel ve hatta İstanbul'u örnek verecek olursak sisli geçen gün sayısı iklimsel bir anormallik olarak görülmez. Yukarıdaki grafik bize bu bağlamda birkaç şey söylüyor. Aşırılıkların değil, doğrudan doğruya kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak aşırılıklardan arındırılmış ortalama sıcaklıklarda benzeri görülmeyen bir artış olduğunu ifade ediyor.

[12] *Karanlığın Yüreği*, 1889 yılında Joseph Conrad tarafından yazılan ve 1979'da büyük yönetmen Francis F. Coppola tarafından *Apocalipse Now* adıyla sinemaya da uyarlanan önemli roman. Roman, Belçika sömürgesi Kongo'daki durumdan esinlenmiştir ve "*The horror!*" (Dehşet!) diye sonlanır. Edebi değerinin yanı sıra dönemindeki en etkili sömürgecilik eleştirisi yapan eserlerden biri olsa da bugün son derecede dikkate değer eleştiriler yazar ve adı geçen eserin ciddi ırkçı yaklaşımlar içerdiğini söylemektedir.

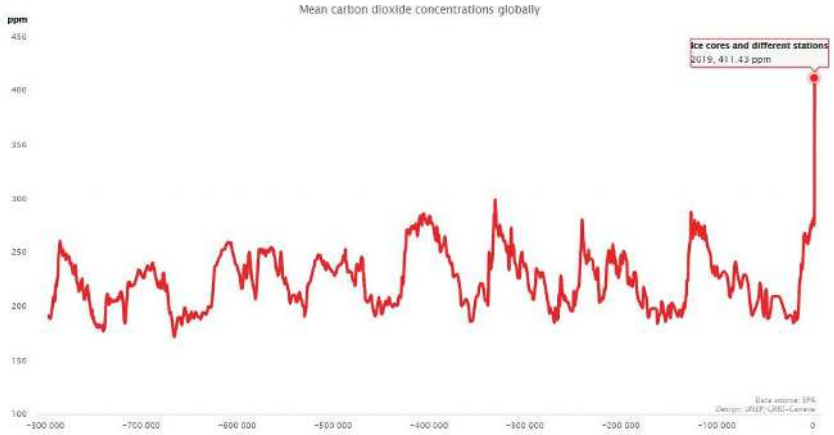
Aşağıda gezegenin 500 milyon yıllık ortalama sıcaklık geçmişine baktığımızda sorunun ciddiyeti daha fazla ikna edici hale gelebilir.

Grafik 2: Gezegenin 500 milyon yıl öncesinden bugüne değin ortalama sıcaklıklığı. Kaynak: İklim Enstitüsü. Link: https://climate.org/paleoclimatology-examples-of-ecological-impacts-from-prehistoric-climate-change/ Linkte grafiğin Glen Fergus (2014) ve Johann Stiepani (2016) tarafından üretildiği ifade edilmiştir

Grafik 2, üzerinde yaşadığımız gezegenin geçmişinden bugününe canlılığın oluşumu ve kimi büyük toplu yok oluşlar sırasında ciddi iklim değişiklikleri yaşadığını gösteriyor. Grafiğin en sağında günümüzü temsil eden sıfır noktasına yaklaşıldığında kırmızı çizginin düz bir çizgi şekilde yukarı doğru hareket ettiğini görüyoruz. Gezegenin tarihinde yüz binlerce yılda, kimi zamanlarda ise milyonlarca yıl içerisinde çeşitli iç ve dış etmenlerden ötürü (genellikle de atmosferdeki gazların bileşimindeki değişimine sebep olan çok büyük çaplı volkanlar, devasa meteorlar vb.) yaşanan değişimlerin yalnızca bir-iki yüzyıl içerisinde meydana geldiğini görüyoruz. Bununla mukayese edilebilecek geniş çaplı değişikliklerin yüz binlerce hatta milyon yıl içerisinde gerçekleşmiş oluşu ürkütücü. Çünkü bu gibi dönüşümlerin hemen her birinin gezegende niceliksel bir değişime sebep olduğunu (canlılığın oluşumu, karaya evrim, büyük nesil tükenmeleri ya da memelilerin baskın türü oluşturması gibi) biliyoruz. Sonuç olarak, tam göbeğinde bulunduğumuz son derecede yoğun ve kaygı verici değişikliğin gezegendeki tüm canlılık için son derecede kritik sonuçlar yaratacağını ifade edebiliriz.

Ortalama sıcaklıkların değişimine atmosferdeki kirletici gazların hangilerinin sebep olduğunu kesin olarak açıklamak için de elimizde metotlar var. Ayrıca geçmiş yıllar içerisinde atmosferin bileşenlerini de bizzat o dönemden kalan numunelere bakarak tespit edebiliyoruz. Kutup buzullarında ne zaman donduğunu hesaplayabildiğimiz buz parçacıklarının içerisinde yer alan hava kabarcıklarının çıkarılıp içeriğinin analiz edilmesi sonucu gezegenin atmosferinin geçmişteki bileşenleri hakkında oldukça kesin bilgilere sahibiz. Grafik 3 bize son 800 bin yıldır atmosferdeki karbondioksit oranının değişimini gösteriyor. Grafiğin sonundaki çıldırtıcı yükseliş maalesef ki neredeyse sadece son iki yüzyıl içerisinde sağlanmış durumda. Yıkımın belkemiğini de kapitalist üretim ilişkileri ve pazarın vazgeçemeyeceği kârlı karbon kaynaklı (odun, kömür, petrol, doğalgaz) enerji sektörü oluşturuyor.

Grafik 3: Son 800.000 yıl içerisinde atmosferdeki ortalama karbondioksit oranını gösteren grafik (Kaynak: https://graphs.unepgrid.ch/graph_global_co2_concentration_800000.php)

Yukarıda en sağda gördüğümüz düz bir çizgi halindeki yükseliş 1750-2015 yılları arasında gerçekleşmiş. Bu zaman aralığında atmosferdeki karbondioksitin oranı 134 birim artmış! Geriye doğru baktığımızda grafikteki en keskin değişim 350.000-330.000 yıl önce yaşanmış gibi görünüyor. Oradaki değişim bile 100 birimin ancak üzerinde ve değişim 20 bin yılda gerçekleşmiş. Atmosferde bulunan karbondioksit oranındaki bu devasa sıçrayışın Grafik 1'de işlenen iklim değişikliğine sebep olan temel etmen olduğu bilinmekte.

Sorun insan kaynaklı mı?

Bu kadar teknik veri ile umuyorum okuyucuyu çok sıkmamışımdır. Daha fazlasını sunmaya gerek yok. Bu dehşet verici tablo çok sayıda çevreci ve uzman tarafından ele alındı ve hakkında yeterli uyarılar yapıldı. Ancak bu noktada sorunu mevcut düzenden kopmadan ele alanların takıldıkları bir açmaz var.

Kapitalizmden bağımsız bir insan hayatını düşleyemeyen uzman ve çevreciler iklim değişikliğinin sebebini, eldeki veri yığınının da desteğiyle bir karbondioksit salınımı sorununa indirgeme eğilimindeler. Hatta iklim değişikliğinin sebebinin "*insan kaynaklı faaliyetler"* olarak tanımlanmasıyla beraber, problemin insanda ve insan kaynaklı faaliyet sonucunda üretilen karbondioksitte olduğu yanılsamasını üretiyorlar. Oysaki insan türünün dünyada en azından 160 bin yıldır var olduğunu biliyoruz. 160 bin yıllık geçmiş içerisinde küçücük bir yer kaplayan ve iki yüzyılda gerçekleşen olayları "*insan kaynaklı faaliyet*" olarak nitelemek ilk bakışta nötr ve bilimsel bir yaklaşım gibi görünse de bu yaklaşımın insanın farklı türdeki faaliyetlerini görmezden geldiği, en önemlisi üretim ve mülkiyet ilişkilerinin insanlık tarihinde yarattığı büyük kopuşu perdelemesi sebebi ile bilime aykırı olduğunu düşünüyorum. Çünkü "insan kaynaklı" şeyler 160 bin yıldır mevcut ama biz bu yıkıcı sonuçları sadece son iki yüzyıldır görüyoruz. Dolayısı ile son iki yüzyıldaki gelişmelerin sebebini, "insan kaynaklı faaliyetler ve üretim" olarak ortaya koymak gerçeği yansıtmadığı gibi, suçluyu da gizliyor.

Sorunu üretimden kaynaklı bir sorun olarak ortaya koymak, problemi çözmek istemiyorsanız yeterli bir başlangıç olur. Birleşmiş Milletler'in ve genel olarak iklim krizine karşı gelen aydınların bu bağlamdaki yaklaşımlarının yanlış olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü sorun

sadece bir üretim sorunu değil, bir üretim ilişkileri sorunudur. Sorun insan kaynaklı faaliyet değil, son iki yüzyıldır insanlığın örgütlendiği adaletsiz ve yıkım yaratan bu sistemdedir.

Atmosfere salınan karbondioksitin normal bir seviyeye ulaşması için neredeyse yarıya indirilmesi gerektiğini az önce görmüştük. Atmosfere salınan karbondioksitin yarısını geçmişe dönük olarak azaltabilseydik bu düzeyde bir iklim kriziyle karşı karşıya kalmayacaktık.

Peki atmosfere salınan aşırı karbondioksitten hepimiz, ya da üretim mi sorumlu? Oxfam'ın dünyada ve Türkiye'de çok konuşulan "Kamu Yararı mı Özel Servet mi?"[13] adlı raporu 2009-19 yılları arasında milyarder sayısının neredeyse -krize rağmen- ikiye katlandığını ve dünya üzerindeki en zengin 29 kişinin sahip olduğu servetin dünyanın en yoksul yüzde 50'sinin servetine eşit olduğunu gösteriyordu. Bu bile sistemin akıldışılığı ve tedavi edilemezliği hakkında bize kimi fikirler verebilir. Biz iklim krizinin sorumlusunun insanlar mı, yoksa bir avuç burjuva mı olduğu sorusuna geri dönelim. İlk gelecek eleştirileri hemen savurarak belirtelim, servetin durduğu yerde atmosfere karbondioksit salmadığını biz de biliyoruz. Buradan hareketle pek çok çevre aktivisti, sorunu mülkiyet ilişkileri değil tüketim ilişkileri üzerinden okuyup anlatmaya hevesli. Bir an için haklı olduklarını düşünüp onların yolunu izlesek dahi sonuç değişmeyecek.

Oxfam'ın 2019'daki tespitlerinden daha iyimser bir dönem olan 2008'de dünya nüfusunun en zengin yüzde 10'luk kesiminin tüm tüketim içerisindeki toplam payının yüzde 59, dünya nüfusunun en yoksul yüzde 40'ının ise tüm doğal kaynakların tüketiminin yüzde 5'inden az bir kısmından sorumlu olduğunu biliyoruz.[14]

Meseleyi bu açıklığı ile ele aldığımızda problemin insanın özünden, fazla nüfustan vb. kaynaklanmadığını görmüş oluruz. Ortada aşırı tüketen bir insanlık toplamına karşı sınırlı kaynağa sahip olan gezegenimizin bir iklim krizine sürüklenmesi gibi bir durum yok. Ortada elindeki tüm mekanizmalarını sermaye yoğunlaşması için kullanan ve lüzumsuz tüketimin de ezici ağırlığını tek başına gerçekleştiren bir asalaklar topluluğu (burjuvazi) sorunu var.

Kapitalizmde bu denli sorun olsa da burjuvazinin mülksüz olduğu SSCB deneyiminde Çernobil ya da Aral Gölü gibi yıkımların nasıl olup da yaşanabildiği haklı sorusuna iki sonraki bölümde değineceğiz. Bu haklı soruyu saklı tutarak şimdilik vaktimizi ekolojik yıkımın tüm sorumlusunun kapitalist üretim ilişkileri olduğunu vurgulamakla değerlendireceğiz.

Kapitalist üretim ilişkileri ihtiyaç değil, birikim üzerine kurulur. Bu doğrultuda üretimin tamamı planlanarak değil, piyasanın anarşisi içerisinde en kârlı olacağı şekilde örgütlenir. Bir şeyin üretilmesi ve üzerine güçlü bir endüstri kurulması için ortadaki herhangi bir insan ihtiyacının (mesela sağlıklı koşullarda tuvalete erişim ihtiyacının) var olması yetmez. Daha kârlı bir şeyin olması kapitalistlerin oraya yatırım yapması için yeterli olur. Hatta daha kârlı olan şeyin bir ihtiyaç olmaması bile çoğu kez bir problem oluşturmaz. Ortada daha kârlı bir yatırım varsa, kapitalizm buraya yönelir. Sorun kâr ve birikim sorunu olduğu için tüm üretim ve yeniden üretim süreci buna odaklanır. Ekolojik yıkımın boyutu arttıkça, neredeyse her zaman kârlılık da artar. Yıkım doğrudan doğruya kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu-yan ürünü olduğu için, iklim krizi kapitalizmden kopulmadan bir tür restorasyonla çözülemez.

Kapitalizm bir zamanlar ilaçlama gibi gıda mühendisliği uygulamaları sayesinde kıtlık sorununu çözebileceğini iddia ediyordu. Gıda üretiminde devasa bir artış yaşandığını görsek

---

[13] Rapora ulaşmak için bkz.: https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620599/bp-public-good-or-private-wealth-210119-en.pdf s. 12

[14] Magdoff, Fred *"Dünyadaki doğal kaynakların tükenmesi, sorun nüfus mu?"*, Khalkedon Yayınları, Mounthly Review-Türkiye Baskısı, Sayı 33-Haziran 2013, s. 47

de dünyadaki açlık sorununun çözülmekten bir hayli uzak olduğunu deneyimlerimizle gördük. Kapitalistler şimdi de gezegenin kapitalizmin ayakta kalması şartı ile kurtarılabileceği yalanını atıyor.

Sürdürülebilir bir kapitalizm mümkün mü ve dünyayı kurtarabilir mı?

Kitlelerdeki yoğun tepki kapitalistleri bir yandan göstermelik önlemlere iterken öte yandan da ciddi bir efor sarf edilen kimi yeni uygulamalar da ilan ediliyor. Şu aşamada bu çabaların bir tür üst başlığı olarak sürdürülebilirliği ele alıp, kapitalist üretim biçiminin ne kadar sürdürülebilir olduğunu sorgulamalıyız.

Bir grup uzman, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası vb.nin desteği ve ön açması ile kapitalist üretimin doğaya saygı duyarak, ondan ancak üretebileceği kadarını aldığı -ve hatta eski BM genel sekreteri Ban Ki Moon'un çağrısına göre daha az kâr ederek- yeni bir sürece girmek zorunda olduğunu söylüyor. Daha az kâr elde eden bir kapitalizm olmaz, bunu Ban Ki Moon da biliyor olmalı. En basit şekliyle kapitalizmde Para-Meta-Para döngüsünün sürmesi ve buradaki satılan üründen sonra gelen paranın daima üretim sürecine giren ilk paradan daha fazla olması, bu fazlanın da yeni yatırımlar adına sermayeleştirilmesi temel prensibi, burjuvazinin daha az kâr etmeyi kabul edemeyeceği basit sonucunu doğurur. Özünde bu koca mekanizmanın başka hiçbir maksadı yoktur. Daima daha büyük bir birikim sağlamak zorunda olan bu canavarın başka türden bir işleyiş biçimi hiç olmadı ve olamaz da.

Daha az kâr etmek mevcut sistemde kriz ve iflasları getirir. Şayet biz kapitalizmi yanlış anlıyor olsak dahi, birkaç yüz yıllık deneyimin gösterdiği başka bir örnek yoktur. Kapitalizmde durup dururken daha az kâr etmeyi deneseniz dahi bu birilerinin daha çok kâr edebildiği anlamına gelir, ki sonuç iflas olur. Bu saçma argüman üzerinde daha fazla durmayalım. Peki, tam bir kâr ve hırs canavarı olsa da kapitalizm yine de daha çevre dostu bir üretimi gerçekleştirebilir mi? Kapitalizmin can düşmanı olmamıza rağmen, (birim maliyette) çevreye daha az zarar veren ve hatta zararı son derecede ihmal edilebilir olan şeylerin kapitalizm altında da üretilebildiğini ve bu üretimden ciddi kârlar elde edildiğini biliyoruz. Sonuç olarak bunların yaygınlaştırılması ile yoksulluk ve adaletsizlik devam etse dahi hiç değilse gezegen kurtarılabilir mi?

Sürdürülebilirlik, makul görünen bir dizi öneri sunuyor. Her şeyden önce enerji verimliliğinin artırılması ile daha az enerji tüketimi ve üretimde daha az suyun tüketilmesine sebep olacak daha verimli yöntemler öneriyor ve açıkçası bunları geliştiriyor da. Tüm üretim sürecinin toplamında açığa çıkan karbondioksitin azaltılması adına ürünlerin karbon ayak izinin minimuma indirilmesi için hem hesaplama yapıp hem de öneriler sunabiliyor. Hatta bunun çevresinde irice bir "piyasa" vücuda geldi bile. Yani kapitalizm dünyayı kurtarma işini de kârlı bir hale getirebileceğini iddia ediyor.

Gezegenin bildiğimiz anlamı ile yok olma tehdidi altında olduğunu ifade ederken kaygıların birinci sırasına hâlâ kârlılığı koymak, sermaye birikim modelinin sorunlarını (basit aksaklıklardan değil, büyük bir yıkımdan bahsediyoruz) göz ardı etmek ne denli akla uygun, takdiri size bırakıyorum. Ancak kapitalist üretimin temel mantığından (sürekli artan bir birikim ihtiyacı) ötürü burada bir sorunla karşı karşıya kalıyoruz. Bu konuyu daha geniş çaplı ele almak ve üretilen ürünlerin, atıkların, gıdanın vb.nin tek tek izini sürüp sürekli artan bir birikim yaratmak istiyorsanız hiçbir tekniğin sürdürülebilir olamadığını göstermek oldukça keyifli olurdu. Ancak halihazırda uzayan bu çalışmayı mümkün olduğunca kısa tutmakta fayda var. Şimdilik en can alıcı konu olan enerji verimliliğinin artışı ile yıkımın azaltılabileceği teziyle ilgilenmenin kâfi olacağını düşünüyorum. Zira kapitalizm içi çözüm arayan uzman ve aktivistler için iklim krizinin baş sorumlusu enerji piyasasıdır.

Enerji verimliliğinin artışı, daha az enerji tüketerek kapitalistin tasarruf etmesini sağlayacak ve gezegene daha az karbondioksit salınmasına sebep olacak gibi görünüyor olabilir. Örnek

olarak dünya genelinde verimli ampullerin, A++ elektronik eşyaların kullanılması sonucunda, elektronikleşen yaşamlara rağmen konutlarda metrekareye düşen elektrik ihtiyacının düşme eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Kapitalistler bununla övünüp çevreci olabildiklerini iddia ediyorlar ama henüz erken. Soru şu: Bu gibi örneklerin sanayiye de uyarlanması ile -ki bu konuda ciddi adımlar atıldı- baş belası karbon salınımının bir numaralı sorumlusu enerji tüketimini azaltabilir miyiz? Bu argümanı sahiplenenler kapitalizmin bir tasarruf sistemi olmadığı gerçeğinin üzerinden atlıyorlar. Enerji verimliliği arttıkça nasıl ki çalışma saatleri azalmıyor, üretim arttıkça topluma refah yayılmıyorsa aynı şekilde enerji verimliliğinin artması da enerji tüketimini azaltmıyor. Çünkü enerji verimliliği arttıkça kapitalistlerin tasarruf ettiği meblağ üretim kapasitesinin artırılması veya yeni yatırımlar için kullanılıyor.

Anlatımımızı sadeleştirmeye çalışalım. Sürdürülebilirlik planlamaları birim ürün başına daha az yıkım içeriyor gibi görünse de maliyetin azalması gerçeklikte daha fazla ürünün açığa çıkmasına sebep oluyor. Çünkü öncesinde elektrik faturası için ayrılan sermaye enerji verimliliğinin artması ile serbest kalıyor ve yeniden üretim için kullanılıyor. Sağlamasını yapacak olursak enerji verimliliğinin artışı sonucunda enerji firmaları daha az enerji satıp küçülmüyorlar. Enerji verimliliğindeki artış, genişletilmiş üretim ilişkilerinin temel yasaları gereği daha fazla birikim için daha fazla üretimin yapılması sonucunu doğuruyor. Verim arttıkça dünya enerji arzı azalmıyor, yeni -ve çoğu kez gereksiz- yatırımlar aracılığı ile dünya enerji ihtiyacında da bir artış söz konusu oluyor.

Enerjinin kendisinin de üretildiğini, üzerindeki yoğunlaşan emek miktarı ile bir değişim değerine sahip olduğunu anımsayacak olursak, bu noktada problem katmerleniyor. Enerji verimliliğinin artması, serbest kalan sermayenin yatırıma dönüşmesi sonucunda daha fazla enerji tüketimine sebep olurken, enerji üreticileri de en kârlı olan ürünlere yatırımdan vazgeçemiyorlar. Daha az zararlı olduğu iddia edilen yenilenebilir enerji kaynakları için yapılan yatırımlarda da kâr oranlarını artırabilmek maksadı ile orman arazilerinin yerine güneş panelleri yapılıp, kuş göç yollarına rüzgâr panelleri yerleştiriliyor. Yer altında kimseye zarar vermeden duran sıcak su kaynakları ile çevreci bir biçimde enerji elde edileceği söylense de, kârlılığı artırmak adına o kadar kötü tesisler inşa ediliyor ki Türkiye'nin en verimli bölgelerinden biri olan Aydın şu anda bir kanser yuvasına dönüşüyor. Somut pratikte çevreci görünen kaynaklar dahi büyük bir yıkım yaratıyor.

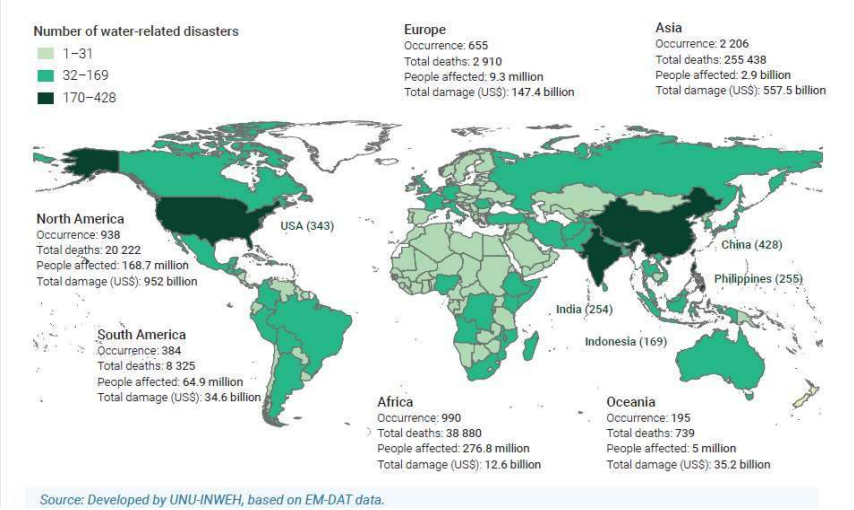
Kapitalistler sürdürülebilirlik, çevre dostu yatırım vb. adına benim hiç küçümsemediğim pek çok gelişime imza attılar, ancak çarpıcı olan şu ki uygulamaların hiçbiri iklim krizine çare olamadı. Kapitalistlerin ne arkasında gururla durabilecekleri bir başarıları, ne de iklim değişikliğiyle mücadele programları kapsamında tutturabildikleri dişe dokunur tek bir hedefleri var.

Verimliliğin -teknolojik gelişimler de diyebiliriz- artışı, emekçi kitlelerin genelinde bir refaha yol açmadığı gibi maalesef ki ekolojik yıkımı da derinleştiriyor. Bu noktada düşman, kötü olan teknolojik gelişmeler değil onların kapitalistçe kullanılmasıdır. Marks'ın üretici güçlerin gelişimi açısından başlattığı, Troçki ve Nahuel Moreno'nun geliştirip savunduğu tez, bize sürdürülebilirlik ve daha verimli-çevre dostu teknolojilerin üretimine rağmen nasıl oluyor da ekolojik yıkımın derinleşerek arttığını açıklıyor. Çünkü kapitalist sistemde teknoloji tek başına bir şey ifade etmiyor. Sermaye birikim yasaları başlı başına ekolojik yıkımın motor gücü olmayı sürdürüyor: *Üretici güçler yıkıma uğrarken yıkıcı güçler gelişmesine devam etmektedir*.

Kapitalizmin çözemediği sorunlar

Yukarıda kapitalizmin ekolojik yıkıma karşı sunduğu çözümlerin aslında daha büyük bir yıkım yarattığını ifade ettik. Her şeye rağmen kapitalizmin ekolojik yıkım sorununu çözüp çözemeyeceğini son bir örnekle ele almak istiyorum.

Şekil 1, dünyadaki su kaynaklı hastalıkların etki ettiği insan sayısı, ölüm ve yarattığı maliyeti ülke ve kıtalara göre ifade ediyor. Bu şeklin farkında olmadan kapitalizmin nasıl bir sistem olduğunu anlattığını ve niçin iklim krizi ile mücadele edemeyeceğini gösterdiğini düşünüyorum.

Şekil 1: 2001-2018 yılları arasında Dünyada Su Kaynaklı Hastalıkların dağılımı (Kaynak: UN WATER, Water Development Report, Water and Climate Change)

Kapitalizmin görülmüş en cimri sistem olduğu ve sırf pahalı olduğu için halk sağlığına önem vermediği düşünülür. Halbuki kapitalizm Yeşilçam'daki varyemez toprak zengini pintilere değil, aynı filmlerdeki züppe ve son derecede savurgan zengin çocuğa benzer. İşyerinde işçinin sabununa, tuvalet kâğıdına, hastalık iznine dahi göz koyarken pinti gibi görünen sistem, tüm dünya piyasasını düşündüğümüzde tam bir müsriftir.

Kapitalizm kârlılık ve birikim peşinde koşan bir sistemken, bu birikimin toplumsal maliyeti -para cinsinden- ciddi bir savurganlıktır. Kapitalist birikim eldeki varlığın gömülenmesi (Marks *Kapital*'de bu meseleye yeterince değinir) ya da tutumlulukla değil, tam tersi ciddi bir savurganlıkla oluşur. Para ve metalar sürekli olarak dolaşım halinde tutulmalı, her şey her an birikimi artırmak için kullanılmalıdır. Bunu yapmayan ya da yapamayan sermaye sahibi sadece zarar etmez, iflas eder. Küçük gibi görünen bir borsa krizinin koca şirketleri bir günde yok etmesinin gizi burada saklıdır. Bunun için burjuvamız diğer yatırım alanları ne kadar acil bir ihtiyaç sunarsa sunsun daima kendisi için en kârlı olan sektöre yatırım yapmaya mahkûmdur. Bu birikimin toplumsal maliyeti -bütün insanlığımı bir kenara bırakıyor ve zarar gören dostlarım, tanımadığım insanlar ve insanlık medeniyetinden değil sadece parasal zarardan bahsediyorum- ise ayrıca bir yıkım olur. Propagandası bu şekilde olmasa da tüm veriler şunu söylüyor ki, yazımızın başında ifade ettiğimiz üzere kapitalizm bugüne değin "vahşi" dönemlerinden kalan en basit sorunları dahi çözememiştir.

Şekil 2: Gezegende bugüne değin gerçekleşen toplu yok oluşlar

Şekil 1'e, yani Birleşmiş Milletler'in bir alt kurumunun raporuna göre dünya genelinde su kaynaklı hastalıklardan etkilenen insan sayısı 3 milyar 424 milyon olarak görünüyor. Aynı şekle göre bu hastalıkların yarattığı dünya genelindeki toplam maliyet ise 1,7 trilyon dolar. Oysaki ifade edilen sayıda insan için hem içme hem de atıksu arıtma tesislerinin kurulum maliyeti -her şeyin sıfırdan yapılacağını varsaysak dahi- toplam olarak yalnızca 102 milyar 72 milyon dolardır.[15] Yani sağlıklı su ve atıksuya erişim için gereken yatırım, bu yatırımın yapılmamasıyla açığa çıkan maliyetin 17'de 1'i gibi inanılmaz düşük bir seviyededir! Kapitalizmin sırf kârlı değil diye yatırım yapmamasının yarattığı maliyetle zarar gören nüfusun 17 katı kadar insan sağlıklı su ve atıksuya ulaşabilir, 2001-2018 yılları arasında en az 326 bin insanın ölümü de engellenebilirdi. Ortada toplamda büyük bir zarar var gibi görünse de bu noktada toplumsal maliyet burjuvazinin umurunda olmaz çünkü zararı ödeyen proleterlerin kendisidir.

Marks'ın da pek çok vesile ile açıkladığı üzere kapitalizm yalnızca işçileri korkunç koşullarda çalıştırmakla kalmaz. Kapitalistimizin elinde tutulan birikim (toplumsal ürün fazlası) düşük bir kâr getirisi olan ve ödeyecek hükümetlerin bulunmadığı acil ihtiyaçlar yerine borsa ve faize kayar. Enerji gibi son derecede kârlı ve yıkım yaratıcı bir sektörde kalır. İhtiyaç dışı ve ikame edilebilir olmasına rağmen kârlılığı yüksek diye tek kullanımlık plastik üretir. Buna karşın gerçek ihtiyaçlar karşılanmadığı için açığa çıkan zarar sağlık, ulaşım, onarım vb. üzerinden gerekli olan ilk maliyeti binlerce kat aşar. Patron ile işçi arasındaki uzlaşmaz çelişki sadece ikisini değil, halk sağlığını ve insanın bir parçası olduğu doğayı da ilgilendirir. Kapitalizm yıkımdır. Buna karşı koymak için işçi sınıfının mücadelesi elimizdeki *tek* gerçekçi çözümdür.

[15] Nüfus bazlı atıksu arıtma tesisi inşası için https://core.ac.uk/download/pdf/230196179.pdf makalesindeki parametreler esas alınmıştır. Su arıtmada ise bakanlığın EBA sistemindeki 2 milyon nüfusa denk su arıtma tesislerinin dolar cinsinden fiyatı baz alınmıştır. Proje taraması ve fiyat tespiti için yardımcı olan sevgili dostum Medet Güney'e teşekkür ederim.

1.4. 6. Büyük Toplu Yok Oluş

Şekil 2 gezegende bugüne değin gerçekleşen toplu yok oluşları özetliyor.[16] Bu başlığı uzun tutmadan kapatmak niyetindeyim. Daha öncesinde gezegenimiz birden çok kez büyük toplu yok oluşlara şahit oldu. Şimdi ise son yüz yıl içerisinde gezegendeki canlı çeşitliliğinin ciddi şekilde azaldığına şahit oluyoruz ve içinden geçtiğimiz süreç daha önceki beş toplu yok oluşla mukayese edilebilir düzeyde.

Atmosferdeki kirletici artışının yarattığı yıkım bir çarpan etkisi yaratıyor. Gezegenin en büyük karbon yutakları ormanlar değil, okyanuslardaki resiflerdir. Tıpkı bitkiler gibi bu resifler de atmosferdeki karbondioksiti alıp oksijen üretir. Ancak atmosferdeki karbondioksit oranındaki artış, tıpkı asitli içeceklerdeki gaz gibi okyanusların da asitlenmesine sebep olur. Resifler tek hücreli bir canlı olan alglerin farklı gruplarının bir araya gelmesi ile meydana gelir ve algler asidik ortamda yaşayamaz. Tüm Türkiye'nin yüz ölçümünün yarısından fazla bir alanı kaplayan yaklaşık 500 milyon yaşındaki büyük mercan resifinin tüm çabalara rağmen artık tamamen öldüğü düşünülüyor. Burası gezegenin karbondioksiti oksijene çeviren en önemli noktalarından biriydi. Orası kirletildiği için değil atmosferdeki karbondioksit oranının artması sonucu öldü.

İklim değişikliğinin yarattığı aşırı iklim olaylarındaki artış ve kapitalizmin yeni yatırımlar için verdiği onca zarar yıkımın sabit hızla ilerlemediğini, tehlikenin katlanarak artmakta olduğunu gözler önüne seriyor.

Ekolojik yıkımın gezegene ne türden etkiler yaratacağına dair kimi senaryolar var. Bu senaryoların bir kısmı atmosferdeki karbondioksit oranının dönüşü olmayan bir etki yaratacağı eşiği işaret ederken, bir kısmı ise diğer parametreler üzerinden şu kadar yıl sonra hangi şehirlerin dünyadan silineceğini hesaplıyor. Bu senaryoların tamamının güvenilir olduğunu düşünmemek için elimizde kimi gerekçeler var. Ancak yukarıda ifade etmeye çabaladığımız üzere eldeki verilerin tamamı tehlikenin eşiğinde değil, içerisinde olduğumuzu gösteriyor. Kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı büyük tahribat geri alınamaz boyutlarda. İnsanlık birden dünyadan kaybolsa dahi kapitalizmin yarattığı yıkımın sonuçları gezegende yaşamayı ve yıkımı sürdürecek. Kapitalist üretim ve yeniden üretim süreçlerinin doğaya verdiği geri alınamaz zararların sandığımızın ötesinde olduğunu, sorunun yalnızca karbondioksit, plastik ve kaybolan habitatlar olmadığını göstermek açısından bizi de yakından ilgilendiren Karadeniz ve Marmara örneğine kısaca değinebiliriz.

Karadeniz ve Marmara örnekleri[17]

1980'li yıllar, Türkiye işçi sınıfı örgütlerinin ezilmesinin dışında Karadeniz ekosisteminin tamamen yok olmasının eşiğine gelindiğine de şahit olunan bir dönem oldu.

Bugün Karadeniz ve Marmara'da sahile yakın kesimlerde yaşayanların aşina olduğu taraklı denizanası adlı mantar şeklindeki denizanası aslında Karadeniz'in doğal bir türü değil.

[16] Şekilde kullanılan kaynaklar için bkz.: https://kurious.ku.edu.tr/buyuk-yokoluslar/ ve https://advances.sciencemag.org/content/advances/1/5/e1400253.full.pdf?version=meter+%20at+%20null&module=meter-Links&pgtype=Blogs&contentId=&mediaId=&referrer=&priority=true&action=click&contentCollection=meter-links-click

[17] Bu metin hazırlandığında Marmara Denizi'ndeki müsilaj sorunu henüz kendisini yüzeyde ifade etmemişti. Marmara sıcaklık ortalamasının artışı ve yanlış atıksu yönetimi kaynaklı olarak açığa çıkan müsilaj Marmara'nın ölümün eşiğinde olduğunu bir kez daha göstermiş oldu. Tüm bunlar yıkımı durdurmanın dışında telafi etmemiz için de önümüzde pek çok görevin dolduğunu bize göstermeyi sürdürüyor. Marmara'nın taşınamaz hale gelen kirliliği ve müsilaj hakkında temel bilgi için: https://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/21995cdfa871c80_ek.pdf?tipi=78&turu=H&sube=2

Muhtemelen gemi ticareti sırasında Uzak Doğu'dan boş halde gelen bir geminin balast[18] suyunu Karadeniz'de boşaltması ile Karadeniz ekosistemine geldi. Burada hiçbir rakibinin bulunmaması onu istilacı bir tür haline getirdi. Taraklı denizanası (*Mnemiopsis*) kısa süre içerisinde o kadar yayıldı ki, Karadeniz'deki tüm hamsi larvaları tükenme sınırına geldi. Sadece hamsileri değil yeni ekosistemindeki neredeyse tüm balık larvalarını tüketebilecek bir yeteneğe sahipti. Karadeniz'de başta balıklar olmak üzere pek çok canlı türü yok olmanın eşiğine gelmişti ki, Karadeniz ekosistemine yabancı olan bir başka tür olan *Beroe ovata* (mantara değil de torpile benzeyen bir denizanası) birdenbire -yüksek ihtimalle bir grup biliminsanının önerileri onaylanmamasına rağmen aldıkları risk sonucu- Karadeniz'de görülmeye başladı. Bu tür şimdilik istilacı tür *Mnemiopsise* rakip ve onunla besleniyor. Mevcut durumun yeni bir denge olduğunu iddia etmek ise güç. Çünkü şu anki dinamiklerin nereye varacağını bilemiyoruz. *Mnemiopsislerin* anlık olarak azalması sonucu *Beroe ovatanın* balık larvalarını öncelikli gıda olarak değerlendirip değerlendirmeyeceği hâlâ muamma. Şu koşul altında Karadeniz'e hiçbir kirlilik girişi olmasa dahi, Karadeniz ekosistemi eskiden aldığı yaralardan ötürü çökebilir.

Karadeniz'in oldukça hassas bir dengesi varken Marmara'da durum daha da vahim. Marmara'ya yüklenen yoğun sanayi ve evsel atıksu[19] kirlilik yükünün dışında yine Marmara ekosistemine yabancı midyelerin -*Mnemiopsislere* benzer bir yolla- Marmara'ya gelerek aşırı şekilde üremesi denizin dibinde ciddi bir midye kabuğu birikimine yol açıyor ve bu durum denizin dibindeki canlılığın tehlike altında olduğunu gösteriyor.

Bu iki ufak örneğin türevleri dünyanın neredeyse her bir karış toprağı ve suyu için sunulabilir. Bugün Akdeniz'in Türkiye sahillerinde dahi, Süveyş'ten geçerek Akdeniz'e bir istilacı tür olarak yerleşen balon balıkları sorunu ile boğuşmaktayız ve çözüm adına tatmin edici adımlar atıldığını iddia etmek güç. Sonuç olarak içinde bulunduğumuz noktada, ekolojiye daha fazla zarar vermemenin yanı sıra verilmiş zararların daha büyük yıkımlar yaratmaması için çözümler yaratmak gibi bir yükümlülükle daha karşı karşıyayız.

Uzmanların tahmini, kitlelerin mücadelesi

İnsanlık, başlangıcı ile kıyaslandığında bilimsel birikiminde oldukça mesafe kat etmiş olsa da bildiklerimiz bilmediklerimizin yanında hâlâ bir nokta kadar yer tutmuyor. Burjuvazinin aldırmazlığı ve küçük burjuvazinin tüm kibrine rağmen gelişim ve birikimimizin zirvesinde olmaktan bir hayli uzağız. Einstein'ın Sol Yayınları tarafından *Fiziğin Evrimi* adıyla basılan eserinde ifade ettiği üzere insanlık kurmalı bir saate dışarıdan bakıp onu açıklamaya çalışıyor. Yaptığı hesaplamalar, geliştirdiği teoriler akrep ve yelkovanın neyi göstereceği konusunda çoğu kez bize doğru yanıtlar veriyor ama mekanizmayı hâlâ açıklayamıyor. Saatin içi hâlâ görülemedi.

---

[18] Balast: yük gemilerinin, üzerlerinde yük yokken veya yük dengesiz dağılmışken geminin dengede durmasını sağlayan, içerisine deniz suyunun doldurulup boşaltılabildiği tank.

[19] İstanbul, Tekirdağ, Yalova, İzmit ve kısmen de Çanakkale'nin atıksuları Marmara Denizi'ne deşarj ediliyor. Buradaki maksat kirli suyu Marmara Denizi'nin dibine deşarj ederek, Marmara'dan Karadeniz'e giden dip akıntısı ile kirliliği Karadeniz'e aktarmak. Marmara'ya aktarılan kirli suyun nüfus eşdeğeri 30 milyon! Aynı zamanda son derecede hassas ve kırılgan bir ekosistemi olan Marmara'nın dip akıntısı ile kirliliği havale ederek korunduğunu iddia etmek de hiç ikna edici değil. Zira Karadeniz'den Marmara'ya gelen yüzey akıntısının Ege Denizi'ne ulaşması için gereken süre üç ayken, dip akıntısında durum farklı. Marmara'nın dip akıntısının, Çanakkale Boğazı'ndaki girişi temel alacak olursak, Karadeniz'e ulaşması yedi yıla kadar ulaşabiliyor. Dolayısıyla dip akıntısıyla Karadeniz'e gönderildiği iddia edilen kirliliğin Marmara'da geçirdiği süre bir hayli uzun. İzmit, Yalova ve Trakya'dan Marmara'ya giren kirlilik yükünün oldukça fazla olması bir yana, maalesef ki evsel atıksuların da ezici bir kısmı ızgara sistemi denen, yalnızca büyük katı parçacıkları tutan bir tür süzme sistemden geçirilip biyolojik veya kimyasal bir arıtmaya tabi tutulmaksızın Marmara'ya salınıyor. (Tüm bu hesaplamalar ve bilgiler için mücadele yoldaşım, değerli dostumuz Selahattin Beyaz'a teşekkürler. ÇMO İstanbul Şubesi'nde emek, bilim ve doğa için mücadele eden daha pek çok dostumuz olmasaydı bu çalışma asla bu kapsamda olamazdı.)

İklim olaylarını tahminde, yağmurun ve karın ne zaman yağacağını anlamakta belirli bir başarı elde ettik. Ancak hâlâ yağmurun nasıl yağdığını dahi tam olarak açıklayamazken[20] iklim değişikliğinin sonuçlarını yüzde 100 tahmin ediyor olmamızı bekleyemeyiz. Bunu umutlu olmak için değil, tehlikenin boyutlarını tam olarak kavrayamamış olabileceğimizi, durumun anladığımızdan da kötü olabileceğini vurgulamak için söylüyorum.

İnsanın nefes almayı bırakamayacağı gibi, kapitalizm de insanlığın ihtiyacı olmamasına rağmen daha çok üretmeyi bırakamaz. Çünkü kapitalizmde ne pahasına olursa olsun birikim sürmek zorunda. Hal böyle olunca, yaratılan çevreci sektörler dahi dünyanın kaynak sömürüsünü daha da artırarak ekolojik yıkımı derinleştirir. Foxconn'un CEO'su Terry Gou Taipei, bir hayvanat bahçesi yöneticisi Shih-Chien'den bir milyon işçiyi idare etmek için tavsiyeler isterken bir aşırılık yapmıyor, kapitalizmin olağan yüzünü sergiliyordu. Foxconn ve diğer sınıf kardeşleri proletaryayı mülkiyetinde bildikleri diğer hayvanlar gibi kullanırken, "*Basıcam kırbacı, basıcam kırbacı*" nidası ile gezegenimizi -bildiğimiz hali ile- bir sona koşturuyor. Bunu yapmak, insanlık tarihinin asalaklıkta rakibi olmayan sınıfı burjuvazi için bir varlık sebebi olduğundan, burjuvaziden yıkımı durdurmasını ya da yıkımı durdurmaya zorlanmasını bekleyemeyiz.

Sorunun şu günkü koşullar altında bir çıkışı yok. Ne uzmanların tavsiyelerine uyulabilir ne de kapitalist birikim rejimi altında bilimin yeni bir buluşu gezegeni kurtarabilir. Ekolojik yıkımın derinleşmesini ancak kolektif mülkiyet temelinde bir planlı ekonomi engelleyip, doğru bir mücadele planı ile mevcut hasarlar en aza indirebilir. Neyse ki bu mücadeleyi bir program olarak sahiplenip uygulama kapasitesine sahip olan işçi sınıfı, ekolojik yıkıma karşı duyarlı olmakla kalmıyor, bu mücadelenin içerisinde de yer alıyor. Hatta çoğu kez ekolojik yıkımın birinci dereceden muhatabı olduğu için mücadele ve seferberliklerin doğrudan başını çekiyor. Ekoloji mücadelesi ile sınıf mücadelesinin kol kola olması gerektiğini söyleyip yeşil ve kızılı yakınlaştırmak gerekir demek aslında manasız. Çünkü bu arayış çoktan aşıldı. Ekolojik yıkıma karşı mücadele ekoloji bilincine sahip insanların değil, bu yıkımdan birinci derecede etkilenen kitlelerin (yoksul ve proleter olduklarını ifade etmeye gerek var mı?) *kendiliğinden mücadelesi ile* sürüyor. Latin Amerika'da yerliler, Türkiye'de Metin Lokumcu'lar, Aydın'ın, Bursa'nın, Sivas'ın ve Manisa'nın en yoksul köylüleri, çevre bilinci oluşturma derdindeki ekoaktivizmi bir hayli aşan bir mücadele içerisindeler. Kazanmak ve kaybetmekle kalmıyor, en ağır bedelleri ödüyorlar. "İşçiler iş imkânı için fabrika açılmasını desteklerler, fabrikalar da ekolojik yıkım yaratır, bu yüzden işçi sınıfı mücadelesi ile çevre mücadelesi çelişir" demek, "*İşçiler hayvandır, önüne gelen yere işer, olmadık yere tükürür*"[21] ve "*İşçiler grev kırıcılık yapar, burjuvanın piyonudur*" demek kadar abestir. Sınıf mücadelesi, grev kırıcılığıyla mücadele ettiği gibi ekolojik yıkıma da karşı durmaktadır.

---

[20] Atmosferdeki su buharlarının tamamen doğal biçimlerde yoğunlaşarak yağmur olarak düşmesinin başka hiçbir etmen olmadan gerçekleşmesi için sıfır santigrat derecenin altındaki sıcaklıklara ihtiyaç duyulur. Hatta bu bile tam olarak yeterli değildir çünkü yoğunlaşan su damlası, düşebilecek ağırlığa sahip olmayabilir. Dolayısıyla su buhar olur, bulutta birikir, bulut soğur ve yağmur yağar açıklaması yetersizdir. Öte yandan yağmurun sadece eksi sıcaklıklarda değil yazın dahi yağdığını biliyoruz. Çünkü bir yağmur damlasının oluşması, suyun buharlaşması ve yoğunlaşmasının ötesinde teşvik edici unsurları gerektirir. Atmosferdeki kimi parçacıklar yüzey çekimi ve elektriksel yükler sayesinde su buharlarını etrafında toplayıp yağmur damlasını oluşturmalıdır. Yağmur çekirdeğinden damlaya ve oradan yağışa giden süreç hâlâ tüm boyutları ile açıklanamadığı gibi, yağmur damlasının çekirdeğini oluşturan maddelerin bir kısmının organik maddelerden (denizde yaşayan kabuklu canlıların kabuk parçacıklarından) oluştuğunun anlaşılması da bir başka tartışmayı açıyor: Normal şartlarda iklimin elverişli hale gelmesinin canlılığın oluşumuna ve evrimine zemin hazırladığı düşünülürken bu durum canlılığın da doğrudan doğruya iklime etki etmiş olmasının bir ispatı olarak değerlendirilebilir. Yağmur damlasının oluşumu için Türkçe yazılmış bir referans istenirse:
https://web.itu.edu.tr/~kkocak/Bir_Su_Damlasi.pdf

[21] Yavuz Öktan'ın yönetmenliğini üstlendiği, Türk sinema tarihinde de önemli bir yer tutan 1978 tarihli *Maden* filminde İlyas (Cüneyt Arkın) karakterinin unutulmaz tiradından bir parça. İzlemek için:
https://www.youtube.com/watch?v=0NnWX8DOMG8&ab_channel=FilmAt%C3%B6lyesi

Emeğin ve gezegenin kurtuluşu adına, sınıfın sahiplendiği ekoloji mücadelesinin sahici olabilmesi için antikapitalist olması gerektiğini bilerek, devrimci bir program etrafında işe koyulmamız gerekiyor. Yıkım büyük ve ufukta kurtarıcımız olabilecek bir dış unsur görünmüyor. Ancak kapitalizmin ilgası ve devrimci ve demokratik bir planlı ekonominin sonucunda, bizi, yıkımı durdurmaktan alıkoyup bilmediklerimizi de keşfetmemizi engelleyecek doğa yasası niteliğinde bir mâni yok. Kapitalizm yıkım yaratıyor, kitleler ise buna karşı mücadele ediyor, ancak bu mücadeleler çok parçalı ve bir programdan yoksun. Bu yüzden kitleler kapitalizmin önerdiklerine tamah etmek durumunda kalıyor. Bir kez daha çağımızın bunalımına damgasını vuran, proletaryanın öncüsünün bunalımı oluyor.

Aytmatov'un büyük romanı *Gün Olur Asra Bedel*'de sınıflı toplumun tüm hatıralarının unutulduğu komünist bir yaşam süren *Orman Göğsü* adlı bir gezegen vardır. Bu gezegenin canlıları toplumsal adalet adına pek çok sorunu çözmüş olsalar da ekolojik yıkımın bedelleri onları hâlâ uğraştırmaktadır. *Orman Göğsü*'nün özgür canlıları tüm bilgilerini keşfettikleri genç dünya gezegeni ile paylaşmak isterler. Zamanı tarih biliminin bir tür cetveli ya da içine gömüldüğümüz kendi gerçekliğimiz değil de fiziğin bir konusu, yani maddenin (bilincin de) içinde bulunduğu bir boyut olarak kavrayacak olursak bugün biz hâlâ Nazileri yenip, destalinizasyon döneminde umutlanıp, bürokrasi tarafından ezilen aynı romanın baş karakteri Yedigey Cangeldin'in çağdaşıyız. Yedigey umut ve yenilgileri birlikte yaşadığı dostunun cenazesini sırtına vurup bomboş bir bozkırda adeta hiçbir şeyin yaşanmadığı hissini veren gezegenimizde, yaya halde, dostunu vasiyet ettiği mezarına taşıyor. Bizler de iş cinayetlerinde, direnişlerde, ekolojik yıkıma karşı mücadelede kaybettiklerimizin yoldaşça hatıralarına duyduğumuz saygıyla ayakta duruyoruz. 10 Ekim Ankara Gar Katliamı'nda yitirdiğimiz kardeşlerimizin bedenlerini plastik torbalarla alıp cenazelerinde buluşan Yedigey'ler olmamızın üzerinden çok zaman geçmedi. Ama bu acıklı hikâyeler koca bir yaşam çizelgesinde yalnızca bir gün, unutulacak bir kesit, dondurulmuş bir manzara. Mevcut direnişlerin birleştirilmesi ve doğru bir programla hareket edilmesi halinde uzak olmayan bir gelecekte *Orman Göğsü* haline gelmemiz hâlâ çok muhtemel.

2. Marksizm Ekolojik Yıkıma Yanıt Veremez mi?

Marksizmin insanı doğadan üstün gördüğü, ekoloji sorunlarına insan merkezli baktığı, en az kapitalistler kadar kalkınmacı olduğu ve ekolojik yıkıma yanıt vermeyi bırakalım, onu artıracağı doğrultusundaki görüşlere okurun aşina olduğunu sanıyorum.

Marks'ın kendisinin ve Marksizmin insan merkezci ve kalkınmacı olduğu argümanı kimilerinin ağzında yanlış, kimilerinin ağzında ise bir çarpıtma. Öncelikli olarak Marks, insanı doğanın bir parçası olarak değerlendirir. Üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak doğadan yabancılaştığına ve bu süreçte insanın doğalaşıp doğanınsa insanlaştığına vurgu yaparken bunu geri alınamaz bir gelişim değil, problem olarak ortaya koyuyordu. Ortada doğayı aşma hedefi değil, doğadan kopartılmak ve doğanın insanın inorganik bir parçası haline gelmesi sorunu vardır.

Marks'ın erken dönem çalışmalarında buna benzeyen değerlendirmeler vardır. Birazdan işleyeceğimiz üzere Marks'ın kapitalizme dair şikâyetlerinden biri kır ve kentin birbirinden ayrılmasıdır. Bu durum doğadan alınanlar ile, onların tüketilip devasa atıkların oluştuğu yerler arasında da bir eşitsizlik doğurur. Kır ile kent arasındaki ayrımın kalkması Marks için en az kafa ve kol emeği arasındaki ayrımın kalkması kadar önemli bir yer tutar. Kimilerinin anladığının aksine tüm kırın kentleşmesi gibi bir vurgu ne Marks ne de Engels'te vardır.

Marks ve Engels'i insan merkezcilikle eleştirmek, katı hâl fiziği üzerine çalışan birini Mısır'ın antik tanrılarına karşı duyarsız kalmakla suçlamaya benziyor. Marks ve Engels çok gelişmiş ilgi alanlarına rağmen sınıflı toplumların analizi üzerine eğilmişler ve en önemli eserlerini bu konuda ele almışlardı. Marksizmin doğayı ikinci plana attığı ve insan merkezli olduğu tezini tekrarlayan çok sayıda eleştiri olsa da çalışmamızın kapsamı dolayısıyla kendimizi Marksizmin ekolojik yıkıma karşı duyarsız ve kör olup olmadığı sorunu ile sınırlandırmak durumundayız. Bu konu ile vedalaşmadan önce Marks'ın tarihsel materyalist metodunun insan ve doğa arasındaki ilişkiyi bütünlüklü olarak kavradığını ve bölünmesini dert olarak gördüğünü tekrarlamakla yetinelim. Elinizdeki çalışma için ise Marks'ın tüm külliyatına dönmek yerine sadece ekolojik yıkım bağlamında *Kapital*'in ciltleri ile kendimi kısıtlayacağım.[22]

[22] Konuya daha fazla eğilmek isteyenler için *Felsefenin Sefaleti*, *1844 El Yazmaları* ve *Grundrisse*'nin daha doğrudan içeriklere sahip olduğunu ifade etmeden geçmemeliyim. J.B. Foster özellikle de *1844 El Yazmaları*'ndaki kimi pasajlara dayanarak insanla doğa arasındaki ilişkinin bir metabolizma oluşturduğunu ve sınıflı toplumlar ve daha çok kapitalist üretim ilişkileri sonucunda bu metabolizmanın yarılmaya uğradığını söyler. İnsan ile doğa arasındaki ilişkinin bozunumunu ve bunun sonuçlarını, Marks'ın bir nitelemesini terimleştirerek "metabolik çatlak" olarak tanımlar. Foster'ın *Marks'ın Ekolojisi* adlı eseri bizim bu başlık altında incelediğimiz konuya hasredilmiştir. Türkçe yazında ise -bana göre- dünyadaki muadillerini de aşan, sade ve güçlü bir makale görmek mümkün: Çoban, Aykut (2012) "*Ekolojik Tartışmalar Bakımından Marx'ın*

Marks'ın ekoloji konularında tam bir duyarsızlık içerisinde olduğunu ve Marksizmin ise bir metot olarak ekolojik yıkımı öngörüp açıklayamadığı gibi buna çare de sunamayacağını ifade eden görüşlerin en az saldırgan olduğu kadar sakat ve geçersiz de olduğunu düşünsem de bu argüman Marksist akımlara ciddi şekilde etki etti. Buna bir de SSCB'de yaşanan ekolojik yıkımlar da eklenince kendilerini Marksist olarak tanımlayan akımlar dahi Marksizme yeni bir eko sürüm yükleyerek yamadıklarını iddia etmeye giriştiler.

Yanıtlanması gereken iki soru

Argümanların sığlığını bir kenara bıraksak da, eleştirilerin gündeme getirdiği kimi sorular yanıtlanmayı gerçekten de hak ediyor. Ekolojik yıkım bugün dünyanın en önemli gündemlerinden biri. Peki dünyanın gelmiş geçmiş en büyük beyinlerinden biri olan **Marks şaşırtıcı ve kuvvetli öngörülerine rağmen nasıl olur da bu meseleyi doğrudan ele alan bir çalışma yapmaz?** Söz konusu kişi Marks olduğunda, dönemin şartları, o zamanlar ekolojik yıkımdan bahseden yoktu gibi baştan savma yanıtlar yetersiz kalır. Marks kapitalist üretimin temel mantığını, bugünkü yeni gelişmelerin açıklanmasında dahi referans olabilecek şekilde ele almıştı. Kriz ve büyüme dönemleri olduğu gibi, işçi sınıfında henüz tamamen oluşmamış etkilere dair bile önemli öngörülerde bulunabilmişti. Tüm bunlara rağmen Marks nasıl olmuş da kapitalizmin yaratacağı yıkımlardan belki de en geniş çaplısı olan, içinde bulunduğumuz ekolojik yıkımı öngörememişti? Bu durumu tamamen Marks'ın kişisel ilgisizliğine atfetmeye çabalasak dahi, bu kez ikinci haklı soru ile karşı karşıya kalırız. BM dahi görünürde harekete geçmişken **Marksist akımlar ekolojik yıkıma karşı mücadeleye yanıtlar üretmekte niçin geç kaldılar?** Marksizmin ekoloji düşmanı olduğunu iddia eden görüşlerin kolayca savrulabileceğini ancak yukarıda sıraladığımız iki sorunun haklı sorular olduğunu düşünüyorum.

2.1. Kapital Ne Anlatıyor?

Bu iki haklı soruya bir an için mola verip Marks'ın büyük eserinin ekolojik yıkımın temel dinamiğine dair neler söylediğine kısaca değinelim. Buradaki sorumuz kapitalist basit ve genişletilmiş ölçekte üretim süreçlerinin niçin ekolojik yıkıma sebep olmak zorunda olduğunu irdelemekle sınırlıdır.

Marks büyük eserinin ilk cildinde, bir ürünün fiyatını belirleyen şeyin üzerinde yoğunlaşmış toplumsal emek miktarı olduğunu bir kez daha ispatlayarak konuyu başlatıyor, bana kalırsa ikinci cilde geldiğimizde sermayenin devir ve dolaşım süreçlerini açılımlarken ekolojik yıkım gerekçelerinin anahtar formülünü sunuyor.

Marks basit üretim sürecinin bir yansımasını P-M-P' olarak tanımlar. Burada ilk P(ara) kapitalistin ilk yatırımıyken, onu makineler, ham madde ve canlı emekle beraber M(eta)ya dönüştürür. Bu Metanın değişim değeri (fiyatı) ürünü son aşamasına getirene kadar onda biriken toplam toplumsal emek gücünün ona kattığı değere eşittir. Ancak kapitalistimiz (bizim örneğimizde tekstilci olsun) iplik, kumaş, elektrik, boya, kira, faiz, ödüyorsa da vergi vb. için değerinin tam karşılığını öderken, emekçiye yarattığı değerin pek azını -bugün Unilever bir tişörtün tüm maliyetinin ancak yüzde 0,6'lık kısmını emekçiye yeter görür-[23] ücret olarak öder ve kapitalizmin mantığı burada başlar. Ancak sistemin kötülükleri bundan ibaret değildir.

Düşüncesinin Değeri", Kurtuluş Dergisi, Sayı 2-Temmuz 2012, s. 93-104. Bu derinlikli makale genç ve olgun Marks arasında bir süreklilik olduğunu ve Marksist metodun ekolojik tartışmalar bağlamında son derecede faydalı olduğunu bir kez daha göstermekle kalmaz, ekoloji mücadelesi ile sınıf mücadelesi arasındaki somut birliği de hiçbir zorlama yapmaksızın açığa çıkarır.

[23] ITUC, CSI IGB, Scandal – Inside the global supply chains of 50 top companies Frontlines Report 2016, s. 9. internetten erişim için bkz.:
https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/pdffrontlines_scandal_en-2.pdf

Kapitalistin işçiye ödemediği ve kendisine sakladığı değere artık değer denir. Dolayısıyla kapitalistin sattığı ürün sonucunda eline geçen P'(ara), ilk yatırıma koyduğu P(ara)dan fazladır. Kapitalistimiz bu noktada soluklanıp bu farkı daha iyi bir hayat yaşamak için kullanmaz. Bill Gates toplam mal varlığının yüzde 99'unu aniden kaybetse, günlük yaşamındaki lükste bir değişiklik olmaz. Mal varlığı ciddi şekilde katlanırsa da aynı şey geçerlidir. Kapitalist, üretimi lüks yaşamak için değil (onu çoktan elde etmiştir), sermayesini artırmak için yapar.

P-M-P' olarak bir yüzünü incelediğimiz temel kapitalist üretim süreci, basit üretimin tamamlanmasıyla bitmez. "*Üretim sürecinin toplumsal biçimi ne olursa olsun, bu sürecin sürekli olması ya da periyodik olarak sürekli aynı aşamalardan yeniden geçmesi zorunludur.*"[24] Bu tespitle başlayan yeniden üretim sürecinin açıklandığı pasajda, ekolojik yıkımı üretim değil, bir tüketim sorunu olarak görenlere de belli bir yanıt vardır:

"Üretim koşulları aynı zamanda yeniden üretimin koşullarıdır. (...) O halde, işçinin bireysel tüketimi, ister atölye, fabrika ya da diğer bir işyeri içinde veya dışına, ister emek sürecinin içinde veya dışında gerçekleşsin, sermayenin üretiminin ve yeniden üretiminin bir unsuru olarak kalır; tıpkı, emek süreci sırasında veya belirli alanlarda makinelerin temizlenmesinin üretim ve yeniden üretim faaliyetinin kaçınılmaz bir gereği olması gibi. İşçinin bireysel tüketimini kapitalistin keyfi için değil kendisi için yapması bir şeyi değiştirmez. Bir iş hayvanının tüketimi, hayvan yediğinden zevk alıyor diye, üretim sürecinin gerekli bir koşulu olma niteliğinden hiçbir şey yitirmez. İşçi sınıfının yeniden üretilmesi, sermayenin yeniden üretimi için her zaman gerekli olmuş ve her zaman gerekli olacak bir koşuldur. Bunun yerine getirilmesini kapitalist iç rahatlığı ile işçinin kendi neslini devam ettirme içgüdüsüne bırakabilir. Kapitalist, sadece işçinin kişisel tüketimini en zorunlu sınırlara indirmeye ve orada tutmaya dikkat eder. İşçiyi daha az besleyici yiyecekler yerine daha çok besleyici yiyecekler almaya zorlayan Güney Amerikalı maden sahiplerinin kabalığından dağlar kadar uzaktır."[25]

Bu noktada Marks işçinin kendi bireysel tüketimini de yeniden üretim süreci olarak, sermaye birikiminin devam etmesi bağlamında, üretim sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alır. Daha önce örneğini verdiğimiz Unilever gibi daha pek çok burjuva ücretleri düşürerek emekçileri daha az tüketmeye sevk etmeyi sürdürüyor. Buna karşılık Marks, Güney Amerika madenlerinde zorla daha fazla yediren burjuvaların çelişkili gibi görünen örneğini de aynı süreci -bu kez tersinden doğrular. Maden işçileri tutumluluk adına yalnızca ekmek yemek isterler. Ancak maden sahipleri işin ağır olmasından ötürü işçileri ekmeğin yanında normal bir insandan daha fazla fasulye yemeye de zorlarlar. Hâlâ basit üretim ve yeniden üretim sürecini ele aldığımız unutulmazsa, işçinin tamamen kendi tercihine bırakılıyor gibi görünen kişisel tüketim, üretim sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yaşamsal veya değil, tüketim için işçinin sınırsız alternatifle karşılaşmadığını, tükettiklerinin ezici çoğunluğunun büyük ekolojik yıkımlar yaratan ürünler olduğunu söylemeye gerek olmayabilir. Buradan hareketle küçük bir katkı yapacak olursak, basit yeniden üretim süreciyle burjuvazi yalnızca sermaye ve işçiyi değil, nihayetinde ekolojik yıkımı da sürekli olarak yeniden üretmektedir.

Marks'ın kapitalizmin ekolojik yıkımın boyutlarını sürekli tırmandırmak zorunda olduğu çıkarsamalarını yapabileceğimiz teorilerinin, büyük eserin ikinci cildinde yer aldığını düşünüyorum.

Marks yukarıda işlediğimiz P-M-P' basit üretim şemasını sermayenin bir devri olarak ele alır. Bu aşamada bir devrin süresi ürünün üretim (fabrikada geçen zaman) ve dolaşım (fabrikadan çıkıp satışının tamamlandığı, kapitalistin P'ye kavuşması için geçen zaman) sürelerinin

[24] Marks, Karl (2011) *Kapital I. Cilt*, çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, Yordam Kitap, s. 547
[25] Age, s. 553

toplamına eşittir. Bu noktada devrin tamamlanması için dolaşım süresi bir hayli önemli yer tutar.[26] Örneğin trenler yerine uçaklarla kargolanan ürünün hem ekolojiye daha fazla zarar vermesine hem de daha maliyetli olmasına rağmen, dolaşım süresini azaltarak kapitalistin artı değerine daha çabuk ulaşması, kapitalistin bunu da sermayeleştirerek yeniden üretime girişmesini sağlar. Dolaşım süresinin uzunluğundan ötürü ticareti yapılamayan kimi ürünlerinse bazı yeni keşiflerle dolaşıma girebilir hale gelmesi, yatırım yapılabilecek alanları yine geliştirir. Derin dondurucuların keşfinden önce, Kuzey'de avlanan balıkların dünyanın geri kalan kısmına dağıtılması mümkün olmazdı. Çünkü gerekli dolaşım zamanı içerisinde balıklar bozulurdu. Öncesinde ifade ettiğimiz üzere taşımacılıktaki -ne pahasına olursa olsun- hızlanmanın yanı sıra, muhasebe, depolama, kayıt defterleri vb.nin dijitalize edilmesi, Alibaba, Amazon ve türevleri sayesinde ürünlerin çok daha hızlı şekilde alıcıya ulaştırılması sonucunda kapitalistimiz için sermayenin bir devrinin süresi ciddi şekilde azalmıştır.

Sermaye birikim yasaları gereği üretimin durmaksızın sürdüğünü anımsayacak olursak nihayetinde Marks'ın P-M-P' ilk sermaye devrinin tamamlanışının hemen ardından P'-M'-P'' ile sürdüğünü görür ve kapitalist üretim biçimi için sürecin sonsuza dek P-M-P'-…-M‴'-P‴' şeklinde devam ettiğini söyleriz. Bu agresif sürecin ehlileştirilmesini de umamayız. Söz gelimi işlerin iyi gittiği ve kâr oranlarının düşmediği bir ortamda, P-M-P'-M'-P''-… diziliminde P'' yeniden başlayan üretimde emekçinin yarattığı değere el konulmasından ötürü P''den hep daha büyüktür. Böylece her yeni devrin birikime dahil olup sermayeleşmesi sonucunda, sürekli büyüyen bir sermayenin mantıken daha büyük yıkım yaratacağını görürüz.

Bu noktada kapitalist üretim ve birikim rejimi, kitlelerin sefaletine karşılık burjuva sınıfının lehine gelişen durum, ekolojik yıkımı açıklamak için başka bir söze gerek bırakmaz. Kapitalistimiz her daim -toplumsal olarak hiç ihtiyaç olmasa da- sürekli üretmek ve biriktirmek zorundadır. Devir zamanının sermaye birikimi için bu denli kilit bir rol üstlenmesi kapitalizmin niçin fosil yakıtlardan -taşınabilir olması ve son derecede pratik olması dolayısıyla- kolay vazgeçemeyeceğinin yanıtını dahi verir. Bugün üretimin olanakları biraz da bu fosil yakıtlar sayesinde (burjuva birikim için üretimin 7-24 yapılması önünde işçi sınıfı dışında bir engel yok) artarken, tüketilen maddelerin kullanım ömürlerinin azalması ve -ayrı bir tartışma konusu olarak- zaruri olmayan ihtiyaçların (israftan değil silahtan, fazla üretilen binalardan, kırmızı etten, enerji-otomotiv arz fazlasından… bahsediyorum) sürekli pompalanması üretimin artarak devam etmesi için gereken süreyi azaltır.

Bunlara ek olarak artık değerin miktarındaki bir artış ile ekolojik yıkım arasında nasıl bir ilişki olabilir sorusunun yanıtını öncesinde verdiğimiz için yeni bir konuya gireceğim. Marks artık değerin artışını iki kategori altında inceler. Bunlardan biri mutlak artı değerdir. Mutlak artı değer çalışma saatlerinin uzatılması veya maaşların düşürülmesiyle artırılabilir. Göreli artık değer ise emeğin verimliliğinin artırılmasıyla sağlanır. Bu noktada göreli artık değerin (emeğin verimliliğindeki artışın) sadece serbest kalan sermayenin artışıyla daha fazla üretime sebep olmasının yanı sıra masum ve olumlu görünen gelişmelerin de ekolojik yıkımı artırdığı gerçeği ile bizi yüzleştirir. Bölüm 1'de enerji verimliliğindeki artışın üretimdeki kapasiteyi artırması ile enerji tüketiminde de artışa yol açması Marks'a uygun bir açıklamadır. *"...göreli artık değer üretimi işin teknik sürecini ve toplumun bileşimini giderek köklü değişikliklere uğratır."*[27] alıntısının, yakın dönemde yaşadığımız dönüşümlere projeksiyon tuttuğunu, bu süreci çalışma koşullarımızın değişimi ile beraber yakından deneyimlediğimizi söylemekten geri duramayacağım. Belki buraya ufak bir ekleme yapabiliriz, göreli artık değer üretimi toplumun kendisinde ve ekolojik dengede köklü bir değişiklik-yıkım yaratmıştır.

[26] Marks, Karl (2012) *Kapital II. Cilt*, çev. Mehmet Selik, Yordam Kitap, s. 119-146
[27] Marks, Karl (2011) s. 487

Toplu bir sonuç çıkarmak gerekirse kapitalist üretim sürecinin gezegenimizde yaratılan büyük bir yıkımın, ihtiyaç harici bir kaynak sömürüsünün artarak devam etmesinin faili olduğunu ifade edebiliriz. Böylelikle gönül ferahlığı ile söyleyebiliriz ki Marks'ın kapitalist üretim sürecinin temel mantığını açıkladığı büyük eser *Kapital* ekolojik yıkımın mekanizmasını da tüm berraklığı ile ifade edebiliyor, kapitalizmin kendisinin ekolojik yıkım yaratıcı bir ur olduğunu gösterecek veriyle bizi donatıyor.

Bir adım daha ileri gidecek olursak Marks'ın çerçevesini çizdiği yasalardan hareketle, ihtiyaç olmayan şeylerin emekçilerin sefaletini derinleştirip ekolojik yıkıma sebep olduğunu, bu yüzden de kapitalist koşullar altında uzunca bir zamandır üretici güçlerin gelişiminin durduğu ve yıkıcı güçlerin gelişimini sürdürdüğü teziyle açıklamamızı ilerletebiliriz. Marksist literatürde üretici güçlerin gelişiminin durduğu tezini ortaya ilk atan kişi Troçki idi. Sorunu en özlü şekilde ifade etmek için Marksist metodun bir başka ustası Moreno'ya kulak verebiliriz. Çağımızın ikilemi artık ya sosyalizm ya barbarlık değil; "*ya sosyalizm ya da barbarlık içerisinde toplu yok oluştur*". Çünkü Bölüm 1'de göstermeye çalıştığımız üzere barbarlığın zaten içerisindeyiz.

Kapitalizmin kötülüğü işçilerin emeklerine el koyması ile sınırlı değil. Kapitalizm bu el koyduğu şeyi sürekli büyütmek zorunda. Tüm bu mekanizmanın insanlık tarihi ve gezegenimize yarattığı etki şu; en zengin kişi ve şirketler istisnasız her yıl bir öncekinden daha büyük bir zenginliğe hükmediyorlar. Buna karşılık dünyanın üçte biri, kârlı yatırımlar olmadığı için sağlıklı gıda ve suya erişemiyor. Sermaye birikiminin, devrinin en hızlı ve en az maliyetli şekilde sürmesi için de çoğunluğu ihtiyaç olmayan metalar çevreye en zararlı olacak şekillerde üretiliyor. Bu noktada iş emek-sermaye çelişkisini aşmıyor. Bilakis onunla tam olarak iç içe giriyor. Çünkü tüm bu birikim, devir ve yeniden üretim süreçlerine ruhunu üfleyen, bunları mümkün kılan şey hâlâ sınıflı toplumların ilk günahı olmayı sürdürüyor: toplumsal ürün fazlasına el koymak.

İki sorunun yanıtları üzerine

Ekolojik yıkımın sebepleri ve korunma çarelerine dair Marksizmin bütünlüklü yanıtlar üretebildiğini söylerken dayanağımızın halen temel Marksist klasikler olabileceğini iddia ediyoruz. Ancak bu durum Marks'ın ekolojik yıkımı önceliğine almadığı gerçeğinden bizi kaçıramaz. Dünyanın en büyük birinci ve en büyük ikinci beyinleri hayatlarını kaybettiklerinde onları ekolojist olarak anan yoktu. Lenin'in devrimin kazanımlarının bir ilk yansıması olarak toprak besleyicilerinin geri kazanımı ve korunumu temelli yaklaşımları -çağının çok ilerisinde bir şekilde- desteklediği, bugünkü terimle sürdürülebilir tarım uygulamalarının öncülerinden olduğu bilinse de aynı sözleri Lenin'e ve hatta belki de daha güçlü şekilde Troçki'ye de söylersek -kendileri dahil- kimse alınmaz.

Marks ve Engels erken dönemde çevre sorunlarına değinmiş ve insan ve doğa arasındaki ilişkileri de açıklama çabası içerisine girmişti. Olgunluk ve ustalık dönemlerinde ise bu konunun ağırlığının azaldığını gözlemleyebiliriz. *Kapital*'i açıp doğrudan doğruya kapitalizmin yarattığı ekolojik yıkım ve sınıf mücadelesi ile bunun arasındaki bağ hakkında pasajlar aramaya kalkarsak bir hayli yorgun gözler dışında az sayıda sözcükle yetinmek durumunda kalırız. Ben buradaki az sayıda sözcüğün dahi yeterli olabileceğine inansam da Marks'ın da bu sözcükleri yeterli bulduğu için konuya daha fazla eğilmediğini iddia etmek güç.

Büyük üstatlar Marks ve Engels'in, karşılaştıkları konuları ele alışlarındaki parlaklık ve rakiplerini sundukları son argümanlarına kadar paramparça ettikten sonra tarihin çöplüğüne göndermedeki büyük başarıları, meselenin tüm boyutlarıyla ele alınıp sonsuza kadar kapandığı ve geride önemli olan başka hiçbir şeyin kalmadığı görüntüsünü yaratıyor. Buradaki şiddetli özgüvenin, sandıklarından uzun süren sınıflar mücadelesinde bize kadar

uzanan takipçilerine olumsuz bir miras bırakıp bırakmamış olabileceğini gelecek kuşaklar daha sağlıklı yanıtlayabilir.[28] Ancak biz kendimizi şunu söylemekle sınırlandıralım: Marks ve Engels, proletarya ve burjuvazi arasındaki uzlaşmaz savaşın bu kadar uzun sürmesini beklemiyorlardı. Paris Komünü'nden çıkan yeterli dersler, Gotha ve Erfurt'ta gelişen program tartışmaları ve hepsinden önemlisi enternasyonal fikrini çok sağlam bir biçimde kazımış olmaları sanıyorum ki yeterli bir zemin olarak görülmüştü. Bu sebeple kapitalist üretim ilişkilerinin *temel mantığını* açıklamak en öncelikli görev olarak görüldü. Marks ve belki de ondan daha fazla Engels burjuva diktatörlüğünün bu kadar uzun yaşayamayacağını ve potansiyel zararlarının hepsini sergilemeden yok olacağını düşünüyor olmalıydılar. Lenin ve Troçki ise Marks ve Engels'ten daha da umutluydu. Buna sonuna kadar hakları vardı çünkü bu iki isim Rus proletaryasının iktidara gelişlerine liderlik etmekle kalmamış, yozlaşmış 2. Enternasyonal'i mahkûm ettikten sonra, tarihin gördüğü en büyük devrimci örgütü, 3. Enternasyonal'i kurmuşlardı. Lenin son kavgasını önce geciken sonra da yenilen Alman devrimi ve duraksayan dünya devrimci durumu sonucunda Rusya'da gelişen bürokratik aygıta karşı veriyordu. Biricik işçi devletinin bürokratik bir diktatörlüğe dönüşmesi, önce Çin, sonra İspanya ve nihayetinde de Alman devriminin Stalinist bürokrasinin çıkarları adına kurban edilmesi gibi çok daha acı günleri gören Troçki bile umutluydu. Troçki II. Dünya Savaşı ile birlikte dünya devrimci durumunda yeni bir perdenin açıldığını düşünüyor, Marks ve Engels gibi o da uzlaşmaz sınıf mücadelesinin daha da uzayacağını tahmin etmiyordu. İnsanlığa dair büyük umutları olan (kantarın topuzunu kaçırıp dağların ve nehirlerin yerini değiştirebilecek, kendi evrimine müdahale edecek bir türden bahseden) yoldaş Troçki'ye sonra geri dönmeliyiz. Son olarak liderler içerisinde daha uzun süren bir karşıdevrim sürecini deneyimleyen Moreno'nun bu konu üzerinde diğer liderlerden bir nebze ayrıştığını düşünüyorum. Yine de liderlerimizin tamamının sınıf mücadelesinin sonunun epey yakın olduğunu düşünmek gibi bir iyimserlikle kapitalizmin yarattığı ya da yaratabileceği pek çok başka yıkımın nitel bir sıçramaya ulaşacak kadar yaşamayacağını düşündüklerini ve bu yüzden de bu gibi konulara öncelik vermediklerini kabul etmekte ve bu konuda seferberlikler açığa çıkana kadar geciktiğimizi ifade etmekte bir sakınca yok.

[28] Marks'ımızın "takipçisi epigonları için kötü örnek oluşturacak yaklaşımları" hakkında konuşmak beni bir hayli aşan bir iş olsa da Marks'ın da çağdaşı büyük bir Marksisti yardıma çağırabilirim. Yoldaşımızın Marks'ın I. Enternasyonal'in dağılışı sırasında Bakunin ile yaptığı ve Bakunin'in yalvarırcasına unutulmayı dilediği tartışma dönemini değerlendirişi şudur:
"*İnsan anarşizmi istediği kadar aşağılayarak yargılayabilir ve kendisini gösterdiği her yerde işçi sınıfı hareketine onu bulaşıcı bir hastalıktan ibaret gösterebilir; fakat bu hastalığın dışarıdan bulaştırıldığını düşünmek olanaksızdır. Tam tersine, işçi sınıfının doğal bir eğilim gösterdiği elverişli ya da daha çok sakıncalı koşullarda gelişen bir bulaşıcı hastalık olduğu açıktı. Böyle bir hatayı 1872 yılı için bile anlamak güçtür. Bakunin etkisiz ve kalıplaşmış bir sistemle ortaya çıkacak ve işçilerden bunu kabul etmelerini ve itiraz etmeden uygulamaya koymalarını isteyecek son adamdı. Marks'ın kendisi Bakunin'in kuramsal olarak bir hiç olduğunu ve programının sağdan soldan toparlanmış yüzeysel düşüncelerden oluşan bir karmaşa olduğunu tekrar etmekten asla yorulmadı.*"
Aynı eserden Marks'a yönelik başka bir eleştirinin, Marks'ın kimi konulara karşı ilgisizliğini farklı bir açıdan aydınlattığını düşünüyorum: "*Marks daha önce Enternasyonal Tüzüğünde, işçi sınıfının politik ve toplumsal mücadelelerinin birbiriyle ayrılmaz bir biçimde bağlantılı olduğunu belirtmiş olsa da, uygulamada her zaman işçilerin kapitalist üretim tarzına sahip tüm ülkelere mahsus taleplerinden yola çıktı ve politik sorunlardan yalnızca günlük çalışma saatinin yasal olarak kısaltılması talebi gibi toplumsal taleplerden kaynaklandığı zaman bahsetti. Kelimenin gerçek ve doğrudan anlamıyla politik sorunları, örneğin anayasayla ilgili olan ve dolayısıyla her ülkede farklı olan sorunları, proletaryanın enternasyonal tarafından daha belirgin şekilde eğitildiği zamana bırakmayı tercih etti.*"
Bu iki eleştiri, sosyalizmin her şeyi çözeceğini söyleyip tüm sorunları geleceğe havale etme yanlışının zemini hakkında bize bir fikir verebilir. Şimdi saldırılar karşısında sağlam bir kayanın arkasına sığınabilirim. Alıntılar için: Mehring, Franz (2012) *Karl Marks Yaşam Öyküsü*, çev. Feyyaz Şahin, İlya İzmir Yayınları, s. 662 ve s. 624

2.2. EK: Kapital'de Ekolojik Yıkım ve Doğanın Değişim Değeri Hakkında

Kır ve kent ayrımı

Kapital'de Marks'ın doğrudan doğruya ekolojik yıkımla ilişkilendirilebilecek betimlemeleri kır ve kent arasındaki ayrıma değinerek başlar:

"...başlıca modern sanayi merkezlerinin ihtiyaç ve çıkarlarına uygun bir yeni uluslararası işbölümü doğar; dünyanın bir kısmı, esas itibarıyla sınaî üretim alanı olarak kalan diğer kısmına ham madde sağlamak üzere, esas itibarıyla tarımsal üretim yapan bir alan haline çevrilir. Bu devrim, tarım alanlarında meydana gelen ve üzerinde daha fazla durulmaması gereken köklü değişikliklerle ilişkilidir." (s. 431)

Kaynağın alındığı ve tüketildiği yerin birbirinden koparılması esasında kapitalizmin yaratacağı ekolojik yıkımın gerçekten de ilk çıkış noktasıdır. Marks bu mühim tespitinin üzerine çok gitmese de başka bir noktada kır-kent arasındaki işaret ettiği bu ayrımın, kapitalist tarımla beraber kapitalist sistemin bir bütünü için açığa çıkarabileceği ekolojik yıkımı bariz biçimde vurgular: *"...kapitalist tarımdaki her ilerleme, sadece işçiyi soyma sanatında bir ilerlemeden ibaret olmayıp, aynı zamanda toprağı da soyma sanatında bir ilerlemedir; belli bir zaman aralığı için toprağın verimliliğinin yükseltilmesinde kaydedilen her ilerleme, aynı zamanda, bu verimliliğin sürekli kaynaklarının mahvedilmesi yolunda bir ilerlemedir. Bir ülkenin, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin gelişmesini büyük sanayi ile başlatması bu tahrip sürecini hızlandırır. Bundan dolayı,* ***kapitalist üretim, tekniği ve toplumsal üretim süreçlerinin birleşmesini, ancak bütün zenginliğin iki kaynağını, toprağı ve işçiyi kurutarak ilerletir****."*[29]

Bu güçlü alıntı sorunun yalnızca tarımda görüldüğünü ifade ediyor gibi başlasa da bizzat ABD örneği ile beraber kapitalist sanayinin, ancak toprağı (o dönem için bunu bir bütün olarak doğa diye adlandırmakta bir sakınca olmaz) ve insanı "*kurutarak*" ayakta durduğunu söyler. Marks'ın sözcüklerini sinirlerini boşaltmak-küfretmek için değil, olguları nitelemek için kullandığını bildiğimiz için pekâlâ bir kutuptaki zenginlik birikiminin karşı kutuptaki *"...sefalet, acı, kölelik, cehalet, vahşileşme ve manevi bozunmanın birikimi*" (s. 624) olarak tanımlamasının bugün yaşadığımız ekolojik yıkımla da ilişkili olduğunu iddia edebiliriz.

Büyük eserin birinci cildinden bu kadar alıntı yapmak kâfi olabilir. Ancak burada yıkımın temel dinamikleri işaret ediliyor olsa da bugün ekolojik yıkım denince aklımıza gelen madenler, enerji santralleri ve petrol yataklarının kapitalist sistemdeki yeri ve kâr oranlarına etkisi hakkında Marks bize ufak da olsa kimi açıklamalar yapabilir mi? Engels tarafından yayına hazırlanıp tamamlanan üçüncü ciltte bu konulara dair kimi değinmelerin olduğunu düşünüyorum.

Yıkımı yaratan rant mı, kapitalist birikim mi?

Marks'ın toprak rantını incelerken, maden ürünlerini de tarım ürünleri ile benzer bir biçimde ele aldığı ön bilgisi ile başlayalım. "*Gerçek maden rantı tıpkı tarım rantı gibi belirlenir*" (3. Cilt, s. 761) diyen Marks artık kârın toprak rantına dönüşmesine dair olan açıklamasını şu cümlelerle tamamlar: "*Toprak rantına özgü olan şey, tarım ürünlerinin değerler (metalar) olarak gelişmelerinin koşullarıyla ve bunların değerlerinin gerçekleşmesinin koşullarıyla birlikte, toprak mülkiyetinin, kendi katkısı olmadan yaratılan bu değerlerin büyüyen bir kısmına el koyma gücünün de gelişmesi, artık değerin büyük bir kısmının toprak rantına dönüşmesidir.*" (3. Cilt; s. 637)

Bir yanlış anlaşılma yaratmamak için hemen vurgulayalım. *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltleri çoklukla emek değer teorisinden kopartılarak, üretim süreci ve onun emek dışındaki

[29] Marks, Karl (2011) s. 482

bileşenlerine yapılan müdahaleler sonucunda kârı ve sürekliliği artırmanın mümkün olduğu doğrultusunda değerlendirenler oldu. Kapitalizmin emek sömürüsünden bağımsız olarak yeni birikim modelleri bulduğu, kamusal alanın ve doğanın neoliberal çitlenmesi vb. tezlerinin doğru olmadığı gibi, krizleri de açıklayamadığını düşünüyorum. Yine de üzerinde emek yoğunlaşmamasına rağmen kendiliğinden bir değişim değerine sahip olan metalar, kapitalizmin temel dayanağını işçi sınıfının sömürüsü olmaktan uzaklaştırabilir mi sorusuna değinmekten kaçmayalım. Çünkü bu nokta, ekolojik yıkımın kapitalist üretim biçiminden değil, bundan ayrı düşünülebilecek bir türden rantçılık, yağmacılık ve talandan, ya da tam tersi bir yaklaşımla, sistem ne olursa olsun üretimden kaynaklı olduğu argümanını da destekler.

Öncelikle "şeylerin" kendiliğinden bir dönüşüm değerine sahip olmayacaklarını, ancak pazara çıkarak, Marks'ın deyimi ile diğer metalarla burada karşılaşıp "*kendilerini toplumsal emeğin özel ifadeleri*" olarak göstermeleri sonucunda bir değişim değerine sahip olduklarını unutmamak gerekir. Kamu arazilerinin, doğal kaynakların, kentlerin, maden arazilerinin vb. kapitalist pazara daha önce olmadığı kadar açılmış olmaları birikimin artık değer dışı yöntemlerle oluşturulabildiği doğrultusunda bir yanılsama yaratır. Marks'ın az önceki alıntısını anımsayacak olursak salt arazi oyunları ile elde edilen birikim artık değerin ranta dönüşmesidir. Öncelikle, dereler, dağlar, orman arazileri kendiliğinden bir değere sahip değildir. Bunların değeri öncelikle pazara açılması, sonrasında da artık değerin ranta dönüşmesi ile mümkün olur. Daha öncesinde bir değişim değerine sahip olmayan derelerin, arazilerin madencilik, inşaat ya da enerji santralleri için kullanılacağının anlaşılmasıyla değerinin yükselmesi, burada üretilecek olan artık değerin ranta dönüşmesi sayesinde gerçekleşir.

Bir örnek olarak, Kanal İstanbul arazisi üzerindeki arazinin metrekare bedeli en yüksek 30 en düşük 5-6 TL iken, projenin açıklanmasının ardından geçen aylarda 250-600 TL'ye çıkması[30] bir kurnaz dolandırıcılığı değil, yapılması arzulanan kanaldan elde edilecek artık değerin ranta dönüşmesidir. Sonuç olarak kimilerinin iddia ettiklerinin aksine, kapitalizm emek ve doğayı değer olarak kullanıp ikisi üzerinden birbirinden bağımsız şekilde birikim sağlamaz. Kapitalizmin yarattığı her türden ekolojik yıkım ile basit emek sömürüsü arasında böyle doğrudan bir bağlantı vardır. Kapitalist üretim ilişkilerinin sonucunda sermaye birikimi artar, zengin efendiler daha da zenginleşirlerken emek de doğa da kurutulur, yıkıma uğratılır.

Toprak rantına özgü olan şeyin anlatıldığı alıntıya dönecek olursak, çalışmamız kapsamında bizim vurgumuz doğal kaynakların *büyüyen kısmına el koyma gücünün artması*nadır. Emperyalist çağ ile birlikte açılmış ve hâlâ kapanmamış olan tekeller iktidarının toprakta (hem gıda hem maden), su havzalarında, orman alanlarında, kayalarda (kayagazı), tepelerde (çimento), okyanuslarda bulunan kaynaklara el koyma gücü artmıştır. Kapitalistler daha verimli olan kaynakları tükettikten sonra durmadılar. Bir yandan kimi kaynaklar yok olurken, "el koyma gücünün" artması ile birlikte daha verimsiz olan bölgelerden de gerekli metalar sökülüp çıkartılabildi. Kapitalist üretimin yarattığı ekolojik yıkım kaynağın kuruması ile durulmamış, daha verimsiz ve akıl almaz yerlere doğru (Kaz Dağı) yaygınlaşmasına sebep olarak tahrip gücünü artırmıştır. Buna paralel olarak da yıkımın fiziki alanı ve sonuçlarının vahameti de artmıştır.

Yakın dönem içerisinde maden ve inşaat tekelleri aracılığıyla artı değerin toprak rantına dönüşümü süreci de hızlanmıştı. Bir süre için kâr oranlarının artmasını sağlayan bu eğilimin tek sonucu etkileri hâlâ atlatılamayan 2008 krizi olmadı. Yaygınlaşan ekolojik yıkım da bu kapitalist mekanizmanın bir diğer sonucu oldu. Tekellerin servet birikimi dışında hiçbir itici

[30] Kanal İstanbul ve Yeni Şehir Rezerv Alanları Teknik İnceleme Raporu, TMMOB ÇMO İstanbul Şubesi, Mart 2018, s. 22. Bkz.: https://www.cmo.org.tr/resimler/ekler/83bd3a6ffe4e7c2_ek.pdf

gücü, amacı olmayan bu sistemde ekolojik yıkım yaratmayacak bir modelin sunulması mümkün olmadığı gibi, ekolojik yıkımın kapitalist sistemden ayrı açıklamaları da hep aksak kalır.

Maden ve inşaat hakkında bu kadar konuştuktan sonra son not olarak madencilik ürünlerinin birçoğunun insanların ihtiyacı olmadığını; daha az ve planlı bir yapılaşmayla dünya genelinde konut sorununun çözülebileceği gerçeğine rağmen, ihtiyaç fazlası inşaatın konut sorununu yalnızca derinleştirdiğini de vurgulamalıyız.

Marks'ın çağlayanı

Marks'ın farklılık rantına (Marks bir toprağın diğerinden daha fazla verimli olması sonucunda sağladığı ranta farklılık rantı diyor) dair yaptığı incelemeler bize üretimde doğanın kullanımı ve doğal kaynakların metalaşması hakkında da ön açıcı bilgiler verir. Marks bir fabrikanın kurulduğu arazi üzerinde bir çağlayan varsa bunun kirayı/toprak rantını artıracağını ifade eder. Çağlayanı bir enerji kaynağı olarak kullanan kapitalistin artan oranda ödediği farklılık rantına (normal bir araziye kıyasla daha fazla ödediği arazi kira ya da satın alma bedeline) karşılık elde ettiği kazanımları şöyle sıralar: "*Çağlayanla üretilen metaların değeri daha küçüktür, çünkü bunların üretimi daha küçük bir toplam emek miktarını gerektirir, yani nesneleşmiş biçimde, değişmez sermayenin bir parçası olarak metalara eklenen emek daha azdır. Burada kullanılan emek daha üretkendir, bunun kendi üretici gücü, aynı tür fabrikaların çoğunda kullanılan emeğinkinden büyüktür.*"[31] Bu anlaşılması kolay durumun kapitalist için kıymetini biraz daha açıklayalım: "*Doğa güçlerinin sanayide kullanılması, kendi başına zorunlu geçim araçlarının üretilmesi için gerekli olan emek miktarını etkilediğinden, genel kâr oranının yüksekliği üzerinde etkide bulunabilir.*"[32] Burada anlatılan hikâye Türkiye'deki HES'lere yönelik ısrarın kökenine dair esaslı bir ekonomi politik dersi verir. Doğa güçlerinin (akarsu) sanayide enerjiye dönüştürülmesi için tekellerin kölesi haline getirilmesi, genel olarak piyasalarda bir kârlılık artışına yol açabilir.

Bu noktada kapitalist için kârı artıracak bir şekilde çağlayanın kullanılmasının önünde kimi engeller de vardır: "*Çağlayanın ait oldukları toprakla birlikte, yerkürenin bu parçalarının sahipleri, toprak sahipleri sayılan öznelerin elinde olduğunu düşünelim; bu durumda, söz konusu özneler, bir çağlayana sermaye yatırılmasının ve onun sermaye olarak kullanılmasının önünde bir engel oluşturur. Çağlayanın kullanımına izin verebilir ya da bunu reddedebilir. Ama sermaye kendi kendine çağlayanı yaratamaz.* ***Bu nedenle söz konusu çağlayanın kullanılmasından kaynaklanan artık kâr sermayeden değil, tekel altına alınabilir ve tekel altına alınmış bir doğa gücünün sermaye tarafından kullanılmasından kaynaklanır.*** *Bu koşullar altında artık kâr toprak rantına dönüştürülür, yani sahibinin eline geçer. Fabrikatör bu 10 sterlini her yıl onun çağlayanı için öderse, kârı 15 sterlin olur; bu durumda, 100 sterlinlik üretim maliyetleri üzerinden %15 elde eder; ve kendi üretim alanında buharla çalışan tüm diğer kapitalistler kadar iyi, belki de daha iyi durumda bulunur.*"[33]

Tekniğin ilerleyerek doğadaki kaynakların "*büyüyen kısmına el koyma gücünün artması*"nın 19. yüzyıldan beri çok daha yıkıcı şekilde ilerlediğini biliyoruz. Geçmişte çağlayanın bulunduğu araziler bir toprak sahibine aitken, kapitalistin burayı kiralayıp kiralayamayacağı buradaki ikili ilişkiler dahilinde çözülüyordu. Şimdi ise, geçmişte kimsenin satın almak istemeyeceği araziler ve su havzaları dahi, kapitalist tekeller altında birikim sürecine dahil edildi. Bir dağın başındaki suyun, yeraltı suyunun üretimde kullanılabilmesinin ya da emeğin nesnesi haline getirilip işlenerek satılmasının önündeki tek zorluk bugün arazi sahipleri değil, kitleler. Çünkü çoğu örnekte akarsuyun ve dağın sahibi kişiler değil, kamu. Hükümetler bu

[31] Marks, Karl (2015) *Kapital III. Cilt,* çev. Mehmet Selik ve Erkin Özalp, Yordam Kitap, s. 640
[32] Age, s. 641
[33] Age, s. 643

sorunun çözümü için özellikle BM ve IMF'nin çağrıcılığı ile doğal kaynakların özel mülkiyete açılmasını sağlayacak konferans ve forumlar düzenledi. Bahaneleri ise hazırdı: Hükümetler artan çevre sorunlarına karşı doğal kaynakları korumakta güçlük çekiyorsa, bu kaynaklardan kâr eden şirketler, kârlılığın devamlılığı adına bu kaynakları koruyacaktı! Kaynakların korunma bahanesiyle özelleştirilmesi, kaynaklara yönelen vahşice saldırıları beraberinde getirdi.[34] Bugün kapitalistlerin özelleştirerek koruyabildiklerini gösterecekleri tek bir kaynak söz konusu değil.

Doğal kaynakların hızla kapitalistlerin mülkiyetine girmesinin, kır-kent ayrımının yarattığı sorunu (kaynağın alındığı ve tüketildiği yerlerin birbirinden kopması sorununu) da derinleştirmeye devam ettiğini düşünüp, Marks'ın ilk hareket noktasında ele aldığı sorunun da aşılmaktan bir hayli uzak ve daha elzem olduğunu söylemeliyiz.

Son söz: doğal kaynakların emeğin ürünü haline gelerek metalaşması

Burjuvazi doğaya saygılı ve düşman olmak üzere ikiye bölünmez. En masum görünenin dahi, piyasa ihtiyaçları gereği yıkım yaratan alanlara yatırım yapar. Türkiye'deki ekolojik yıkımın tek sorumlusu "beşli çete" diye anılan oligarşi değil; oturmuş burjuva geleneği ve vandallıktan uzak, katma değer yaratıcı maskesi takan Koç Holding'in de pek çok vahşi yıkımın sorumlusu olmaktan kaçamadığını[35] unutmayalım. Emperyalist çağda kapitalistin sürekli büyüyüp yeniden sermayeleştirilmesi gereken yatırımları vardır ve bu yatırımların tek amacı daha büyük bir kâr ile geri dönmesidir. Geri kalan her konuda orman kanunları işler.

Emperyalist kapitalizm kişilerin ve ilkelerin değil tekellerin iktidarıdır. İfade ettiğimiz süreci, öncesinde bir değişim değerine sahip olmayan doğal kaynakların (su kaynakları vb.nin yanı sıra buna patentlenen çeşitli organizmaları, tohumları vb. de mutlaka dahil etmeliyiz) şimdi bir değişim değerine sahip olması süreci ise benzer bir sürecin uzantısı ve kapitalist pazarın genişlemesinin doğal bir sonucu olarak okunabilir.

Kapital'de her ne kadar kapitalizmin içilen suyu emeğin nesnesi haline getireceği, bakterileri ve köylünün elindeki, ona ait olan tohumu ve hatta fikirleri patentleyerek metalaştıracağı doğrultusunda bir öngörü bulunmasa da, bu gelişmelerin birinci ciltteki meta fetişizmi ve sermaye birikim yasaları ile uyumlu süreçler olduğunu ifade edebiliriz. Bu süreçlerin tamamının da karşılığı ödenmemiş emekten bağımsız ele alınamayacağını öncesinde ifade etmiştik.

Kapital'den hareketle ekolojik yıkım ve sonuç

Kapitalist sürekli birikim ihtiyacı başka bir üretim sisteminde eşi görülmeyen bir ekolojik yıkıma yol açar. Kapitalizmi diğerlerinden ayrıştıran ve onu bir yıkım canavarına dönüştüren fark, geçmiş üretim sistemlerinde teknolojinin buna el verememesi değildir. Sorun, kâr oranını artırmak için, insanlığın ihtiyacının olmamasına rağmen aşırı üretimin sürdürülmesi, bu uğurda birikimin artarak devam etmesi ve bunun (teknolojik düzey ne olursa olsun) durmaksızın genişlemesidir.

21. yüzyılın ilk yarısında da hem sermaye birikimini hem de ekolojik yıkım canavarı kapitalist pazarı yaşatan, sürdürebilir kılan şey hâlâ değer ve birikim yasalarıdır. Bunun sonucu, işçinin ve doğanın olağanüstü bir sömürüyle karşı karşıya kalmasıdır. Gezegenin yeni bir toplu yok oluşa sürüklendiği günümüzde de çelişki hâlâ emek ve sermaye arasındayken iki ihtimal vardır:

---

[34] Konu hakkında daha derin bir araştırma için bkz.: Yılmaz, Gaye (2009) *Suyun Metalaştırılması: Kıtlığın Nedeni Kıtlığa Çare Olabilir Mi?*, Sav Yayınları

[35] Bahadır Özgür'ün "Türk burjuvazisinin mayasını oluşturan etken maddeler" hakkındaki yazısı için bkz.: https://www.gazeteduvar.com.tr/10-kasim-altin-ittifaki-koc-albayrak-cinliler-makale-1505322

“Ya sosyalizm ya da barbarlık altında toplu yok oluş.”

2.3. SSCB’de Ekolojik Yıkım

SSCB’nin dev bürokratik aparatı, devrim dünyaya yayılsaydı tüm ayrıcalıklarını kaybedebilirdi. Bu yüzden dünyanın geri kalan kısmında burjuvazinin mülksüzleştirilmesi ve planlı ekonomilere geçilmesinin yani sosyalist devrimin önündeki en büyük engellerden biri oldu.

Stalinizm Çin ve İspanyol devrimlerinin yanı sıra, Alman devrimine de ihanet edecek ve Nazizmin iktidara gelmesine sebep olacaktı. Nazilerle yaptığı anlaşmalardan hareketle bir dönem Nazilere karşı direnişi dahi yavaşlatacaktı. Hitler’in Sovyetlere saldırısının ardından anlaşmasını bu kez Churchill ile yapan bürokrasi, Yalta ve Potsdam anlaşmalarının dışında kalan tüm devrimlerin ve seferberliklerin yok edilmesi işinin komiserliğini üstlenecekti. Mussolini’yi deviren İtalyan devrimcileri yalnız bırakılacak, Yunan direnişçileri ise bizzat bu aparat tarafından katledilecekti. Yugoslavya ve Arnavutluk’un da emperyalizme bırakılmasını isteyen bürokrasiye ise buradaki yeni Stalinist rejimler engel olacaktı. II. Dünya Savaşı’nın sonrasında dahi İspanya İç Savaşı’nda mücadele veren komünistlerin Stalinist işkence tezgâhlarından geçirilmesi ve imha edilmesi sürecekti. 1956’ta Budapeşte’de, 68’de Prag’da bir politik devrim için seferber olan kitlelerin acımasızca imha edilmesi işini yine Moskova üstlenecekti.

Stalinist bürokrasinin yok ettiği devrimler insanlığı içinde bulunduğumuz çukura sürükledi. Bunun üzerinde daha çok konuşulabilir. Bu karşıdevrimci aparatın insanlığa bıraktığı tek miras devrimleri engellemek ve seferberliklerin önüne geçmek olmadı. Sovyet termidorunun devrimciler üzerinde yarattığı yıkımın bir yansıması Sovyet coğrafyası üzerinde de gerçekleşti. Yıkımınsa Çernobil ve dünyanın en büyük dördüncü gölü olan Aral Gölü’nün kaybedilmesiyle sınırlı olduğunu düşünmek dahi saflık olur.

1957’de Urallar’da (Kiştim) yaşanan ve gizlenen büyük nükleer sızıntı, hava kirliliği, su ve topraktaki ağır metal kirlilikleri, nükleer kirlilik vb. gibi etkileri devam eden onlarca büyük yıkımdan bahsetmek mümkün. Bunlara ayrıntılarını bilediğimiz savaş ile savaş sanayi kirliliği ve belki de bürokrasinin tüm insanlıktan gizlemeyi başardığı başka yıkımları da dahil edebiliriz.

Çalışmamız bu noktaya kadar kapitalizmin ekolojik yıkımın baş sorumlusu olduğunu iddia ediyordu. Peki şu aşamada, kapitalist pazar ekonomisinin mevcut olmadığı, dış ticaret tekeli ve oldukça sorunlu da olsa planlı bir ekonominin olduğu Sovyetler’deki ekolojik yıkımı nasıl açıklayabiliriz? Sorun bizim yukarıda sıraladığımız analizde mi, yoksa ortada bir Sovyet istisnası mı var?

Planlı ekonomi ve ekolojik yıkım

Kapitalizmde kârın artırılması adına fazla üretimin durmaksızın devam etmesinin bir zorunluluk olduğunu, biriken sermayenin de her seferinde daha fazla kaynağı soğurarak bu birikim adına insanlığı içine gömüldüğümüz ekolojik yıkımla karşı karşıya bıraktığını ifade etmiştik.

Marksistlerin karşıdevrimci Stalinist aparatın günahlarını üstlenmesine ve hesap vermesine gerek yok. Çünkü Marksistler Stalinizme karşı onu devrimci ve enternasyonalist şekilde yıkmaya çabalayan, işçi demokrasisinden yana olan tek akımdı. Ancak bu tarihsel mücadele bizi aparatın yarattığı yıkıma karşı yanıtlar üretmekten geri almıyor. Konumuza dönecek olursak, Sovyetlerde yaşanan ekolojik yıkım örneklerinin planlı ekonominin mantıki sonucu olduğunu ifade eden argümanı kısaca incelemeliyiz.

Kolektif mülkiyet ve planlı ekonomi, adı üzerinde bir planlama sorunudur. Kapitalizm yalnızca daha fazla birikim için durmaksızın üretirken, yatırımını en kârlı olana kaydırır. Planlı ekonomi ise bunu yapmak zorunda değildir.

Çalışmamızın ilk örnekleri üzerinden gidecek olursak, kapitalizm insanların sağlıklı suya ulaşım ve sağlıklı tuvalet ihtiyaçlarının karşılanmasını yeterince kârlı bulmadığı için oraya yatırım yapmıyor. Bunun yerine, yıkım yaratsa da başka sektörlere yöneliyor. Dünya genelinde kârlı olana değil de insanlığın ihtiyaçlarına yönelik bir yatırım planlaması kapitalizmde mümkün değildir. Ancak planlı ekonomi bunu yapabilir. Kapitalizm için kârlı sektörlere yönelerek doğanın sömürüsünü artırmak otomatik bir zorunlulukken, planlı ekonomi için aynısını söyleyemeyiz. Söz gelimi, AKP iktidarı altında sadece inşaat sektörünün yarattığı yıkımı ama buna karşılık, kapitalist ekonominin bundan sağladığı faydayı ele alalım. Türkiye'de böyle bir yıkım yaşanmasaydı sistemin krize daha erken gireceğini söyleyebiliriz. Ancak aynı şey planlı ekonomi için geçerli değildir. Aral Gölü'nü kurutacak korkunç bir bürokratik planlama ya da geride bir nükleer çöplük ve etkileri hâlâ süren sızıntılar yaratan nükleer santraller hiç açılmamış olsaydı planlı ekonomi kapitalizminkine benzeyen bir krize girmezdi.

Bürokrasi kitlelerin seferberliğini engellemek için korkunç bir aparat yaratıp her türden öz örgütlenmeyi engellerken, öte yandan da Sovyet vatandaşlarının en temel ihtiyaçlarını karşılamak adına en kolay yöntemleri -ne pahasına olursa olsun- *tercih* etti. Çünkü ayrıcalıkların tamamını işçi sınıfı değil, kendisi için kullanmak istiyordu. Zehirli hava soluyan, radyasyona maruz kalan ve iklimi değişen halk, bürokrasinin ayrıcalıkları adına bedellerin tamamını ödedi, ödemeye de devam ediyor. Ancak bu korkunç planlamalardan fayda sağlayan şey, planlı ekonominin sürekliliği değil, bürokrasinin ta kendisiydi. Kapitalizm ekolojik yıkımı artırarak kâr oranlarını artırıyor ve sistemini işletiyor. Daha büyük yıkım daha fazla sermaye birikimi manasına geliyor. Ancak planlı ekonomi için aynısını söylemek mümkün değil. Söz gelimi, Sovyet ekonomisi daha fazla yıkım yaratıp daha fazla üretseydi ayakta kalmayı sürdürürdü diye bir tez ortaya atılamaz. Sovyetler, antienternasyonalist olduğu için ve tek ülkede sosyalizmin kurulamayacağı için, Troçki'nin öngördüğü üzere çürüdü ve yıkıldı. Daha fazla üretim ve yıkım yaratarak ayakta kalması mümkün değildi.

Kapitalizm ekolojik yıkımı durdurabilecek bir olanağa sahip değilken, planlı ekonomi tam olarak bu olanağın zeminini sunuyordu. Lenin'in çağının çok ötesindeki sürdürülebilir tarım uygulamalarını hayata geçirme çabası ve kır-kent ayrımının ekoloji aleyhine oluşunu çok hızlı kavraması proletaryanın demokratik bir diktatörlüğünün ekolojik yıkımı durdurabilmek için nasıl da seferber olabileceğini gösteriyor.

Bu noktaya kadar tüm günahı Stalinizme atarak işin içinden sıyrılıyor gibi göründüğümüzü iddia edecekler olacaktır. Ben yine de planlı ekonominin yapabilecekleri ve yıkımın planlı ekonominin kopartıp atamadığı siyam ikizi olmadığını vurgulayıp, kapitalizmin ise yıkım dışında bir şey vadedemeyeceğini söylemekle yetinebilirim. Üstüne üstlük kapitalizmin yarattığı yıkımın insanlık birden ortadan kaybolsa dahi yaşayacağını anımsatarak, planlı ekonominin (dış ticaret tekeli ve kolektif mülkiyetle beraber ele alırsak, sosyalizmin) kapitalizmin bugüne kadar yarattığı yıkıma karşı da tedbir alabilecek tek somut öneri olduğunun altını çizebiliriz. Mesele planlı ekonominin, insanlığın birtakım adaletsizliklerden kurtulup ekolojiye en uyumlu yaşam tarzını geliştirebileceği bilinen tek model olduğunu vurgulamakla sınırlıdır. Bürokratik işçi devletlerindeki korkunç planlamayı adaletsizliklerin yok edilmesi değil, bir avuç bürokrat için tüm ortak faydanın gasp edilmesi olarak okursak bu kez yıkım ve emekçilerin yoksun kaldıkları işçi demokrasisi arasında da bir bağ görürüz.

Şimdi Troçki'nin doğayı fethetmek, ırmak, dağ ve ovaların yerini değiştirmekten bahsettiği eserine[36] de kısaca değinebiliriz.

Marksist liderler içerisinde sosyalizmin nasıl bir düzen olacağı ve planlı ekonominin acil ihtiyaçların ardından gelecekte somut ayrıntıları ile neyi planlayacağına dair yaklaşımları temel klasiklerde görmek pek mümkün olmasa da bu konuda en fazla yazan kişi Troçki'dir diyebiliriz. Açıkçası, dünyanın gördüğü en büyük devrimlerden birine liderlik etmiş kişinin kendisinde bu hakkı görmesini anlayabilir, hareket noktasını da epey önemseyebiliriz, ancak işaret ettiği kimi hususların son derecede mantıksız olduğunu söylemeliyiz.

Troçki alıntıladığımız eserinde bir bütün olarak yerkürenin insan tarafından yeniden tasarlanmasına birkaç kez vurgu yaparken, açıkça doğanın fethini hedef olarak gösterir. Konusu devrim sürecinde sanatın gelişimi olan bu eserde Troçki'nin asıl vurgusunu (insan faaliyeti ile sanatı birleştirmek, belki de Ernst Ficher'ın yaklaşımıyla sanatı insanın günlük davranışı haline getirerek yaşamı her anı ile bu düzeye yükseltmek) çok önemsiyorum. Ancak işlev-teknik ve sanatı birleştirmeye çabalayan Troçki'nin bunu doğa üzerinde sınaması dünyanın en geniş ilgi alanına sahip insanına bile savunulamaz cümleler kurdurur: "[İnsan-SD.] *Dağların yıkılması, geçitlerin açılması gereken yerleri gösterecek, ırmakların yatağını değiştirecek,"* demekle kalmaz insanlığın geleceğine dair büyük umutlar besleyen yoldaş, bir iç savaş kahramanı özgüveniyle kantarın topuzunu bir hayli kaçırır: *"(...) ormanların, çalılıkların, kaplanların ve kertenkelelerin de yaşaması ama ancak insanın izin verdiği kadar yaşamasıdır."*[37] Bu yaklaşımın klasik Marksist literatürle tutarlı olduğunu söylemek güç. Bu yanlışın üzerini kapatmamak, üzerine yürümek bizi ancak daha fazla Marksist ve daha fazla Troçkist yapar. Troçki'yi eleştirmeyi burada bırakamayacağız ama 1923'te bunları ifade eden yoldaşın temel yanılgısını yine kendisinin işaret etmesine izin vermeliyiz: *"*[İnsan-SD.] *sonunda yerküreyi, kendi imgesine göre yeniden kurmuş olacaktır.* ***Geleceğin insanının kötü bir beğeniye sahip olacağını hiç sanmıyoruz.***"[38]

1923 yılının tüm yaşamını dünya devrimine adamış bir insan için, ekolojik yıkımı anlamak adına erken bir yıl olabileceğini söylesek de insan tıpkı Marks gibi büyük bir beyni, Troçki'yi ele alıyorsa bu argüman yine yetersiz kalabilir. Bu yüzden Troçki'nin kır ve kent arasındaki ayrımı kaldırmak için önerdiği formülün de yanış yönlendirmelere açık olduğunu söylemeliyiz: "*Makine, hayatın her alanında modern insanın aracıdır. Bugünkü kent geçicidir. Tam tersine, köy temel çizgisiyle kentin düzeyine yükselecektir. (...) kent geçicidir, ama geleceğe işaret eden ve yürünecek yolu gösterir. Bugünün köyü ise tümüyle geçmişe aittir.*"[39] Troçki'nin iç savaş boyunca boğuştuğu köylülüğe olan kızgınlığını anlasak da köy-kent arasındaki eşitsizliği salt kültürel olarak değil, bütünlüklü diyalektik bir ilişki olarak ele alırsak, Marks ve Lenin gibi kaynakların soğurulmaması ve tüketimi arasındaki eşitsizliği işaret etmek daha sağlıklı bir zemin olur.

Troçki'nin insanın günlük yaşamı, sanat ve teknik arasında kurmaya çabaladığı ilişkide çıkardığı konu dışı ve yanlış sonuçlar ile Sovyetlerde yaşanan ekolojik yıkım arasında da bir bağ olduğu da iddia edilemez. Zira Lenin'in devrimin erken dönem çabaları yalnızca Marksistler için değil, tüm insanlık medeniyeti için gururlanılacak bir deneyi ortaya koyuyor. Lenin'in planlamanın her bir yönü ile ilgilenen parlak Marksist düşünce ve pratiği bir kez daha, içinde bulunduğumuz tüm yıkıma rağmen, umutlu olmak için sebepleri sıralıyor. Troçki'nin yanlışlığı açıkça görünen savlarını istediğimiz kadar eleştirebiliriz ancak bu savlarla, tepeden inme bürokratik bir planlama ve uygulamaları arasında bir bağın olmadığını

[36] Troçki, Lev (1989) "*Edebiyat ve Devrim*", çev. H. Portakal, Kabalcı Yayınları. İlgili ibareler için sayfa 202'den bir örnek: *"Eski insan bugün bizim girişebildiğimiz ölçüde doğa yorumunu ve fethini göze alamıyordu."*
[37] Age, s. 210
[38] Age, s. 210
[39] Age, s. 211

da söylemeliyiz. Troçki'nin bu noktada bile maksadı tamamen proleterlerin özgürleşmesi ve bürokrasiden arındırılmasıdır. Aynı eserde Sovyet memurlarını eleştiren bir komedinin yaratılamamış olmasına hayıflanışı da bu yüzdendir.

Aynı konuyu son derecede farklı ve doğru bir biçimde ele alan Engels ile konuyu kapatmadan önce son kez Troçki'ye dönecek ve makalenin katılmadan edemediğimiz bir noktası ile başlığımızı sonlandıracak olursak: "[Sosyalizm altında-SD.] *Teknik sanat için daha güçlü bir esin kaynağı haline gelecek ve daha sonra da doğa ile teknik arasındaki çelişkinin kendisi, daha yüksek bir sentez içinde çözülecektir*"[40] Ben bu çelişkinin Troçki'nin ifade ettiği gibi, insanın doğayı şekillendirmesi gibi tek yönlü bir biçimde değil, insanın organik bir parçası olduğu doğa ile uyum halinde ekolojik yıkımı sonlandırmak ve sonuçlarını hafifletmek adına vereceği mücadele ile yeniden ve *daha yüksek bir sentezle* kurulabileceğine inanıyorum.

Şimdi söz Engels'te:

"(…) *her şey, diğerlerini etkiler ve diğerlerinin etkisi altında kalır ve çoğu zaman da, doğa bilimcilerin en basit şeyleri bile açıkça görmesini önleyen, bu çok yönlü hareketin ve karşılıklı etkilerin unutulmasıdır.*

(...) doğa üzerinde kazandığımız zaferlerden dolayı kendimizi pek fazla övmeyelim. Böyle her zafer için doğa bizden öcünü alır. Her zaferin beklediğimiz sonuçları ilk planda sağladığı doğrudur, ama ikinci ve üçüncü planda da büyük çoğunlukla ilk sonuçları ortadan kaldıran, bambaşka, önceden görülmeyen etkileri vardır. Mezopotamya, Yunanistan, Küçük Asya ve başka yerlerde işlenecek toprak elde etmek için ormanları yok eden insanlar, ormanlarla birlikte nem koruyan ve biriktiren merkezlerin ellerinden gittiğini, bu ülkelerin şimdiki çölleşmiş durumuna zemin hazırladıklarını akıllarına hiç getirmiyorlardı. Alplerdeki İtalyanlar, dağların kuzey yamaçlarında dikkatle korunan çam ormanlarını güney yamaçlarında yok ederken, bölgelerinde sütçülük sanayinin köklerini kazıdıklarını sezemiyorlardı. Böylece, yılın büyük kısmında, dağlardaki kaynakların suyunu kuruttuklarını, aynı zamanda da yağmur mevsiminde azgın sel yığınlarının ovaları basmasına neden olduklarını hiç bilemiyorlardı. Avrupa'da patatesi yayanlar, nişastalı yumrularla birlikte, sıraca hastalığını yaydıklarını bilmiyorlardı, işte böylece her adımda anımsıyoruz ki, ***hiçbir zaman, başka topluluğa egemen olan bir fatih, doğa dışında bulunan bir kişi gibi, doğaya egemen değiliz; tersine, etimiz, kanımız ve beynimizle ondan bir parçayız, onun tam ortasındayız, onun üzerinde kurduğumuz bütün egemenlik, başka bütün yaratıklardan önce onun yasalarını tanıma ve doğru olarak uygulayabilme üstünlüğüne sahip olmamızdan öte gitmez."*** [41]

Kapitalist ve bürokratik işçi devletlerinde ekolojik yıkım

Bürokratik işçi devletlerinin ve emperyalist devletlerin yarattığı ekolojik yıkımı somut verilerle mukayese edebileceğimiz bütünlüklü bir çalışma yok. Bu sebeple bu başlık altında net ve dayanaklı bir sonucu ifade etmekten kaçınarak bir iki hususu işaret etmekle kendimizi sınırlayacağız.

Bürokratik işçi devletlerinin çözdüğü sorunlar (temel yaşam kaynaklarına ulaşım ve işsizlik gibi) dünya genelinde kapitalistleri de kimi tedbirler almaya (sosyal devlet, sağlıklı altyapı harcamaları, kirletici fabrikalara dair kimi tedbirler vb.) itti. Benzer bir eğilimin ise ekoloji açısından söz konusu olduğunu iddia etmek güç.

Bürokratik işçi devletlerinin karbon emisyonları, tabii ki de daha büyük ekonomileri olan emperyalist ülkelerden az olsa da neredeyse benzer ivmeler ile artıştaydı. Bu, planlamanın, bedelleri bize kadar uzanan yanlışlarını göstermeye yetmeli.

---

[40] Age, s. 212

[41] Engels, Frederich (1977) *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, s. 228-229

Kolay ispatlanamayacak olsa da bu noktada her şeye rağmen planlı ekonominin yarattığı yıkımın, en kötü koşullar altında dahi, pazar ekonomisiyle kıyaslandığında yanlış bir enerji yönetimi ve kötü bir planlama ile (yarattığı yıkımı asla küçümsememekle birlikte) sınırlı kaldığını söylemeliyiz. Bürokratik diktatörlüklerin en kokuşmuş dönemlerinde dahi, kapitalizmin yarattığı kimi diğer yıkımlar gündeme gelmemişti. Kapitalizmin organizmaların patentlenmesi, GDO'lu gıdalar, buna uygun kimyasallar ve toprakta korkunç ve kalıcı etkileri olan gübrelerle yalnızca gıda tekellerinin çıkarına yarattığı yıkım ve benzeri problemler, patent fikrine sahip olmayan bürokratik işçi devletlerinde açığa çıkmadı. Kapitalizmin bir pazar olarak yarattığı çok yönlü yıkımları düşünecek olursak, bürokratik işçi devletlerinin yarattığı ekolojik yıkımın planlama kaynaklı sorunlar ile sınırlı olduğunu da ifade etme görevimizi yerine getirmemiz gerekir.

Sürekli devrim, ekolojik yıkım ve geçiş programı

Marks'ın kötü öğrencilerinde, günlük hayata dair her türlü sorunun sosyalizmle anında çözülebileceği inancını tekrarlayan çocukluk hastalığı enfekte edici özelliğini koruyor.

Bu argüman Marksist olmadığı gibi kendisine Marksist demeyen herhangi birini ikna etmekten de uzak.

Biz sosyalizmin, sosyalist devrimin, onun acil ihtiyacına ikna olmuş kitleler tarafından değil, günlük mücadeleler veren ve bu mücadelelerin karşılığını kapitalizmde bulamayan kitleler tarafından yapılacağını düşünüyoruz. Bu noktada Troçki'nin *Sürekli Devrim*, Lenin'in ise *Nisan Tezleri* dinamiğinin işlediğini iddia ediyoruz.

Bugün acil bir sorun olan ekolojik yıkıma karşı mücadelenin de, sosyalist mücadelenin bir parçası olabileceğini, işçi sınıfı programının buna bir alternatif sunduğunu söylüyoruz. Bunu yaparken de ekoloji mücadelesi veren yığınlara "işçi sınıfı hele bir iktidara gelsin, gerisini hiç düşünme" demek gibi bir ahmaklık yapamayız.

Troçki'nin sürekli devrim tezinin üç ana başlığı vardır. Şimdi biz bu üç başlık ile ekolojik yıkıma karşı mücadele arasındaki uyum ve birliği ifade edeceğiz. Teorinin birinci maddesi, devrimin ulusal arenada başlayıp uluslararası arenada devam ettiğini söyler. Tek ülkede sosyalizm olmaz, der. Sürekli devrim teorisinin ilk maddesinin ekoloji mücadelesi için de son derecede geçerli olduğunu ifade etmek için daha fazla vakit ayırmamıza gerek yok. Ekolojik yıkımın yol açtığı felaketler tek ülkede alınan tedbirlerle geçiştirilemez. Ekolojik yıkıma karşı mücadele dünya arenasında bir mücadeledir ve antikapitalist olmalıdır.

Sürekli devrim teorisinin ikinci başlığı, devrimin yapıldığı anda tamamlanmadığını ifade eder. Kolektif mülkiyet, dış ticaret tekeli ve planlı ekonomi sorunları çözmek için yalnızca bir zemindir ve bu sorunları çözmek için "içeride" de devrimi sürekli kılmak gerekir. Kapitalizmin yarattığı sorunlara sürekli devrim çerçevesinden bakan biri, ekolojik yıkıma karşı mücadelenin sadece sosyalizmle çözülemeyeceğini, bugün sosyalist devrim gerçekleşse bile ekolojik yıkıma karşı mücadelenin devam etmesi, yıkıma karşı ekolojiden yana devrimlere tüm gücümüzle ağırlık vermemiz gerektiğine işaret eder.

Sürekli devrim teorisinin üçüncü ve son başlığı, Lenin'in deyimiyle demokratik ve sosyalist talepler arasında bir Çin Seddi'nin olmadığını vurgular. Yani sosyalizm baskıcı rejimlere karşı seferber olan kitlelerin mücadelesinin ancak kazanımla sonuçlanmasından sonra kurulmaz, tam tersi bu baskıcı rejimlere karşı verilen mücadele sosyalist devrimi gündeme getirebilir. O yüzden bu mücadeleler arasında bir bağ kurulmalıdır. Bu madde ekoloji mücadelesi için de yine geçerlidir. Kitlelerin ekoloji mücadelesi ile bizim sosyalist taleplerimiz arasında bir uçurum yoktur. Hatta Cerattepe ve Kaz Dağı'nda madene karşı, Akkuyu'da nükleere karşı, İstanbul'da Kanal İstanbul'a karşı, Aydın'da JES'lere karşı mücadele veren kitlelerin talepleri mevcut sistemle karşılanamadığı için, bu mücadeleler ile

sosyalist devrim arasında bağ kurulabilir. *"Önce gezegenimizi kurtaralım, sonra sosyalizme sıra gelir"* gibi düz bir mantık izleyemeyiz. Sekter bir biçimde, ekolojik yıkıma karşı sosyalizmin ruh çağırıcısı olmaktan bahsetmiyoruz. Ekolojik yıkıma karşı verilen mevcut mücadeleler ile sosyalist mücadele arasında bir uçurum olmadığını, aksine ikisini birleştirme gerekliliğinin olduğunu söylüyoruz. Yıkımın acı yükünü de yoğunluklu olarak zaten yoksul kitleler ve işçi sınıfı çekmekte, ne mutlu ki buna karşı verilen mücadelenin de bir parçası olmaktadır. Sonuç olarak bu mücadele ile sosyalist devrimin talepleri arasında bir bağ kurmamız gerekir.

Ekolojik yıkım da dünyada devam eden pek çok sorun ve eşitsizlik gibi, üzerine bir mücadele programı sunulması gereken, sosyalist devrimle birden çözülemeyecek bir konu. Bizim iddiamız şu: Sosyalizm, yıkımı parmak şaklatır gibi durduramayacak. Ancak sosyalizm sorunun çözümüne dair bize gereken zemini sunabilir.

Marksistler açısından ekolojik yıkımla mücadele etmenin bir program sorunu olması gerektiğini ifade ederken aslında biraz da bundan bahsediyoruz. Ekolojik yıkım, tıpkı açlık, kitlesel savaşlar, baskıcı rejimler vb. gibi somut bir gerçeklik. Ve bizim buna karşı bir mücadele programı önermemiz gerekiyor.

Sürekli devrimin üçüncü maddesi olarak ortaya attığımız sav bizi ekolojik yıkıma ve bunun sosyalizmle arasındaki bağı ifade etmemiz için daha gelişkin şeyler söylemek zorunda bırakıyor. İşte bu nokta da ekolojik yıkıma karşı önerdiğimiz programdır. Ekolojik yıkıma karşı kitlelerin sürdürdüğü onurlu mücadele ile sosyalist mücadele arasındaki köprüyü nasıl kuruyoruz? Tüm bu çalışmamızın temeli olan esas soru aslında bu. Türkiye özelinde ekolojik yıkıma karşı bir mücadele programı önermeden önce İşçilerin Uluslararası Birliği – Dördüncü Enternasyonal'in 7. Dünya Kongresi'nde sunduğu ekoloji mücadelesine dair olan programı özet olarak sunmaya çalışalım:

- İklim olağanüstü durumu ilan edilsin!
- Açık ocak mega madenciliğine hayır!
- Amazon'un savunulması.
- Kapitalist tarım ticaretine hayır.
- Çevreci bir tarım reformu.
- Kamu-devlet taşımacılığına öncelik verilmesi için mücadele!
- Silah sanayisine hayır.
- Nükleer santrallere karşı harekete destek.
- Petrol ve gaz kullanımını giderek azaltan bir ekolojik enerji geçiş planı.
- Halklar tarafından reddedilen herhangi bir madencilik veya üretimi artıran projeye hayır.

Yukarıda özet olarak sunulan ve önemli pek çok maddesi dışarıda bırakılan programın önemli ve ayırt edici iki noktası var. Birincisi, dünyadaki ekolojik yıkımı genel hatlarıyla bütünlüklü olarak ele alıyor. Bu, dağınık görünen sorunlara da merkezi ve kapsayıcı bir yanıtın oluşturulması sonucunu doğuruyor. İkincisi ise kısaca aktarılan bu maddelerin tamamının içerisinde bu sorunlara sebep olan **tekellerin kamulaştırılması, işçi denetimine sokularak zararlarının önlenmesi, önlenemiyorsa da işçiler tarafından kapatılması** öneriliyor. Sorunlara tekellerin kamulaştırılması ve işçi denetiminden hareketle bir çözüm yaratılması önerisi, birazdan işleyeceğimiz üzere maalesef ki kendisini Marksist olarak adlandıran pek çok ekolojist akımın programında yer almıyor.

3. Marksist Akımlar Ne Diyor?

Türkiye'de ekoloji mücadelesinin Marksist akımlar içerisinde kuramsal değil ama politik bir sorun olarak gündeme gelişinin izini sürmek bizi niteliksel olarak farklı bir yere götürmez. Bu sebeple bu konuda kimin öncü olduğu vb. tartışmalarını bir kenara bırakacağım. Yine de kimi kafa karışıklıklarını engellemek ve çalışma kapsamımızı daraltmak adına, Türkiye'de kurulan Yeşiller Partisi'nin kendisini Marksizmle ilişkilendirmediğini eklemeliyim. Bu parti, ekolojik sorunların kapitalizmle barış halindeki bir siyasetle çözümüne yönelik dünyada gelişen akımın bir parçası idi. Sonrasında Yeşiller ve Sol Gelecek adını alan partinin de Marksizmi kendisini tanımlayan bir referans olarak ortaya koyduğunu söylemek eşit derecede güç.

Türkiye'de Marksist hareket ve partiler içerisinde ekolojiyi gündem olarak alan ve meseleye eğilen çok sayıda önemli çalışma oldu. Bunların hiçbirine haksızlık yaptığımız ya da unuttuğumuz düşünülmesin. Ancak Türkiye'de Marksist akımlar içerisinde **bir program zemininde**, **örgütlü** ve **yaygın** bir şekilde ekoloji mücadelesinin gündeme girmesini "Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku"nun kuruluşu ve oradan da HDP'nin inşasına giden süreç olarak kabul edebiliriz.

Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku, 2011 Türkiye genel seçimleri için BDP'nin başını çektiği ve bizim de içerisinde yer aldığımız bir dizi sosyalistin de katıldığı bir seçim kampanyası, işbirliği idi. Bu kampanyanın başarılı bir sonuç vermesi, Blok'un bir çatı partisine evrilmesi hakkında kimi tartışmaları başlattı.[42] Bu tartışmalar sırasında Blok kendisini beş temel unsur üzerine inşa ettiğini ifade ediyordu. Bunlar etnik unsurlar, cinsel yönelimler, inanç toplulukları, ekoloji mücadelesi ve nihayet işçi sınıfı idi. Bu beşli yaklaşım, kuruluşu sırasında HDP'nin de alametifarikası olarak ifade edilecekti.[43]

Türkiye'de ekoloji mücadelesinin ele alınışındaki temel sorunlardan biri, ekoloji mücadelesi ile diğer mücadeleler, özellikle de sınıf mücadelesi arasındaki öncelik sorunu olarak kavrandı. Ekoloji mücadelesi diğer mücadeleler ile çelişir miydi? Başka mücadeleler onun önünü kapatabilir miydi ve kapatırsa buna müsaade etmemek için ne yapılmalıydı gibi sorunlar, mesele bütünlüklü ve sınıflar mücadelesinin bir parçası olarak ele alınmadığı için uzun süre üzerine kafa yorulmaya devam etti, etmeyi sürdürüyor.

HDP'nin kuruluş döneminde gerçekleşen, çevre mücadelesi ile diğer mücadeleler arasındaki öncelik sıralaması hakkında olan bir tartışmanın bu konuda açıklayıcı bir örnek oluşturabileceğini düşünüyorum.

---

[42] Konu hakkındaki 25 Temmuz 2011 tarihli dönem değerlendirmesi için bkz.: https://www.gazetenisan.net/2011/07/blok-ve-cati-partisi-uzerine/

[43] Konu hakkındaki 04 Kasım 2013 tarihli dönem değerlendirmesi için bkz.: https://www.gazetenisan.net/2013/11/hdpnin-kurulusu/

Blok'un başarılı seçim kampanyasının ardından açılan çatı partisi tartışmaları solda geniş bir etki oluşturmuştu. BDP'nin Tarlabaşı'ndaki binasının en üst katında yapılan toplantıların birinde kolaylaştırıcı olarak divana Sırrı Süreyya Önder, Levent Tüzel ve Gültan Kışanak geçmişti. Bugün özgürlüğü zorla ve haksız yere elinden alınan Gülten Kışanak'ın bir an önce serbest bırakılması çağrısını yinelemeyi unutmadan konumuza devam edelim. Bu toplantı içerisinde aldığımız bir sözde, beşli bileşen olarak tarif edilen her bir maddenin önemli olduğunu ancak bu maddeler için mücadele iddiasında olan son derecede farklı kliklerin diğerlerinin aleyhine programlara sahip olduğunu ifade etmiştik. Bir örnek olarak bileşende AB savunucusu olan ekiplerin de var olduğunu, ancak AB'nin İspanyol devletinin Katalonya'ya tank yığmasını desteklediğini, dolayısıyla halklar odağı bağlamında AB savunuculuğu ile bir araya gelinemeyeceğini, çünkü AB'nin Kürt Sorununa İspanyol modelini önerdiğini ifade etmiş, bu önemli beş mücadelenin ancak bir işçi sınıfı programı etrafında bir araya gelebileceğini söylemiştik. Söze çok öfkelenen Yeşiller sözcüsü AB'yi savunmayan çağdışı akımlarla bir arada duramayacaklarını söyledikten sonra Gülten Kışanak, bana kalırsa HDP'nin meseleye temel yaklaşımını özetleyen cümleleri kurdu. Kışanak, genç yoldaşına çok teşekkür edip daha çok destek istedikten sonra, Blok'un beşli bileşeninin önemini tekrar vurgulayıp yeni partinin hepsi için bir araya gelmesi gerektiğini tekrarladı. Ancak kimi zaman bazı mücadelelerin daha önemli olabileceğini, çelişmeleri halinde diğer mücadeleden yana tavır alacaklarını söyledi. Çevreyi kirleten bir santrale karşı çevreciler bir kampanya sürdürürken, işçiler istihdam gerekçesi ile bu santralin kapanmasına karşı olacaklarsa tavırlarının tabii ki çevrecilerden yana olacağını söyledi.

Türkiye'de Kışanak'ın örneğine benzeyen bir durum şimdiye değin yaşanmadı. Yaşansa da bu noktada, işçi programı bu tip kirletici endüstrilerin tamamının işçi denetiminde kamulaştırılması ve iyileştirilmesinin hedeflenmesini, iyileştirilemiyorsa da kapatılarak işçilerin yeniden istihdam edilmesini önerir. Yıkım yaratan bir tesisi, orada işçiler var diye savunuyormuş gibi gösterilmemiz ancak bir saptırma olabilir. Bu argüman işçiler çalışıyor diye Koç'a ekonomik kriz karşısında destek vermemiz kadar saçma olurdu. İşçi sınıfı merkezli bir program buna yanıt verebilir. Ancak mücadeleleri beş benzemez olarak ele alıp ayrıştırmak, kulağa iyi gibi gelse de birbirine yabancı sınıfların programı ile aslında iddia edilen her bir beş parçanın zarar görmesine sebep olur. Bunun bir ispatı ve son not olarak şunu eklemeliyiz; işçilere karşı çevrecileri destekleyeceğini ifade eden Kışanak'ın belediye başkanlığı döneminde Kırklar Dağı imar planı onaylanmış, Diyarbakır'ın Düzgün Baba'sına lüks konutlar inşa edilmek suretiyle, bizzat partinin dahil olduğu bir kültürel ve çevresel yıkım yaşanmıştı.[44]

HDP'nin tartışmayı ortaya koyuşu ve pratiği arasındaki makasın önce meseleyi (ekolojik yıkımı) ele alma biçimi, sonrasında da buna ürettiği programatik yanıtların ne denli önemli olduğunu gösterdiğini sanıyorum. Pek çok ekolojist akımın aynı argümanlarla hareket ederken -eğer AB fonlarına boğularak zaten yolunu kaybetmemişse- benzer hatalara düşmemelerinin tek sebebi, akıllarındakini hayata geçirecek olanağa sahip olmamaları olabilir.

Türkiye'de ekoloji tartışmalarına burjuva akımların verdiği yanıtlar bu çalışmanın kapsamı dışında. Kesinlikle aynı kefede durmasa da, kimi anarşist akımların yaklaşımlarını ele almak da kapsamımızın dışında kalacak.

Türkiye'de Marksist siyasetin ekolojik yıkım karşısında aldığı tavrın çoğunlukla dünyada doğrudan ya da dolaylı olarak takipçisi olduğu akımlara eklemlenmek şeklinde ilerlediğini

[44] Konu hakkında HDP'de de kimi tartışmalar olduğunu, Kışanak'ın desteğin yanı sıra oldukça ağır eleştirilere de maruz kaldığını söylemeden geçmeyelim. Yine de bir özeleştiri olarak dönemin DTK Eş Başkanı Selma Irmak'ın, "*kimi zaman sistemle benzeşiyoruz*" demesinin kapitalizme karşı olmadıkça, ultra zenginlerin mallarına el koyma hedefini taşımadıkça varılabilecek tek yer olduğunu düşünüyorum. Evrensel gazetesindeki söyleşi için bkz.: https://www.evrensel.net/haber/100280/kirklar-daginda-hepimiz-sucluyuz-duzeltmeliyiz

ifade etmenin ne kimseyi kıracağını ne de gerçekten uzak olacağını düşünüyorum. Bu bağlamda Türkiye'deki Marksist ekoloji akımlarını (kişiler ya da akademik çalışmalardan değil, politik programlardan bahsediyorum) incelemek yerine, bu akımların dayanağı olan uluslararası önderleri ele almak faydalı olacaktır. Başlangıçta ifade ettiğim üzere, konuya geç şekilde dahil olmanın bedelini ödemek adına, tekrara kaçmak pahasına bu konuya yer vermemiz gerekiyor.

Marksist ekoloji kavrayışları içerisinde, ekososyalizm Türkiye'de de ciddi bir şekilde karşılık buldu. Ekososyalizmi bütünlüklü bir kuram olmaktan çok, kendisini Marksist olarak tanımlayan kimi akımların ekoloji mücadelesine yanıtlar üretmek adına altında buluştukları bir şemsiye olarak ele almak çok daha sağlıklı olabilir. Bu sayede herhangi bir fikir önderinin hatalarını diğerlerine de yüklememiş oluruz. Ancak ekososyalist akımın ayrıştığı pek çok nokta olsa da, enternasyonalimizin 7. Dünya Kongresi'nde de uzunca işlendiği üzere kesiştikleri önemli bir eksiğin olduğunu söyleyebiliriz. Ekososyalist akımlar ve onun öncüleri farklı kalkış noktalarından hareket ediyor olsalar da, ortak amaçlarını sosyalist mücadele ile ekoloji mücadelesini birleştirmek olarak özetliyorlar. Ancak ekososyalistlerin mücadele programlarının çevreci maddeler içerdiği kesin olsa da sosyalist taleplerin mücadele programında neredeyse hiç yer almaması bu akımın ortak sorununa işaret ediyor. Ekolojik yıkımı ayrıntılı biçimde inceleyen bu akımlar, söz nereye giderse gitsin nihayetinde açıkladıkları programlarda kirletici endüstrilerin sahibi burjuvaların mallarına el konulması veya kamulaştırma doğrultusunda bir söz ifade etmiyorlar. Programlarının kendisi nihayetinde kapitalistlere bir dizi yaptırım önerisi olmaktan öteye geçmezken, kimi ülkelerin kapitalizmle barışık liderleri de (Evo Morales gibi) ekososyalist devrimin öncüleri olarak gösterilebiliyor.

Türkiye'de ekolojik yıkım karşıtı bir mücadele programı önermeden önce bu akımın üç farklı liderini ele alarak, bunların Türkiye'deki yansımalarını inceleme görevimizi en azından genel hatlarıyla tamamlayabileceğimizi umuyorum.

Joel Kovel

Ekososyalist Joel Kovel, Türkiye'de ekoloji mücadelesi hakkında kafa yoran Marksistlerin başucu kitabı *"Doğanın Düşmanı"*nın yazarı. Bu sebeple Kovel'i kısaca da olsa ele almak zorundayız.

Ekososyalizm eleştirileri için en kolay hedeflerden birinin Joel Kovel olduğunu söyleyebiliriz. Akımın öncülerinden ve hâlâ ciddi referanslarından biri olsa da Kovel'in konuyu ele alışı ulaşılan bilimsel sonuçları sıralamakla sınırlıdır. Dokunduğu hususlar arasında bağ kurma çabasından ve somut bir sonuca varmaktan uzaktır. Marksistler tarafından sıkça referans gösterilse de aslında Kovel'in pek çok yönüyle bir Marksist olmadığını söyleyebiliriz.

Troçki'nin 1939-40 yıllarında ABD'li Marksistlerle yaptığı meşhur tartışma, ABD'li "Marksistler"in diyalektiği reddetmeleri üzerine kuruludur.[45] Kovel diyalektiği açıkça reddetmese ve hatta sürekli birtakım diyalektik ilişkiler kurup bu ilişkinin parçalandığı(?) noktaları gösterse de bana kalırsa onun kendisinden 60 yıl önce yaşamış, diyalektiği reddeden "Marksistler"den pek farkı yoktur.

1930'larda diyalektiği reddeden ABD'li Marksistler son derecede maddi bir koşulun ürünü idi. ABD kapitalizmini açıklamak için diyalektik gibi zahmetli yollara başvurmaktansa, Aristo yöntemleri kısa vadede hâlâ iş görüyordu. Kovel için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Ekolojik yıkımı açıklamak için düz mantık ürünlerini sıralamak ona yeterli gelir. Kovel kesinlikle bir kapitalizm düşmanıdır, Marks'ın kapitalizme olan nefretini ve vardığı *sonuçları* sahiplenir, ancak kapitalizm hakkında "*Piyasa toplumu zenginlik yaratmada oldukça başarılı olmuştur*"[46]

[45] Tartışmayı incelemek için: Troçki, Lev (1992) *Marksizmi Savunurken*, Kardelen Yayınları
[46] Kovel, Joel (2017) *Doğanın Düşmanı*, çev. Gürol Koca, Metis Yayınları, s. 110

derken sermaye birikiminden bahsetmek ona yeter. Bunun kitlelerdeki yansıması -kapitalizmin sefalet yaratmadaki başarısı- en esaslı yerlerde gündeme gelmez. Kovel "bütünüyle diyalektik" dediği kimi çıkarsamalar yaparak "*doğanın antitezi olan insanın*" doğası hakkında da sözler söyler. Her nasılsa "*doğayla kavga etmenin, hatta tümüyle doğal olanı reddetmenin*" insanın özünde var olduğunu[47] bildirir. Tüm varlığı içerisinde küçücük bir nokta yer tutan insanın yarattığı yıkımı onun doğasına mal etmenin yanlışlığını ilk bölümde ele aldığımız için buna geri dönemeyeceğiz.

Diyalektiği salt bir zıtlık olarak ele almak, doğayı tez, insanı ise antitez olarak kurup bırakmak, ekolojik yıkımı insan ve doğa arasındaki bir Habil-Kabil savaşına indirgemekten öte bir şey değil. Kovel insan ve doğa arasındaki ilişkinin yarattığı sentezleri ve bu sentezin insan ve doğa arasındaki ilişkiye etkilerini inceleyen diyalektik metoda el atma zahmetine katlanmaz. Diyalektiği, statik biçimde ele alan diğerleri gibi birbiriyle ilişkisiz şeyleri birleştirmek adına "yabancılaşma" tutkalını kullanır. Ekolojik krizi; makroekonominin(?), ekosfere uzanan kapitalist yabancılaşmanın(?), sistemin bütün yapısının(?) ve entropinin(?) yardımıyla açıklar. Nihayet, "*ekolojik kriz ile sermayenin emek sömürüsünün aynı fenomenin iki veçhesi olduğu sonucu*"na ulaşır.[48] Marksist görünen bir dizi terimin, çeşitli bilim dallarının konularıyla kokteyline benzeyen bu açıklama sonucuna da maalesef ki "Doğru söze ne denir?" diyemiyoruz. Çünkü Kovel'e göre her ne kadar bir bütün olarak sistemin kendisi bir ekolojik kriz yaratsa da tercih edilebilir bir sermaye -yine de- vardır: "*Yeşil sermaye, yani kirletici olmayan sermaye kısa vadede (...) daha tercih edilebilir durumdadır.*"[49] Burada Kovel problemi yeşil sermayenin kârlı sektörlere kaçmak zorunda kalması ile sınırlar. (Kovel kapitalist üretimi bir ilişkiler zinciri -diyalektik- olarak ele almaz.) Oysaki, tercih edilir dediği yeşil sermayenin, yani çevre dostu uygulamaların tek başına çevre dostu olmadığını, orman arazilerine inşa edilen güneş panellerini, çevreci denilen HES-JES vb.leri, geri dönüşüm uygulaması adına yaratılan devasa karbon ayak izlerini de sistemin bir bütünü olarak göremez.

Doğanın Düşmanı, "ekososyalizme doğru" dediği üçüncü bölümünden itibaren hiçbir şey anlatmaz. Kovel'in ekososyalizminin ne olduğu anlaşılmadığı gibi kitlelere yönelik bir program-öğüt de yoktur. Ekososyalizmin inşasında birlikte mesai harcadığı Michael Löwy bile bu konuda Kovel'in eksiğine işaret eder: "*Kovel'in toplumsal değişim stratejisi kesin bir fikri var gibi görünmemektedir: Kitabın zafiyetlerinden biri budur.*"[50] Ancak Löwy, Kovel'e karşı naziktir.

Joel Kovel'in ekososyalizminin ne olduğu ve oraya nasıl ulaşılacağının muğlak olduğu çok açık olsa da Kovel kimi konularda açık sözlüdür. Okuyucu, "*Ekolojik yıkımın üstesinden gelmek için kapitalist toplumu dönüştürmenin zorunlu ve yeterli olduğu fikrine ekososyalizm*"[51] adının verildiğini görünce bir yanılsamaya düşer. Kovel, Marks'ın kulağa güzel gelen kimi argümanlarını ödünç alsa da aslında sosyalizme karşı olduğunu gizlemez: "*O halde paranın, ücretli emeğin ve meta mübadelelerinin, onunla birlikte bütün piyasa ilişkileri ve ticari girişimlerin hemen ortadan kaldırılması çağrısında mı bulunuyoruz? Kesinlikle hayır.*" Kovel hızını alamaz, piyasa ilişkileri dahilinde ekolojik yıkıma nasıl engel olabileceğini hiç anlatmasa da, piyasa ekonomisine son vermenin Pol-Pot'çu bir çözüm olduğunu söyler.[52]

---

[47] Age, s. 141
[48] Age, s. 175
[49] Age, s. 187
[50] Löwy, Michael (2014) *Ekososyalizm: Kapitalist Ekolojik Felakete Radikal Bir Alternatif*, çev. Hande Turan Abadan, Epos Yayınları, s. 119
[51] Kovel, age, s. 195
[52] Age, s. 217

Kovel'in ekososyalizminin ne olduğu belli değildir. Ancak sosyalizmle arasında bir ilişki olmadığı hayli açıktır.

J. B. Foster

Amerikan *Monthly Review* dergisinin saygın editörü John Bellamy Foster, ekoloji mücadelesini dert edinen aklı başında bir Marksistin çatmayı tercih etmeyeceği bir kaya.

Foster'ın dergisinden ona kalan emperyalizm teorisi, *Küresel Güneycilik*, ekolojik yıkımda dahi Çin'i kayırması vb. gibi daha kolay eleştirilebilecek yanları olsa da ekoloji onun en sağlam zeminlerinden biridir.

Kendisini bir ekomarkist olarak tanımladığı günlerde Foster zaten Marks'ın ekoloji sorunlarını ele aldığını ve bunlara dair yanıtlar ürettiğini bütünlüklü bir biçimde ortaya koydu. Bunu yaparken de Marks'tan aldığı bir nitelemeyi terimleştirerek, gezegenin bir bütün olarak temsil ettiği metabolizmanın kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklı olarak, hem insanla doğanın metabolik ilişkisini hem de doğanın kendi metabolizmasını bozduğunu söyleyen metabolik çatlak tezini öne sürdü. Çokları tarafından da bir referans haline gelen bu tez bir bütün olarak ekoloji çalışmaları incelendiğinde Foster için neredeyse basit bir ayrıntı olarak kalır. Foster, Engels'i de ekoloji ideolojisi bağlamında ayrı ve pozitif bir yere koyarak, dayanağını güçlendirir.[53] *Kapital*'de özetlenen kapitalist üretim ilişkileri ile ekolojik yıkımın doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koyar.[54] Daha güncel tartışmalardan kaçmaz. Nüfus ve kaynakların yeterliliği sorunlarını da ele alır. Reklamcılık ve savaş sanayisini teorik düzeyde kaçacak yer bırakmayarak topa tutar. Jeomühendislik bağlamında iklim krizine karşı öne sürülen teknoloji çözümlerini ayrıntısıyla ele alıp, kapitalist sistem içerisinde bu çözümlerin hem mantıksız hem de umut vermekten uzak olduğunu söyler.[55] *Green New Deal*'ın (Yeşil Yeni Anlaşma), hiç değilse başlangıç sürecinde klasik bir reformizm olduğunu söylemekten çekinmez…

Foster ekoloji konusuna eğilmek isteyen Marksistler için akademik anlamda iyi bir hocadır. Diğerlerinden ayrıştığı konular içerisinde, teknoloji-ekolojik yıkım ilişkisi, sınıf mücadelesi ile ekoloji mücadelesi arasındaki birlik de vardır. Ancak Foster'ın teorik ihtişamı kitle seferberliklerinin karşısında solar. Bir ekososyalist olarak kapitalist tekellere karşı herhangi bir somut çağrıda bulunmazken, umduğu ekolojik devrim de sosyalist devrimden gitgide uzaklaşır. Bunu en net şekilde ekolojik devrimin 16 maddesini sıraladığında görürüz. Bu 16 madde içerisinde somut bir kamulaştırma öğesi yoktur. Foster, asla bunu açıkça ifade etmese de demokratik ve sosyalist devrimi kesin olarak birbirinden koparan Stalinist tezi, ekoloji ve işçi sınıfı mücadelesi arasında yeniden yaratır. Onun ekoloji devrimi ile sosyalist devrim arasında bir ilişki yoktur. Çin'e yaptığı özel vurgular da (Çin'in çevre dostu üretim için çok çabaladığını ifade etmesi vb.) dahil edilirse, arzuladığı ekolojik devrimle sosyalist devrim arasına gerçekten de bir Çin Seddi kurar.

Foster, hemen her makalesini ekoloji mücadelesi ile sosyalizm arasındaki bağı işaret etmeye adar. Bu bağlamda kendisini sosyalizmden hiç bahsetmemekle suçlamadığınızı yineleyelim. Foster bunun arayışını hep dile getirse de öngördüğü *"Dönüşümsel Değişim Çağı"*nda ne olduğunu özetlediği ekolojik devrimin sosyalist devrimle bir ilişkisi yoktur. Foster'ın ekolojik devrimini tanımladığı 16 maddesini özetleyelim: (1) Zengin ülkelerin ekonomik büyümesini durdurmak; (2) Sera gazı salınımını radikal olarak azaltmak; (3) Fosil yakıt kullanımını kademeli olarak sıfırlamak; (4) Güneş ve rüzgâr gibi alternatif enerji kaynaklarını yerel bir

[53] Bkz.: https://monthlyreview.org/2017/03/01/the-return-of-engels/
[54] Yalnızca *Kapital*'deki argümanları şekillendirerek bir iklim krizi içerisinde olduğumuzu özetlediği çalışmasını Türkçe okumak mümkün. Bkz.: Foster, John Bellamy ve Clark, Brett (2013) "*Gezegensel Aciliyet*", Mounthly Review-Sayı 33, Kalkedon Yayınları, s. 3-33.
[55] Bkz.: https://monthlyreview.org/2018/09/01/making-war-on-the-planet/

kontrol altında ilerletmek; (5) Askeri harcamalarda kesintiler yapmak; (6) Çevrimsel ekonomi ve sıfır atık uygulamalarını yaygınlaştırmak; (7) Özel araçlara bağımlılığı azaltacak toplu taşımayı özendirmek; (8) Küresel ekosistemi yerli toplulukların katılımı ile onarmak; (9) Büyük yıkım yaratan tarımsal işletmelerin sürdürülebilir tarım yapan küçük üreticilere dönüştürülmesini sağlamak; (10) Toksik kimyasal salınımını denetlemek; (11) Su kaynaklarının özelleştirilmesine karşı çıkmak; (12) Okyanuslarda ticari balıkçılık vb.ne karşı sürdürülebilir balıkçılık yapan küçük üreticilerin birliğini sağlamak; (13) nesli tükenmekte olan canlılar için koruma sağlamak; (14) Şirketlerin aşırı tüketime teşvik eden pazarlama yöntemlerini sınırlamak; (15) Açgözlü birikim düzenine karşı üretimin yeniden örgütlenmesi ve (16) Kolektif üretim biçimlerinin geliştirilmesi.

Foster'ın 16 maddelik ekolojik devrim tanımlaması[56] onun ekolojik yıkıma karşı artan seferberlikler karşısında nasıl da çaresiz kaldığını ve kendisini kitlelerin kendiliğinden mücadelesinin talepleri ile kısıtladığını gösterir. Foster'ın 15. (üretimi yeniden örgütlemek) ve 16. (kolektif üretim biçimlerinin geliştirilmesi) maddeleri her ne kadar soruna sosyalist bir çözüm öneriyor gibi görünse de somutluktan uzaktır ve bir şey ifade etmez. Foster ilaç, gıda, tohum ve hatta petrol tekellerinin kamulaştırılmasından bahsetmez. Onun için bunlar Çin Seddi'nin karşı tarafında kalan sosyalizmin işidir. Foster kapitalist sistemin ehlileşemeyeceğini anlatan sayfalarca makalesine rağmen, iş somuta indiğinde, kapitalizmin daha az kâr elde etmesi gerektiğini söyleyen eski BM sekreteri Ban-Ki Moon ile hükümetleri yaptırım uygulamaya zorlayan Greta Thunberg'in arasında kalır. Onları aşamaz. Eklediği son iki madde ise, gerçeklikle ilişkisiz, adeta söylemesem olmazdı demek için orada durur.

Foster'ın üçüncü dünyacılığı ve kendi deyimi ile *Küresel Güney*'in ekolojik devrime öncülük ettiğini ifade ederken burjuva rejimlere verdiği desteği ayrıca ifade etmeyeceğim. Özgün, çok yönlü ve Marksist klasiklere sadık bir ekolojik yıkım analizine rağmen kendi kanıtladığı savlara sırtını döner. Acil bir ekoloji mücadelesi adına kendisinin klasik reformistler olarak tanımladığı akımların taleplerini sıralayıp, sosyalizmi öngörülmeyen bir geleceğe erteler.[57]

Michael Löwy

Birleşik Sekreterlik'in lideri Michael Löwy'nin Türkiye'de takipçisi olan çok değerli yoldaşlarımız var. Bunların bir kısmı Birleşik Sekreterlik'in doğrudan seksiyonu iken, bir kısmı ise Löwy ile örgütsel olmasa da ideolojik olarak fikir birliği içerisinde. Bu yoldaşlarımızla Türkiye'de sınıf mücadelesi ve rejimin baskıcı yöntemlerine karşı verdiğimiz ortak mücadelenin ekolojik yıkıma karşı da verilebileceğine, bu hususlarda da somut talepler bağlamında ortaklaşabileceğimize dair inancım var. Yine de Löwy'nin bana göre Troçki ve hatta Mandel'den dahi ayrışan ekososyalizmine, 7. Dünya Kongremizde işlenmiş olmasına rağmen, burada uzunca yer ayırmamız gerekiyor.

Löwy'nin ekososyalizmi teorik bir altyapıdan uzak değildir. Löwy tartışmayı Marksizm dışı unsurlarla değil, Marksist akımlar içi bir tartışmayla başlatır. Türkçeye de çevrilen *Ekososyalizm* adlı kitabının "**Üretici güçlerin gelişimi mi yoksa üretim aygıtının bozgunculuğu mu?**" başlıklı bölümü, esasen Troçki ile kestirip atılmış bir polemiktir. 1938 tarihli *Geçiş Programı* eserinde Troçki: *"Proleter devrimin ekonomik önkoşulları, genelde kapitalist düzende ulaşabileceği en yüksek olgunluk düzeyine erişmiştir.* ***İnsanlığın üretici güçleri durgunluk içerisindedir****. Artık yeni buluş ve teknik gelişmeler maddi zenginliğin yükselmesini sağlamamaktadır. Tüm kapitalist sistemin içerisinde bulunduğu toplumsal*

[56] Bkz.: https://monthlyreview.org/2018/09/01/making-war-on-the-planet/

[57] Çalışmamızla ilişkisiz olduğu için Foster'ın emperyalizm, Küresel Kuzey-Güney, Kriz ve Çin'in karakteri hakkındaki hatalı görüşlerine yer vermediğimizi özellikle belirtmek isterim. İlişkisiz gibi görünse de analizindeki derinlik ile önerdiği program arasındaki sığlığın diğer tezlerindeki hatalar ve daha önemlisi parti kavrayışının yoksunluğu ile açıklanabileceğini düşünüyorum.

bunalım koşullarında, konjonktürel bunalımlar kitleleri gittikçe ağırlaşan yokluk ve acılarla karşı karşıya bırakmaktadır."[58] der.

Löwy, Troçki'nin yanılsaması olarak gördüğü bu tartışmayı, öncesinde hallolduğunu düşündüğü için bir çırpıda atlar; üretici güçlerin gelişiminin durduğu doğrultusundaki eski *"tartışmanın yanlışlığını kanıtlamaya bile gerek yok"* diyerek olduğu yerde bırakır.

Löwy'ye göre üretici güçler gelişimini sürdürmekte ve ekolojik yıkımın temelini de bu kapitalist üretici güçlerin sürekli gelişimi oluşturmaktadır.

Bu önemli tartışmaya geri dönmeli ve bu konuda biraz daha zaman harcamalıyız. Troçki 1938 tarihli *Geçiş Programı*'nda can çekişen bir kapitalizmden bahsediyor ve bir devrimci dönemin açıldığını söylüyordu. Oysaki kapitalizm günümüze dek yaşamayı sürdürdü ve insanlık II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir sermaye birikimine, "*boom*" sürecine şahit oldu.

Mandel kapitalist "boom" dönemlerini açıklamak adına onlarca çalışma yaptı. Troçki'nin de üzerine eğildiği kapitalist gelişmenin uzun dalgalar teorisini kapitalizmin içerisinde bulunduğu gelişim sürecinin anahtarı olarak kullandı.

Mandel içinde bulunduğu kapitalist sermaye birikimi dönemini, "boom"u ciddiyetle ve çok yönlü bir şekilde ele aldı. Biz çalışmamızla ilgili olan yanları üzerinden bir özet yapacak olursak: Mandel kapitalizmin tarihi boyunca kapitalist birikimin yükseliş dönemleri ile teknolojik devrimler ve sermayenin yoğunlaştığı alanlar arasında bir bağ kurdu. **Birinci teknolojik devrim** (buharlı makineler) sürecinde sermayenin başlangıçta üretkenliği çok daha yüksek olan Departman I'de (üretim araçlarını üreten sermayenin) kendisini ifade ettiğini, Departman I'deki aşırı birikimin sömürge ülkelere sermaye ihracını zorunlu kıldığını, bu ihraç döneminin ise **ikinci teknolojik devrimin** (elektrifikasyon) itici gücüyle serbest ticaretin bitip dev tröstlerin egemenliği ile sonuçlandığını söyler. Buraya kadar süreç, Lenin'in kapitalist çürümenin en yüksek çağı olan emperyalizm teorisi ile de paralel görünür. Mandel bu noktadan itibaren kapitalizmin sanılandan fazla yaşamasını neye borçlu olduğunu yanıtlamak için birikim yasalarının sonuçlarını izlemeyi sürdürür. II Dünya Savaşı'ndan sonra fazla sermayenin Departman I'den Departman II'ye doğru kaydığını, ekonominin tüm dallarının sanayileştiğini, bunun bir itici gücü olarak da **üçüncü teknolojik devrimi** (otomasyon) işaret eder. Buradan hareketle 1945-65 arasındaki üçüncü gelişme dönemini (Troçki sonrası dönemi) açıklamaya girişir. Emperyalizm içerisinde yeni bir etap olarak tanımladığı bu döneme önce neokapitalizm, sonrasında da *Geç Kapitalizm* adını verir. Mandel'in katılmadığım *Geç Kapitalizm* teorisini tenkit etmek bambaşka bir konu. Şimdi kendimizi Löwy'nin dayanağı olarak Mandel ile sınırlayacağız. Mandel *Geç Kapitalizmin* mantıki sonuçlarından birini: "*Teknolojik yeniliği hızlandırmak için bir zorunluluk ve 'araştırma-geliştirme' maliyetlerinde dik bir yükseliş*" olarak söylerken, bu noktadan hareketle sürekli bir teknolojik gelişimi Troçki'nin yanılgısına bir ispat olarak ortaya koyar; emeğin verimliliğindeki artışın üretici güçlerde bir gelişime işaret ettiğini söyler.[59]

Bu noktada Mandel'in en büyük yanılgısı, kapitalist birikim süreçlerini sadece iktisat alanında incelemesidir. Mandel'de kapitalist birikim sınıf mücadelesinden bağımsız şekilde, iç itkilerle -bir örnek olarak teknolojik devrimlerle- ilerler. Kâr oranının azalıp artması sermayenin realizasyonu sorununa indirgenir. Oysaki kitle mücadelesindeki zafer ve yenilgiler, Sovyet bürokrasisinin dünya proletaryasını emperyalizmin olağanüstü sömürüsüne teslim etmesi vb. yani sınıf mücadelesinin seyri ile kâr oranlarının arttığı "boom" dönemleri arasında doğrudan bir ilişki vardır ve Mandel bunu önemsemez ya da dile getirmekten kaçınır.

[58] Troçki, Lev (1992) *Geçiş Programı*, Kardelen Yayınları, çev. Zeynep Gök, s. 13
[59] Mandel, Ernest (2013) *Geç Kapitalizm*, çev. Candan Badem, Versus Yayınları, s. 191-227

Mandel "*Genel olarak, kapitalizm, eskiye göre çok daha büyük bir hızla gelişmektedir*"[60] derken kapitalist birikimin artışı ile üretici güçlerin gelişimini eşitler, şahit olarak da teknolojik gelişmeleri sunar. Ancak 20. yüzyılın en ciddi Marksistlerinden biri olan Mandel buradan hareketle kapitalist gelişimin insanlığın gelişimi olmadığını, öncesinde kapitalizm hakkında söylenen her şeyin modern çağda daha da geçerli olduğunu vurgular.[61] Profesyonel bir iktisatçı olarak, teknolojik gelişme ile üretici güçlerin gelişimini eşitleme hatasına düşen Mandel bu süreçten her şeye rağmen şu sonuçları çıkarır: "*Emperyalizmin ve onun ikinci evresi Geç Kapitalizmin alameti, üretici güçlerde bir gelişme değil fakat bu büyümeye eşlik eden ya da onu örten asalaklık ve israfta bir artıştır. Geç Kapitalizmin üçüncü teknolojik devrimin ya da otomasyonun geniş olanaklarını genelleştirmemekteki içsel yeteneksizliğini onun üretici güçleri yıkıcı güçlere çevirerek boşa harcaması gibi bu eğilimin güçlü bir ifadesidir: sürekli silahlanma, yarı sömürgelerde açlık, atmosferin ve suların kirlenmesi, ekolojik dengenin bozulması vs.-emperyalizmin ya da geç kapitalizmin geleneksel olarak sosyalistler tarafından en çok reddedilen özellikleri*"

Bu uzun Mandel incelemesini Löwy'nin yaklaşımının Mandel'in çözümlemeleri ile uyumsuz olduğunu ifade etmek için yaptık. Çünkü Mandel sorunu üretici güçlerin (teknoloji diyelim) gelişimi ve otomatik olarak bir yıkım yaratması olarak ele almaz. Mandel bu yıkımın kökenini "*büyümeye eşlik eden ya da onu örten asalaklık ve israfta bir artış"* olarak tanımlar. Löwy'nin teknolojiyi ve üretici güçlerin gelişimini ekolojik yıkım bağlamında ele alışı Mandelci bir ekonomi politik okumasıyla dahi uyumsuzdur. Bu uyumsuzluğun üzerine girmek yerine Löwy "*Aydın bir sosyalist demokratik planlama kuramcısı olan Mandel, ekonomik düşüncelerine ekolojik meseleyi dahil etmemiştir.*"[62] dediği bir dipnotla yetinir.

Emperyalist çağda üretici güçlerin gelişimi sorununu kapatmak için konuyu son bir kez ele alacak olursak; işe Löwy'nin çoktan çözüldüğünü kabul ettiği bir yerden, üretici güçlerin tanımından başlayalım. Löwy üretici güçlerin gelişiminin sürdüğünden bahsediyor. Üretici güçleri hiç tanımlamaması okur üzerinde üretici güçlerin teknoloji ile eşit olduğu yanılsamasına sebep oluyor. Ancak üretici güçler teknolojiden ibaret değildir. "*Marksistler açısından üretici güçlerin gelişmesi üç öğeden oluşur: insan, teknik ve doğa. (...) Dolayısıyla biz, eğer insanın ve doğanın zenginleşmesini (...) sağlamıyorsa, teknolojik gelişmelerin üretici güçlerin gelişmesi anlamına gelmediğini savunuruz.*"[63] Yani üretici güçler soyut bir şey olmadığı gibi teknoloji gibi, uzay zamanda asılı duran bir mefhum da değildir. Kapitalizm altında teknolojik gelişmeler insanın daha az çalışması, doğanın daha az sömürülmesi vb. sonuçları değil, tam tersini yaratmaktadır. Giriş kısmında incelediğimiz üzere, çevreci uygulamalar gibi görünen enerji verimliliğindeki artış (emeğin verimliliğinin artışı) emeğin daha büyük sömürüsüne yol açarken, öte yandan ekolojik yıkımı da artırmakta, daha büyük bir üretim için daha fazla ve gereksiz bir enerji üretimine yol açmaktadır. Sonuç olarak, bu gelişmeler dahilinde, bugün çok uzağında olduğumuz "boom" dönemlerinde dahi, *üretici*

---

[60] Löwy, age, s. 219

[61] Mandel'in üretim araçlarının üretildiği Departman I ve tüketim araçlarının üretildiği Departman II'ye ek olarak, bu kategorilere sığmadığını ifade ettiği bir departman tanımı daha vardır. Baran ve Sweezy gibi o da savaş sanayisini Departman III olarak adlandırır. Mandel "*Departman I ve II'deki sermayenin artan organik bileşimi realizasyon sorununa yol açar"* (age, s. 280) dedikten sonra daimi bir silah ekonomisinin (yani Departman III'ün) içinde bulunduğumuz çağda kapitalist birikim açısından bir zorunluluk olduğunu da ifade eder. Ekolojik yıkım bağlamında savaş sanayisinin mevcut kapitalist birikim modeli dahilinde denklemden çıkartılamayacağını, devasa bir savaş sanayisinin olmadığı bir kapitalizmin mümkün olamayacağını vurgulamak açısından Mandel'in bu açıklamalarını önemli buluyorum. (Mandel, age, s. 277-311) Ayrıca Mandel'in Departman III'ün kâr oranlarının düşme eğilimini durdurmadığını, her ne pahasına olursa olsun sürdürülebilir bir kapitalizmin keşfedilemeyeceğini, kapitalist üretimin klasik yasalarının tamamının geçerli olduğunu vurguladığını da unutmayalım.

[62] Löwy, age, s. 41, dipnot 5

[63] Moreno, Nahuel (2014) *Geçiş Programının Güncellenmesi*, H2O Yayınları, s. 137-138

güçler bu teknolojik gelişmeler altında yıkıma uğrarken, yıkıcı güçlerin gelişimi artmaktadır diyebiliriz. Kapitalistlerin kontrolündeki tekniğin gelişimi insanlığı korkunç koşullarda yaşamaya ve yoksullaşmaya mahkûm ederken bir ekolojik yıkıma da sebep olmaktadır.

Mandel'in bu yanılgısı bir yanlışlık değil, üzerine eni konu düşünülmüş ve hak verelim vermeyelim temellendirilmiş bir yaklaşımdı. Mandel can çekişen kapitalizmin takriben 1945-70 yılları arasındaki kâr oranlarının artışına karşılık, ciddi ve geniş çaplı bir krizin yaşanmadığı bir dönemi tanımlamak için, Troçki'nin karşısına üretici güçlerin gelişimi tezini atmıştı. Emperyalizm içerisinde yeni bir aşama tarifleyen bu tezin yanlış olduğu gibi, dünya devrimci durumunu anlamayı güçleştirmesini de bir yana bırakalım. Katılmasak dahi Mandel'in salt iktisat bazlı değerlendirmelerinin "boom" ve gelişim ilişkisi üzerinde tutarlı olduğunu söylemekten geri durmamalıyız. Ancak Löwy böyle bir zeminde gezmez. O "üretici güçlerin gelişimi" kalıbını 2008 krizi gibi kapitalizmin gördüğü en büyük buhranlardan birinin tam ortasında da kullanmayı sürdürür.

Löwy üretici güçlerin gelişiminin sürdüğünü ve ekolojik yıkımın temel sorumlusunun bu güçler olduğunu iddia ettikten sonra klasik Marksist terminolojiden de uzaklaşır. Ona göre "*ekososyalizm, gerçek anlamıyla özellikle 20. yüzyılın sonlarında üretici güçlerin tarafsızlığı tezini çürütmüştür.*"[64] "*Üretim aygıtı doğası ve yapısı gereği tarafsız değildir, piyasanın sınırsızca genişlemesi ve sermaye birikiminin hizmetindedir.*"[65] Löwy artık yalnızca Mandel ile değil, Marks'ın yaklaşımının karşısına da yeni bir tez koyar. Konu hakkında Marks'a kulak verecek olursak, mesele, üzerinde tartışma payı bırakmayacak denli kesin tanımlanmıştır: "*Makinenin kapitalist tarzda kullanımından ayrılamayacak olan çelişkiler ve karşıtlıklar mevcut değildir, çünkü bunlar, makinenin kendisinden değil, onun kapitalist tarzda kullanılmasından kaynaklanır! Yani makine aslında çalışma süresini kısalttığı halde, kapitalist tarzda kullanıldığında iş gününü uzattığı; aslında işi kolaylaştırdığı halde, kapitalist tarzda kullanıldığında emeğin yoğunluğunu arttırdığı; insanın doğa güçleri üzerindeki zaferi demek olduğu halde kapitalist tarzda kullanıldığında insanı doğa güçlerinin boyunduruğuna soktuğu; aslında üreticilerin zenginliğini arttırdığı halde, kapitalist tarzda kullanıldığında bunları sefilleştirdiği için vb. burjuva iktisatçısı, basitçe, makinenin, bizzat makine olarak ele alınması halinde, bütün bu somut çelişkilerin sırf sıradan gerçekliğin görünümünden ibaret olduğunu, ama aslında ve dolayısıyla aynı zamanda teoride mevcut olmadıklarını mutlak bir kesinlikle kanıtladığını açıklar. Burjuva iktisatçısı böylece başını daha fazla ağrıtmaktan kurtulur ve üstelik, makinenin kapitalist tarzda kullanımına karşı değil, makinenin kendisine karşı savaşmak gibi bir aptallığın günahını hasmının sırtına yükler.*"[66]

Löwy'ye göre üretim sistemi, burjuva devlet aygıtı gibi bir şeydir. "*Emekçiler kapitalist devlet aygıtını egemenlikleri altına alıp, kendi yararına göre işletmezler (...) bunu parçalamak ve yerine bütünüyle farklı yapıda, siyasi iktidarın demokratik ve devlete bağlı olmayan bir biçimini*" koyuyorlarsa, aynı şeyi üretim aygıtı için de uygulamak gerektiğini söyler.[67] Bunun nasıl yapılacağını hiç anlatmadığının farkında olduğu için açıkça bir ütopyaya ihtiyaç duyulduğunu iddia eder.

Löwy'nin üretici güçlerin tarafsız olmadığını (bugünkü teknolojinin kapitalist bir şey olduğunu) iddia etmesi mantıki olarak onu makine kırıcılarının safına sürüklerdi. Üretici güçlerin nasıl parçalanıp yerine ne koyulacağını açıklamadığı ütopyasında ise Marks ve Engels'in karşısında, ütopyacı sosyalistlerin safında yer almalıydı. Ancak Löwy bunu yapmaz, sözel düzeyde Bellamy Foster'dan ödünç aldığı argümanlarla Marksizmi savunur.

---

[64] Löwy, age, s. 40
[65] Löwy, age, s. 30
[66] Marks, Karl (2011) *Kapital I. Cilt*, s. 421
[67] Löwy, age, s. 30.

Löwy, Ekososyalist Enternasyonal Manifesto'da (2001) genel bir sosyalizm övgüsü yaparken, diğer imzacıları -mesela Joel Kovel'i- kaybetmemek adına kamulaştırmadan, tekelleri karşısına almaktan hiç bahsetmez. Aynı şey Belem Ekososyalist Deklarasyonu (2008) için daha vahim bir şekilde de geçerlidir. Bu deklarasyon bir yandan tekellere karşı kamulaştırma doğrultusunda bir acil eylem programı sunmazken, kapitalist üretim ilişkilerinin sürmekte olduğu bir ülkenin (Bolivya) devlet başkanının (Evo Morales) bir cümlesi ile başlar. Bir ekososyalist devrimin öncü gücü, kapitalist bir ülkenin devlet başkanı olabiliyorsa, ekososyalizm ile sosyalist devrim arasında (eylem programı bağlamında) bir ilişki yoktur. Löwy'nin -bu konu bağlamında- Marksizm ideolojisi Foster argümanlarına bağımlı iken, pratikte de ekososyalist hareketin diğer bileşenlerinin programına tamamen uyarlanır.

Morales'in öncü olarak kabul edildiği bir ekososyalist hareketin sosyalist olamayacağı gibi, ekoloji dostu da olmadığını söyleyerek Löwy'nin ekososyalizmi hakkında konuşmayı bitirebiliriz.

Kendisini *Doğa Ana* savunucusu olarak ilan eden ve dünyanın ilk ekolojik anayasasına sahip olmakla övünen Morales'in yarattığı ekolojik yıkımı eleştiren bir ekososyalist akım neredeyse hiç ortaya çıkmadı. Kimse Morales'in emperyalist tekellerle anlaşmalar yaparak petrol satışlarıyla elde ettiği kârı eleştirmediği gibi, buradan gelen yüksek geliri halk için kullanmamasına da ses etmedi. Ekososyalizm küçük üreticinin desteklenmesi, iyi tarım uygulamaları vb.nden bahsederken Morales büyük toprak sahibi oligarkları koruyordu. Emperyalist enerji tekelleri ile sağlanan anlaşmalar Bolivya'nın ekolojik yıkıma bir hayli destek olmasını sağlıyordu. Bolivya'nın doğusunda yer alan Chiquitanía'da gerçekleşen orman yangını gösterdi ki, ekososyalist lider Evo böylesi tehlikelere karşı hem hazır değildi hem de yeterli müdahalede bulunmadı: Dört milyon hektarlık alan kül oldu. Genel olarak ekososyalistlerin, özel olaraksa Löwy'nin "demokratik" modellere yönelik yaptığı özel vurgu niyeyse Evo için işlemiyordu. Onun sözde ekolojik anayasasının altında, emekçilerin temsiliyetini engelleyen bir siyasi partiler yasası çıkartılabildi.

Belem Uluslararası Ekososyalist Deklarasyonu'nun girişi Morales'ten yapılan bir alıntı ile başlıyordu. Onlara göre Morales bir tür ekoloji devriminin öncüsü idi. İktidarını emperyalist petrol tekelleriyle yaptığı anlaşmalara borçlu olan Morales'in ekolojik yıkım yaratan pratiği, ekososyalizmin tarihinde silinmeyecek bir iz olarak yer aldı.

Türkiye'de ekoloji mücadelesine nasıl bakılmalı?

Türkiye'deki ekososyalist akımların dünyadaki takipçileri ile benzer bir pozisyonda olduğunu, yukarıda yapılan eleştirilerin büyük kısmının Türkiye'deki ekososyalistler için de geçerli olduğunu söylemeliyiz.[68] Ancak Türkiye'deki ekososyalistlerin ve hatta daha geniş bir çerçeve çizecek olursak, Marksizmi kendisine referans alan ekoloji mücadelecilerinin tamamının günümüzde Türkiye'de hiçbir ekolojik yıkıma destek vermediğini veya görmezden de gelmediğini, hükümetin yıkım projelerinin tamamına karşı durduğunu ve kirlenmemiş bir pratiğe sahip olduklarını güçlü şekilde vurgulamalıyız.

Türkiye'deki ekososyalist hareketlerle aramızdaki farklar çok, ancak bu, yoldaşlarımızla ortak kampanyalar yürütmeyeceğimiz, somut yıkımlara karşı omuz omuza mücadele etmeyeceğimiz anlamına asla gelmiyor. Hatta bunun olanaklarını güçlendirecek adımlar atma görevi ile de karşı karşıyayız.

[68] Türkiye'deki ekososyalist harekette Stefo Benlisoy'un sıraladığımız eleştirilerden mühim bir noktada ayrıştığını söylemeliyim. Stefo yoldaş, Türkiye'de ekolojik yıkımı politik bir problem olarak ele alan ilk Marksistlerden oldu. Onun ayrıcalığı bununla sınırlı değil; ekososyalizmin sıraladığımız kuramsal hatalarını olduğu gibi kabul etse de, dünyadaki ekososyalist hareketlerin aksine Stefo Benlisoy maden ve enerji tekellerinin kamulaştırılmasını dile getirdi. Bkz.: https://baslangicdergi.org/bir-cikis-stratejisi-hala-mumkun-mu/

Türkiye'de ekolojik yıkıma karşı en esaslı mücadeleyi, bunun acısını çeken yoksul kitleler veriyor. Santrallerin yarattığı yıkım ve bariz kirlilik neredeyse Türkiye'nin dört bir yanını eğitti. Madenlere, kirletici santrallere, vahşi çöp depolama alanlarına, doğal kaynakların talan edilmesine, otoyollara, plansız ve hesapsız yapılan hızlı tren sistemlerine ve köprülere tepkiler hep sorunu birinci dereceden yaşayan yoksullar tarafından veriliyor. Çalıştığı işyerinin yasal ve yasadışı yollarla nasıl kirlilik yarattığını en çok emekçiler biliyor, bunun için de bir bilinç geliştiriyorlar. Santrallerin istihdam yaratacağı için işçiler tarafından istendiğini söylemek büyük bir abartı. Çünkü işçiler açılan bu santrallerde çalışamayacaklarını yaşadıkları acı deneyimlerle öğrendiler.

Türkiye'nin köklü ve güçlü ekoloji mücadelesinin birleştirilmesi ve doğru bir program etrafında seferber edilmesi acil bir ihtiyaç olarak önümüzde duruyor.

İki büyük yanılgıya düşmeyeceğiz. Birincisi, ekoloji mücadelesinin Türkiye'de geri olduğu yalanına sığınıp yeni bir ekoloji mücadelesi yaratmaya girişmeyeceğiz. Cerattepe'de, Kanal İstanbul'da, İstanbul'un Kuzey'inde, Aydın'da, Bursa'da, Manisa'da, Rize'de... bu mücadele zaten var, büyüyor. Önümüzdeki görev, bu mücadelelerin doğru bir program etrafında bir araya gelmesi.

İkinci olarak, ekoloji ve sınıf mücadelesinin iki ayrı olgu olduğu yanlışına kapılarak, ekoloji ve sınıf mücadelesini yapayca yakınlaştırma çabasına girişmeyeceğiz. Ekoloji mücadelesini ve sınıf mücadelesini birbirinden koparan bir tarih yasası yok! Aksine ikisinin birbiriyle büyük bir bağı var. En büyük yıkımları durdurabilecek olanın hâlâ işçi sınıfının klasik mücadele araçları olduğunu biliyoruz. Her iki mücadele için aynı anda mücadele edebileceğimizi, ikisi için de söz söyleyebileceğimizi biliyoruz.

4. Türkiye’de Ekolojik Yıkıma Karşı Program Önerisi

Türkiye iklim krizinin sonuçlarını dünyanın geri kalanı ile beraber fakat daha yoğun bir biçimde yaşıyor. Bu durum kendiliğinden gerçekleşen bir doğal afet ya da sadece diğer ülkelerin yarattığı bir sorun değil. Türkiye'de de hükümet iklim değişikliğinin ve dünya genelindeki ekolojik yıkımın en az diğerleri kadar sorumlularından biri.

Bu olumsuz tabloya başta su olmak üzere diğer doğal kaynaklarımızın sınırlı oluşu ve iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını ilk elden yaşayacak bir iklim kuşağında bulunmamız da eklenince kaybedilecek bir saniyemizin dahi kalmadığı açığa çıkıyor.

Türkiye'deki yıkımın en büyük aktörü mega projeler, enerji santralleri, madenler ve denetimsizce işletilen kirletici endüstrilerdir. Yalnızca bir avuç ailenin kârı adına hayata geçirilen bu projeler artık hiç kimsenin inkar edemeyeceği boyutlarda yıkımlara yol açıyor. Ülke genelinde tespit edilip raporlanan büyük hava kirliliği, su havzalarının kaybedilmesi ve yanlış atık yönetim politikaları ekolojik yıkım ve iklim krizinin sonuçlarını derinleştiriyor.

Hükümet dev enerji yatırımları ile övünüp yenilerini müjdelerken enerjinin ciddi bir kısmı isale hatlarında kayboluyor. Karadeniz'de HES, Ege'de JES’ler ölüm saçıyor. Termik santraller halkı zehirli hava solumaya mahkûm ediyor.

Orman arazilerimizin ne durumda olduğunu tam olarak bilemiyorken, yaban hayatının yok oluşu, geniş bir toprak kirliliği, akıl almaz bir deniz kirliliği ve hatta Marmara Denizi ekosisteminin yok oluşu ile de yüzleşiyoruz.

Çevresel verilerdeki kötüleşme tarıma da etkide bulunurken, kıtlık tehdidine karşı kapıyı ardına kadar açık bırakıyor.

İklim değişikliğinden kaynaklı anormal iklim olayları yetersiz altyapıyla birleşerek işçi emekçilerin büyük bir tehdit altında olduğunu gösteriyor.

Tüm bu sorunların acilen mücadele edilirse çözülmesinin mümkün olduğunu da tüm bunlar için kaynağın var olduğunu da biliyoruz.

Türkiye’nin onurlu doğa ve yaşam mücadelecilerini işçi ve emekçilerle birlikte aşağıdaki talepler etrafında mücadele etmeye davet ediyoruz.

İklim değişikliğine karşı mücadele, şimdi!

- Türkiye’de derhal iklim acil durumu ilan edilmeli ve tüm üretim, iklim değişikliği ile mücadele programı etrafında yeniden planlanmalı!
- Sıfır karbon salınımı geleceğe havale edilen göstermelik hedeflerle değil, derhal başlayan önlemlerle hayata geçirilsin!

- Yıkım yaratan tüm mega projeler ve ihtiyaç fazlası enerji santral projeleri durdurulsun!
- Sağlıklı bir kamu taşımacılığı, karbon salınımını en aza indirecek şekilde yeniden planlanıp örgütlensin!
- İklim değişikliğinin yarattığı iklimsel anomali ve felaketler sürecek. Yıkımı yoksullar değil, zenginler yaratıyor. Emekçilerin yaklaşan felaketlerden en az zararla çıkabilmeleri adına zenginlerden alınan ek vergi ile bir afet fonu oluşturulsun!

Mega projelere hayır!

- Bugüne değin hayata geçirilmiş olan hiçbir mega proje emekçilerin yaşamını kolaylaştırmadı. Aksine onlara ayrıca bir maliyet yükledi. Tüm mega projeler iptal edilsin! İşler tüm emekçiler arasında paylaştırılarak çalışma saatleri düşürülsün!
- Şirketlerin olumlu olması üzerine hazırlattıkları ÇED raporları ve sonrasında göstermelik olarak düzenlenen halk katılımlı toplantı aldatmacalarına son! ÇED ve muadili raporlar firmalarca değil, bağımsız kurullarca hazırlansın. Burada kamuya bağlı istihdam olanakları yaratılsın. Bölgede yaşayan insanların onay vermediği projeler derhal durdurulsun! Hiçbir geniş çaplı proje bölgede yaşayanlardan onay alınmaksızın hayata geçirilmesin!

Enerji programı:

- Kötü iletim hatlarından ötürü kaybolan toplam yüzde 20'lik enerjinin geri kazanımı için enerji iletim hatları yenilensin! Açığa çıkan ihtiyaç fazlası enerjiye dayanarak bir planlama yapılsın ve termik santrallerden başlamak üzere en kirletici santrallerin faaliyetine son verilsin. Tüm işler işçiler arasında paylaştırılarak çalışma saatleri düşürülsün!
- Yenilenebilir enerji santralleri adı altında yaratılan yıkıma son! Karadeniz'de HES'ler, Ege'de JES'ler kamulaştırılsın! İyileştirmenin mümkün olmadığı durumlarda santraller kapatılsın.
- Her bölgeye ayrı ayrı, en az yıkım yaratacak enerji üretimi planlamaları yapılsın! Bu planlama, yıkım yaratan diğer santrallerin tasfiyesi planlaması ile birleştirilsin. Bu bağlamda emperyalizme olan enerji bağımlılığından (doğalgaz) ve yıkım yaratan karbon kaynaklı yakıtlara olan bağımlılıktan kurtulma yolu belirlensin!
- Mersin, Sinop ve İğneada'da yalnızca yabancı şirketler ve küçük yerli ortakları için yapılmak istenen ve daha pahalı elektrik anlamına gelen nükleere hayır!
- Düzenli olarak yayımlanan hava ve su kalitesi raporları takip edilerek yıkım yarattığı tespit edilen santraller derhal kamulaştırılsın. İşçilerin denetiminde iyileştirme sağlansın. Sağlanamıyorsa kapatılsın ve işçilere istihdam garantisi verilsin!

Ormanlık alanların ve yaban hayatının savunusu

- Yaban hayvanları avcılığı yasaklansın!
- Orman alanları ve buralarda yaşayan türler hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Derhal ormanlık alanların ve türlerin envanteri çıkarılsın. Ormanlık alanların imara açılması engellensin. Kuzey Ormanları, Istrancalar vb. ormanlar kesin olarak koruma alanı ilan edilsin! İyileştirme ve koruma harici her türden müdahaleye kapatılsın!

Biyoçeşitliliğin korunması

- Biyoçeşitliliğin önündeki en belirgin engel, ilaç ve tohum tekelleridir. Organizmaların üzerindeki patentlerin tamamı kaldırılsın! Çokuluslu ilaç ve tohum tekelleri kamulaştırılsın!

- Nesli tükenme tehlikesinde olan tüm canlılar kesin bir koruma altına alınsın. Endemik türlerin bulunduğu alanlara dair özel koruma planları hazırlansın! Hayvanların üreme alanları, göç yolları vb. tespit edilip koruma tedbirleri alınsın.
- Hayvan ticareti yasaklansın! Her türden hayvan yarışı-dövüşü yasaklansın!
- Gırgır teknesiyle balık avcılığı yasaklansın!
- Endüstriyel balıkçılık yasaklansın, denizler ile daha uyumlu küçük balıkçılık teşvik edilsin! Av yasakları ve kriterleri düzenli denetlensin!
- Balık çiftlikleri kamulaştırılsın ve yaydığı kirlilikler kontrol altına alınsın. Kontrol altına alınamayacak çiftlikler kapatılsın.
- Saroz Körfezi'ne yapılması planlanan ihtiyaç dışı liman deniz biyoçeşitliliği adına büyük bir tehdittir. Bu ve benzeri projeler iptal edilsin!
- Deniz kirliliğine karşı acil mücadele planı yayınlansın. Bölgelere göre yanlış avlanma türleri, mercanlara dökülen molozlar vb. derhal yasaklansın!
- Marmara ve Karadeniz'de yoğun kirlilik yükü yaratan derin deniz deşarjı yerine atıksulardaki karbon, nitrojen ve fosfatı tamamen arıtan yöntemler uygulansın. Yeterli arazi bulunamıyorsa, bölgedeki zenginlerin arazi ve mülklerine Marmara ve Karadeniz'i savunmak için el konulsun!
- Atıksulardaki antibiyotik miktarının azaltılması adına antibiyotik kullanımını optimuma çekecek (azaltacak) tedbirler için ekoloji ve sağlık planlamaları bir arada yürütülsün. Atıksulardaki antibiyotiğin arıtımı için araştırmaların yapılması adına çalışmalar geliştirilsin!

Doğal varlıkların savunusu

- Doğal varlıkların emperyalist kurum ve şirketlerin öncülüğü ve yerli işbirlikleri ile talana açılmasına son! Başta su kaynakları ve su havzaları olmak üzere tüm doğal kaynaklar üzerindeki özel mülkiyet sonlandırılsın. Kaynaklar yeniden kamulaştırılsın!
- Susuzluk tehdidi ile karşı karşıyayız. Su havzaları üzerindeki tüm imar projeleri durdurulsun! Ülkedeki tüm su havzalarına dair kesin bir koruma planı açıklansın!
- Emekçilerin ücretsiz ve sağlıklı suya musluktan erişimi için su kaynakları korunsun, gerekli altyapı düzenlemeleri yapılsın! Paketlenmiş suyun toplumsal maliyeti tüm bu altyapı masraflarından çok daha fazladır ve daha sağlıksızdır.
- Altın, gümüş vb. ihtiyacımız olmayan madenlerin tamamı kapatılsın! Yeni madenler açılmasın! Siyanürle altın arayan yerli-yabancı tüm şirketler ardında devasa zehirli havuzlar bırakıyor. Bunların kontrolü ve zararın giderilmesi için bu firmaların mallarına el konulsun! Arazilerin orman arazisi niteliğinin geri kazanılması için çalışmalar başlasın.

Hava, su ve toprak kirliliğine karşı mücadele

Hava, su ve toprak kirliliğine dair düzenli ölçümler yapılıp bu ölçümler şaibesizce ve denetlenebilir biçimde erişime açılsın! Ölçüm yapılmayan gün kalmaması için çalışmalar artırılsın. Yalnızca en belirgin olanlar değil, bilinen ve tehdit oluşturan tüm kirleticilerin ölçümü düzenli olarak yapılsın. Oldukça düşük maliyetli olan bu işin finansmanı için kirletici salınımı yapan her fabrika sahibinden ek vergi alınsın!

Su kirliliğine karşı

- Su havzaları kesin koruma alanları haline getirilsin. Kaçak yeraltı suyu kullanan, kaçak deşarj yapan işletmeler derhal kamulaştırılsın. Gerekli iyileştirmeler yapılsın!
- Tüm evsel atıksular için ileri biyolojik arıtma tesisleri kurulsun!
- Altyapı kaynaklı kayıp-kaçak tespit edilip onarılarak su tüketiminde yüzde 40'lık bir tasarruf sağlansın.

- Suyun tarımda kullanımı verimli hale getirilsin, gerekli uygulamalar için çiftçiye yeterli teşvik verilsin, örnek kamu çiftlikleri açılsın.

Hava kirliliğine karşı

- Baca filtreleri istisnasız uygulansın. Denetim özel sektör firmaları tarafından değil, kamu tarafından kesin ve şeffaf olarak yapılsın. Tedbir almayan işletmeler kamulaştırılsın!
- Enerji santralleri için Eneri Programı başlığı altında sıralanan dönüşüm taviz vermeksizin uygulansın!
- Üretimin planlanması ile lüzumsuz enerji kullanımının azaltılması sağlansın!

Toprak kirliliğine karşı

- Başka ülkelerin atık depo sahaları haline gelinmesine son! Diğer ülkelerin nükleer atık deposu haline gelmemizin önünü açacak Akkuyu, Sinop ve İğneada nükleer santrallerine bir kez daha hayır!
- Toprak kirliliği hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Derhal toprakta bir kirlilik envanteri çıkarılsın!
- Yanlış arazi planlaması ve mega porjelerle niteliği yok edilen topraklar temel toprak kayıplarına işaret etmektedir. Arazi kullanımı toprak kirliliği ile mücadele çerçevesinde planlanmalıdır.
- Tarımda kullanılan ilaç ve gübreler üzerinde kesin bir denetim sağlansın. Tüm tohum ve gübre firmaları kamulaştırılsın! Bilinçsiz ilaçlamanın yarattığı yıkıma karşı, tarımda ilaçlama her bölge özelinde merkezi olarak planlanıp, inisiyatife bırakılmayacak şekilde uygulansın!
- Toprak kirliliğine sebep olan işletmeler, sanayiler, akaryakıt istasyonları vb. tespit edilip onlardan alınan ödenekle toprak arıtımı gerçekleştirilsin!

Türkiye'de toprak kirliliğinin ulaştığı boyut hakkında yeterli bilgi maalesef ki yok. Buna rağmen Türkiye'de toprak kirliliğinin temel sebeplerinden birisinin plansız, vahşi atık yönetimi olduğunu biliyoruz. Toprak kirliliğine karşı mücadele için ülke çapında bütünleşik bir atık yönetimi planı çıkarılmalıdır.

Atık yönetimi planı için

- Türkiye doğal kaynakları zengin olan bir ülke değildir. Ne çöpe atacak, ne de boşa harcayacak tek bir malzememiz; metalimiz, plastiğimiz, kartonumuz, suyumuz, enerjimiz var! Emekçiler arasında bir geri dönüşüm seferberliği ilan edilsin. İşletmelerden geri dönüşümü olmayan ürünlerinin üretimi karşılığında ek vergi alınsın!
- Bütünleşik bir atık yönetim planı yapılmaksızın oluşturulan her türlü alternatif çözüm daha çok yıkım yaratır. Bugün İstanbul'da geri dönüşümün ekonomik ve ekolojik maliyeti, evsel atığın kapının önünde yakılmasından daha büyüktür. Bu sebeple derhal bütünleşik bir atık yönetim planı hazırlansın!

  Büyük şehirlerde bu planlamanın önündeki en büyük engel arazi sorunudur. Sağlıklı bir atık yönetim planı çıkarılması için gerekli depolama alanları (atık konteynırları, geçici ve sürekli depolama alanları vb. için yerin olmaması) en büyük sorun ve bahane olarak sunulmaktadır.

  Büyük şehirlerde atık yönetim planının önünde engel oluşturan alan sorunu şehrin en zenginlerinin elindeki araziler, binalar vb. tazminatsız kamulaştırılarak çözülsün! Yaşamın devam etmesi ve halk sağlığı, zenginlerin kârından daha önemlidir.

  Tamamen birkaç büyük inşaat şirketinin kârı düşünülerek oluşturulan imar yasası, sağlıklı konut ve atık yönetim planları gözetilerek yeniden hazırlansın. Mevcut binalarda kaynağında atık ayrıştırmanın sağlanabilmesi için gerekli dönüşümler yapılsın. Büyük inşaat firmalarının elindeki konutlara el konulsun, eski ve sağlam

binaların yıkılması yerine sokak ya da bina bazında yeni bir planlama yapılsın. Gerekli daireler/binalar boşaltılıp bu alanlar atık ayrıştırılması için kullanılsın. Atık yönetimi için gerekli olan fazla konut büyük inşaat firmalarının el konulan konutlarıyla karşılansın.

- Tek kullanımlık plastiklerin üretimi yasaklansın!

Sağlıklı gıdaya erişim hakkı için

- Ülkedeki tüm tohum ve ilaç tekelleri kamulaştırılsın, ata tohumları yaygınlaştırılıp geliştirilsin, nüfusun kendisine yetecek bir zirai planlama yapılsın!
- Artık bir yoksul hastalığı olan obezite ile mücadele bir gıda planlaması mücadelesidir. Mısır şurubu, kimyasal tatlandırıcılar vb. yasaklansın.
- Halk sağlığına zarar veren GDO'lu tohum ve gıdaların tamamının üretimi durdurularak yeniden planlansın.
- Pahalı, su tüketimi ve karbon üretimi çok yüksek olan endüstriyel kırmızı et üretimi yerine alternatif araştırmalara yatırım yapılsın.
- Büyük bir halk sağlığı sorunu olan endüstriyel tavukçuluk yeniden düzenlenmeli. Sağlıksız işletmeler kamulaştırılsın, GDO'lu yem ve ilaçlar yasaklansın, alternatif arayışları güçlendirilsin.
- Her bölge için toprağın kendi dengesini koruması ve verimli bir su-enerji kullanımı adına hangi ürünlerin ekilebileceğinin planlaması yapılsın. Bunun dışındaki ekim faaliyetleri yasaklansın!
- Tarımda su kullanımının verimliliğinin artırılması için küçük üreticiye teşvikler verilsin. Küçük parçalara ayrılmış atıl toprakların birleştirilmesi için tazminatlı kamulaştırma planları hayata geçirilerek kamuya ait tarım çiftlikleri kurulsun! Küçük toprak sahibi yoksulların buralarda istihdam edilmesine öncelik verilsin!
- Çiftçinin ürünlerinin üreticiye ulaşmasını sağlayacak aracılık işlemlerini kamu üstlensin ve çiftçi hak ettiği karşılığı alsın!

Ekolojik yıkıma karşı doğayla uyumlu ve insana yakışır bir yaşam için

- Verimlilikteki doğayla uyumlu her artış, çalışma saatlerinin düşürülmesi için değerlendirilsin!

EK: Gazete Nisan'da Yayımlanan Ekolojik Yıkım Temalı Yazılar

Enerji:

https://www.gazetenisan.net/2018/04/akkuyuda-nukleere-hayir/

https://www.gazetenisan.net/2019/11/termik-santraller-olduruyor/

https://www.gazetenisan.net/2012/03/hes-yasami-yok-ediyor-iscileri-katlediyor/

https://www.gazetenisan.net/2011/03/hese-karsi-tek-ses-katliam-durdurulsun/

https://www.gazetenisan.net/2019/10/bir-doga-talani-ornegi-jeotermal-enerji-santralleri/

https://www.gazetenisan.net/2020/11/maden-ve-enerji-torba-yasa-teklifi-emekcileri-neden-ilgilendiriyor/

Su:

https://www.gazetenisan.net/2011/05/2-istanbul-su-forumu-protesto-edildi/

https://www.gazetenisan.net/2009/02/kirli-akan-para-su/

https://www.gazetenisan.net/2009/01/patronlarin-eli-suyumuzu-kirletiyor/

https://www.gazetenisan.net/2009/03/dunya-su-forumu-susuz-birakiyor/

https://www.gazetenisan.net/2020/04/tmmob-cmo-istanbul-subesinden-dilek-yuksel-ile-soylesi-kanalizasyonda-korona-tehlikesi-ve-halk-sagligi-icin-altyapi-duzenlemesi/

İklim değişikliği:

https://www.gazetenisan.net/2020/07/karadenizde-olduren-yagmurlar-caktiklari-her-civinin-astari-yuzunden-pahali/

https://www.gazetenisan.net/2020/10/kum-firtinasi-iklim-krizi-konusunda-bize-ne-anlatiyor/

https://www.gazetenisan.net/2018/12/iklim-degisikligiyle-topyekun-mucadele/

https://www.gazetenisan.net/2017/07/sele-kapilan-istanbul-ohalin-yildonumu-ve-6-toplu-yok-olusa/

https://www.gazetenisan.net/2017/07/pompeiinin-son-gunleri-daha-da-sicak-olacak/

https://www.gazetenisan.net/2018/05/erdogana-kusen-bulut/

https://www.gazetenisan.net/2020/08/giresun-sel-felaketinin-sorumlusu-siyasi-iktidardir/

Diğer-ekolojik yıkım:

https://www.gazetenisan.net/2019/08/kaz-daglarinda-ne-oluyor/

https://www.gazetenisan.net/2019/06/bmnin-cevre-raporu-bildigimiz-kapitalizmin-sonu-mu/

https://www.gazetenisan.net/2019/05/sera-gazi-emisyonu-rekor-kiriyor/

https://www.gazetenisan.net/2019/01/poset-yasasi-gercekten-cevreci-mi-yoksa-mali-bir-kaynak-mi/

https://www.gazetenisan.net/2016/09/cerattepe-61-avukat-ve-760-mudahille-acilan-turkiyenin-en-buyuk-cevre-davasi/

https://www.gazetenisan.net/2010/03/tabiat-ve-biyolojik-cesitliligi-korumak-uzerine/

https://www.gazetenisan.net/2010/11/tabiat-ve-biyolojik-cesitliligi-koruma-yasasi-meclis-onunde-protesto-edildi/

https://www.gazetenisan.net/2021/02/kuraklikla-mucadele-sarayin-gercekten-gundeminde-mi/

https://www.gazetenisan.net/2021/01/turkiye-cevre-ajansi-yeni-bir-kar-kapisi-mi/

https://www.gazetenisan.net/2020/03/sosyalizm-butun-turler-icin-koronaya-karsi-mucadelelerimizi-birlestirmek-uzerine/

Gıda krizi:

http://trockist.net/index.php/2019/03/21/gida-talanindan-gercek-bir-aclik-krizine-dogru/

https://www.gazetenisan.net/2013/03/cevre-ve-tarim-sorunu-uzerine-ahmet-atalik-ile-soylesi/

https://www.gazetenisan.net/2020/03/covid-19-ile-savasan-acil-hekimi-ile-soylesi/

Kent-kültür:

https://trockist.net/index.php/2019/01/23/isci-demokrasisi-partisi-yerel-yonetim-programi/

https://www.gazetenisan.net/2014/10/validebag-korusu-ranta-kurban-olmayacak/

https://www.gazetenisan.net/2013/11/akpnin-odtu-israri/

https://www.gazetenisan.net/2012/11/yeni-buyuksehir-yasasi-kaynaklarin-burjuvaziye-tesliminde-yeni-yol/

https://www.gazetenisan.net/2010/09/alliaoni-baraj-sulari-altinda-kalacak/

https://www.gazetenisan.net/2010/07/ucuncu-kopru-cinayettir/

https://www.gazetenisan.net/2009/08/ucuncu-kopru-tartismalari/

https://www.gazetenisan.net/2009/05/secimlerin-ardindan-kentsel-donusum-soylesi /

https://www.gazetenisan.net/2019/12/10-soruda-kanal-istanbul-fakirden-alip-zengine-vermek/

https://www.gazetenisan.net/2018/02/kanal-istanbul-patronlarin-kar-hirsi/

https://www.gazetenisan.net/2018/11/belediye-nerede/

https://www.gazetenisan.net/2019/07/sarayin-kalkinma-plani-muhalefet-belediyelerinin-stratejik-plani/

https://www.gazetenisan.net/2017/11/belediye-baskanlari-gorevden-alinabilir-mi/

Daha fazlası için:

https://www.gazetenisan.net/category/teori-polemik/tartisma/cevre/

Türkiye iklim krizinin sonuçlarını dünyanın geri kalanı ile beraber fakat daha yoğun bir biçimde yaşıyor. Bu durum kendiliğinden gerçekleşen bir doğal afet ya da sadece diğer ülkelerin yarattığı bir sorun değil. Türkiye'de de hükümet iklim değişikliğinin ve dünya genelindeki ekolojik yıkımın en az diğerleri kadar sorumlularından biri.

Bu olumsuz tabloya başta su olmak üzere diğer doğal kaynaklarımızın sınırlı oluşu ve iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını ilk elden yaşayacak bir iklim kuşağında bulunmamız da eklenince kaybedilecek bir saniyemizin dahi kalmadığı açığa çıkıyor.

Türkiye'deki yıkımın en büyük aktörü mega projeler, enerji santralleri, madenler ve denetimsizce işletilen kirletici endüstrilerdir. Yalnızca bir avuç ailenin kârı adına hayata geçirilen bu projeler artık hiç kimsenin inkar edemeyeceği boyutlarda yıkımlara yol açıyor. Ülke genelinde tespit edilip raporlanan büyük hava kirliliği, su havzalarının kaybedilmesi ve yanlış atık yönetim politikaları ekolojik yıkım ve iklim krizinin sonuçlarını derinleştiriyor.

Hükümet dev enerji yatırımları ile övünüp yenilerini müjdelerken enerjinin ciddi bir kısmı isale hatlarında kayboluyor. Karadeniz'de HES, Ege'de JES'ler ölüm saçıyor. Termik santraller halkı zehirli hava solumaya mahkûm ediyor.

Orman arazilerimizin ne durumda olduğunu tam olarak bilemiyorken, yaban hayatının yok oluşu, geniş bir toprak kirliliği, akıl almaz bir deniz kirliliği ve hatta Marmara Denizi ekosisteminin yok oluşu ile de yüzleşiyoruz.

Çevresel verilerdeki kötüleşme tarıma da etkide bulunurken, kıtlık tehdidine karşı kapıyı ardına kadar açık bırakıyor.

İklim değişikliğinden kaynaklı anormal iklim olayları yetersiz altyapıyla birleşerek işçi emekçilerin büyük bir tehdit altında olduğunu gösteriyor.

Tüm bu sorunların acilen mücadele edilirse çözülmesinin mümkün olduğunu da tüm bunlar için kaynağın var olduğunu da biliyoruz.

Türkiye'nin onurlu doğa ve yaşam mücadelecilerini işçi ve emekçilerle birlikte aşağıdaki talepler etrafında mücadele etmeye davet ediyoruz.